

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Riigiteaduste instituut

Martin Rits

**„Strateegilise vaate muutus heidutusele
Ameerika Ühendriikide ametlikus diskursuses ja
laiemas välispoliitilises debatis globaalse
terrorismivastase sõja kontekstis”**

Magistritöö

Juhendaja: Maria Mälksoo, PhD

Tartu 2013

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....
/töö autori nimi/

Lühikokkuvõte

Käesolevas magistritöös on uuritud Ameerika Ühendriikide terrorismivastase võitluse diskursuse strateegilise vaate muutust 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakute järgsel ajal. Muutus seisneb külma sõja aegse ohudiskursuse asendumises ajakohase riskidiskursusega, mille järgi on kindlakujulised julgeolekuohud asendunud ebamääraste julgeolekuriskidega. Töö teoreetilises raamistikus väljatoodu põhjal on empiirilise uurimuse eelduseks, et riskiühiskonnas terrorismivastase strateegiana kasutatav ennetav rünnak on asendanud ohtude-keskses ühiskonnas toimunud klassikalise heidutusstrateegia.

Strateegilise vaate muutuse analüüsimiseks on kasutatud Lene Hanseni poolt süstematiseeritud välispoliitika diskursiivse analüüsi kahte uurimismudelit – ametlikku diskursust ja laiemat välispoliitilist debatti ning nende omavahelist intertekstuaalsust. Ametliku diskursuse analüüsiobjektiks on 2002., 2006. ja 2010. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikud julgeolekustrateegiad. Laiema välispoliitilise debati analüüsimiseks on uuritud vastavatel aastatel ajalehes *International Herald Tribune* ilmunud terrorismi ja terrorismivastase sõjaga seotud karikatuure. Ametlikku diskursust on uuritud kriitilise diskursuseanalüüsi kui ühe kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodiga. Laiema välispoliitilise debati uurimiseks on aga rakendatud kriitilist diskursuseanalüüsi koos selle semantilise suunaga.

Töö käigus karikatuuridelt tuvastatud ohu-riski ja heidutus-ennetav rünnak elemente ametlikest dokumentidest kõlama jäänud strateegiliste võtmesuunistega kõrvutades selgus, et kahe uurimismudeli vaheline intertekstuaalne side on üldprintsipiide pinnal tugev, kuid strateegiate sisulisemal võrdlusel kaugeltki mitte täielik. Töö teoreetilises osas antud ülevaate valguses on kõige huvitavamaks empiirilise analüüsi tulemuseks aga tõik, et Ameerika Ühendriikide strateegiline vaade on uuritud ajaperioodil muutunud küll riskikeskseks, kuid terrorismivastaste strateegiate lõikes omakorda heidutuskeskseks. Seega ei tähenda ametliku diskursuse ja laiema välispoliitilise debati näitel terrorismi ja terroristide tajumine julgeolekuriskina ennetava rünnakuga seotud strateegiate valdavust. Terrorismi julgeolekuohuna tunnetamise kontekstis ilmnes ka vastupidine näide, kus ennetava rünnaku strateegia on valdav.

Sisukord

Lühikokkuvõte	3
Sisukord	4
Sissejuhatus	6
I PEATÜKK: Uurimuse teoreetiline raamistik	9
1. Diskursuse muutus terrorismivastases võitluses.....	9
1.1 Rahvusvahelise terrorismi mõiste.....	9
1.2 Julgeolekustamise teoriast riskistamise teoriani.....	13
1.2.1 Julgeoleku-uuringud ja julgeolekustamine	13
1.2.2 Riskiühiskond ja riskistamine	19
1.2.3 Julgeolekuohu ja -riski vastandumine.....	23
1.3 Heidutuse diskursusest ennetava rünnaku diskursuseni	28
1.3.1 Heidutusteooria	28
1.3.1.1 Karistav heidutus.....	32
1.3.1.2 Tõkestav heidutus.....	37
1.3.1.3 Delegitimeeriv heidutus	39
1.3.2 Ennetav rünnak	41
2. Julgeolekupoliitika ja visuaal.....	46
II PEATÜKK: uurimuse empiiriline raamistik.....	49
3. Uurimuse metodoloogia	49
3.1 Meetodi valik.....	49
3.1.1 Kriitiline diskursuseanalüüs.....	49
3.1.2 Semiootiline visuaalanalüüs.....	54
3.1.3 Intertekstuaalsus.....	56
3.2 Valimi moodustamise põhimõtted ja kirjeldus	57
III PEATÜKK: analüüsi tulemused ja järeldused	61
4. Uurimustulemuste esitamine	61
4.1 Riiklik julgeolekustrateegia 2002.....	61
4.1.1 Terrorismi/terroristi representatsioon	61
4.1.2 Terrorismivastase võitluse viisid	63
4.1.3 Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel	65
4.2 Karikatuurid aastal 2002.....	69
4.2.1 Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel	69
4.2.1.1 Heidutus	70
4.2.1.2 Ennetav rünnak.....	71

4.2.2	Terrorismi/terroristi representatsioon	72
4.2.3	Intertekstuaalsus.....	72
4.3	Riiklik julgeolekustrateegia 2006.....	73
4.3.1	Terrorismi/terroristi representatsioon	74
4.3.2	Terrorismivastase võitluse viisid	77
4.3.3	Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel	79
4.4	Karikatuurid aastal 2006.....	81
4.4.1	Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel	82
4.4.1.1	Heidutus	82
4.4.1.2	Ennetav rünnak.....	83
4.4.2	Terrorismi/terroristi representatsioon	84
4.4.3	Intertekstuaalsus.....	84
4.5	Riiklik julgeolekustrateegia 2010.....	85
4.5.1	Terrorismi/terroristi representatsioon	86
4.5.2	Terrorismivastase võitluse viisid	87
4.5.3	Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel	90
4.6	Karikatuurid aastal 2010.....	91
4.6.1	Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel	91
4.6.1.1	Heidutus	92
4.6.1.2	Ennetav rünnak.....	92
4.6.2	Terrorismi/terroristi representatsioon	93
4.6.3	Intertekstuaalsus.....	93
5.	Järeldused	95
5.1	Kuidas erineb terrorismi ja terroristide representatsioon Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitika ametlikus diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis?	95
5.2	Kuidas on muutunud strateegiline vaade heidutusele ja ennetavale rünnakule Ameerika Ühendriikide ametlikus julgeolekupoliitilises diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis?.....	98
5.3	Milline vahe on heidutuse ja ennetava rünnaku diskursuse kujutamisel Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitika ametlikus diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis?	102
	Kokkuvõte.....	107
	Summary.....	111
	Kasutatud kirjandus.....	115
	LISAD	120

Sissejuhatus

Külma sõja lõpuga vähenesid maailmas tuntavalt Ameerika Ühendriikide ja Nõukogude Liidu pingeliste suhete tõttu valitsenud vaenulikkuse õhkkond, keskendumine tuumarelvadele ning riikide realistlikud kaalutlused. Neid kolme tingimust võib ühtlasi pidada klassikalise heidutusteooria põhilisteks eeldusteks. Seega on ühest küljest mõisteta, et uues asümmeetrilises rahvusvahelises keskkonnas tegi riikide tähelepanu muutus lõpu ka 1980-ndatel aastatel domineerinud heidutusteooria silmapaistvusele. Samas on heidutus olnud oluliseks elemendiks Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitilistes strateegiates ka sajandivahetusel ja uue aastatuhande alguses ning seda mitte ainult riikide, vaid ka mitteriiklike tegutsejate kontekstis. Nii on heidutus olnud üheks kasutatavaks hoovaks ka võitluses rahvusvahelise terrorismiga.

Käesolev magistritöö pealkirjaga „Strateegilise vaate muutus heidutusele Ameerika Ühendriikide ametlikus diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis globaalse terrorismivastase sõja kontekstis” lähtub eeldusest, et Ameerika Ühendriikide lähenemine heidutuse kasutamisele terrorismivastases võitluses on 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakuile järgnenud kümnendil muutunud. Muutus seisneb ennekõike ohudiskursuse asendumises riskidiskursusega. Vastavalt sellele ei räägita akadeemilistes töedes enam niivõrd ohtude heidutamise, vaid riskide ennetamisest ehk ennetava rünnaku strateegiast. Võimalik vastuolu on seega kirjutatud sisse olukorda, kus uuenenud riskide-keskses julgeolekukeskkonnas lähtutakse (heidutus)strateegiatest, mis on mõeldud toimima astumaks vastu ohtudele. Ennekõike tõstatub küsimus, mil määral poliitikakujundajad on mainitud strateegilise vaate muutust üldse tajunud ning vastavalt sellele poliitikaid kujundanud ja rakendanud.

Lene Hansen tutvustab raamatus „*Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*”¹ kolme välispoliitika diskursiivse analüüsi uurimismudelit.² Käesoleva magistritöö uurimisobjektiks on neist kaks esimest – ametlik diskursus ja laiem välispoliitiline debatt. Selle eelduseks on, et heidutuse strateegilise vaate muutus terrorismivastases sõjas peaks olema tajutav ka Ameerika Ühendriikide ametlikus

¹ Vaata Hansen; 2006

² Mudel 1: ametlik diskursus; mudel 2: laiem välispoliitiline debatt; mudel 3a: kultuurilised representatsioonid; mudel 3b: marginaalsed poliitilised diskursused. (Hansen; 2006, lk 60-62)

Julgeolekupoliitika ja terrorismivastase võitluse diskursuses ehk riiklikes julgeolekustrateegia dokumentides, mis annavad üldiseid suuniseid riigi tegevusele selles valdkonnas. Laiema välispoliitilise debati analüüs põhineb ajalehes *International Herald Tribune* ilmunud karikatuuridel. Kuivõrd Hansen ise on oma töös „*Theorizing the Image for Security Studies: Visual Securitization and the Muhammed Cartoon Crisis*”³ kirjeldanud julgeolekustamist läbi karikatuuride, on käesolevas magistritöös lähtunud eeldusest, et kui karikatuuride kaudu on võimalik midagi julgeolekustada, peab olema võimalik neilt lugeda ka ohu ja riski elemente ja seda, kuidas neid kujutatud on.

Töö eesmärk on uurida üldisi trende Ameerika Ühendriikide terrorismivastase võitluse diskursuses pärast 2001. aasta sündmusi, tuginedes 2002., 2006. ja 2010. aastal vastu võetud riiklikule julgeolekustrateegiale ning vastavalt aastail ajalehes *International Herald Tribune* ilmunud karikatuuridele. Riiklikud julgeolekustrateegiad on vaatluse alla võetud, et tabada kergelt haaratavaid üldisi argumente ning poliitilised karikatuurid, et tabada avalikkuse üldist vaadet ning konkreetsel ajahetkel valitsevaid tingimusi. Julgeolekustrateegiate omavahelise võrdluse ja ka karikatuuride analüüsi tulemusel vaatlen, kas ja kuidas on terrorismivastase võitluse diskursus uuritava ajaperioodi vältel muutunud.

Ametliku diskursuse uurimiseks on kasutatud kriitilist diskursuseanalüüsi kui ühte kvalitatiivset sisuanalüüsi meetodit. Vaadatud on julgeolekudokumentide teksti ohu-riski ning heidutus-ennetav rünnak diskursuse muutuse seisukohalt. Poliitiliste dokumentide loomine on diskursiivne tegevus, kuivõrd need annavad enamasti erinevatele poliitikavaldkondadele lähitulevikuks suuniseid, saab neid käsitleda kui vastavat diskursust peegeldavaid avalikke tekste. Laiema välispoliitilise debati uurimiseks on kasutatud kriitilist diskursuseanalüüsi koos selle semantilise suunaga.

Kõrvutades karikatuuridelt tuvastatavaid ohu-riski ja heidutus-ennetav rünnak elemente ametlikest dokumentidest kõlama jäävate strateegiliste võtmesuunistega, on töö huvikeskmes Hanseni kolmesammuline intertekstuaalsuse lugemise protsessi⁴ silmas pidades jälgida, kas ja kui, siis milline erinevus on teema kujutamisel

³ Vaata Hansen; 2011

⁴ Esiteks, kuidas välispoliitilist diskursust on väljendatud originaaltekstis; teiseks, kuidas originaaltekstis väljendatud diskursus on kujutatud hilisemates tõlgendustes; ja kolmandaks, milline vahe on diskursuse kujutlemisel originaaltekstis võrdluses tõlgendusega (Hansen; 2006, lk 59).

originaaltekstis võrdluses selle tõlgendusega massimeedias avaldatud karikatuurides. Kuivõrd heidutuse strateegilise vaate intertekstuaalsust sarnases kontekstis ja viisil varem uuritud ei ole, on huvitav empiirilise analüüsi tulemusel jälgida, kas ametlike julgeolekupoliitika dokumentide ja ajalehekarikatuuride vahel on selles valguses üldse loogiline seos märgatav.

Sellest tulenevalt on käesolevas töös püstitanud järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas erineb terrorismi ja terroristide representatsioon Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitika ametlikus diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis?
2. Kuidas on muutunud strateegiline vaade heidutusele ja ennetavale rünnakule Ameerika Ühendriikide ametlikus julgeolekupoliitilises diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis?
3. Milline vahe on heidutuse ja ennetava rünnaku diskursuse kujutamisel Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitika ametlikus diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis?

Neile küsimustele empiirilise analüüsiga vastuste otsimine eeldab aga esmalt uurimuse teoreetilises pooles akadeemilisele kirjandusele tuginedes 11. septembri 2001. aasta terrorirünnakute järgsele ajale iseloomuliku strateegilise vaate lahtimõtestamist. Sellest tulenevalt alustan oma tööd rahvusvahelise terrorismi mõiste defineerimisest. Edasi annan ülevaate Kopenhaageni Rahu-uuringute Instituudist välja kasvanud Kopenhaageni koolkonna poolt kasutusele võetud julgeolekustamise teooriast ning liigun sellelt edasi Ulrich Becki⁵ ja Anthony Giddensi⁶ käsitlustele riskiühiskonna kujunemisest ning Olaf Corry⁷ poolt tutvustatud riskistamise teooriale. Empiirilist analüüsi silmas pidades on oluline tuua välja julgeolekuohu ja -riski kontseptsioonide kesksed erinevused. Strateegilise vaate heidutuselt ennetavale rünnakule muutumise analüüsimiseks on ka need strateegiad töö teoreetilises osas lahti mõtestatud.

⁵ Vaata Beck; 1992, 1999, 2002, 2005 ja 2006.

⁶ Vaata Giddens; 1998

⁷ Vaata Corry; 2012

I PEATÜKK: Uurimuse teoreetiline raamistik

1. Diskursuse muutus terrorismivastases võitluses

1.1 Rahvusvahelise terrorismi mõiste

Tänapäeval on terrorism nii akadeemilises kirjanduses, riikidevahelistes suhetes kui ka inimeste argisuhtluses üks levinumalt kasutatav julgeolekupoliitiline termin. Paraku puudub eri osapooltel ühine arusaam selle mõiste sisust ja ulatusest. Pealtnäha lihtsa mõiste taga on peidus hoopis keerulisem kontseptsioon, mis ei luba rahvusvahelisel kogukonnal aktsepteerida vaid ühte tõlgendust, mis oleks kõigile ka sarnaselt vastuvõetav.

Terrorismi kui nähtuse juured ulatuvad meie ajaarvamise algusaega. *Sicarii*-nimelised juudid, kes võitlesid esimesel sajandil roomlaste ülemvõimu vastu Palestiinas, on ajalooliselt nimetatud esimesteks terroristideks.⁸ Terrorismi mõiste pärineb aga hoopis ladina keelsest sõnast *terrere*, mis tähendab eesti keeles *hirmutama*. Sellist pidevat terroristliku hirmu on ajalooliselt tuntud väga erineva dünaamikaga rühmituste ees. Kui algselt olid terroristide sihtmärgiks ennekõike ühiskonnas kõrge positsiooniga inimesed, siis tänapäeval on ohvriteks valitud pigem juhuslikud tsiviilisikud. Samas ei erine kaasaegne terrorism olemuslikult siiski palju varasemast. Vahendid, mida rünnakuteks kasutatakse ja nendest tuleneva kahju määr on küll muutunud, kuid ideoloogiline taust on jäänud võrreldavaks. Üldine eesmärk on endiselt millegi nimel või millegi vastu võidelda.

Terrorismile võib läheneda nii korrakaitseliselt kui ka militaarsest paradigmast lähtuvalt. Korrakaitselise lähenemise juured ulatuvad kaugemale ning see on varasemalt olnud ka selgelt domineeriv.⁹ Militaarne suund muutus juhtivaks alates 1980-ndatest aastatest, kui riigid kogesid üha enam, et õigusorganid ei ole võimelised uutele ohtudele enam piisavalt reageerima. Terroristide tegevus muutus üha radikaalsemaks ning rahvusvahelisemaks.¹⁰ Militaarse lähenemise puhul kuuluvad terroriaktid eelkõige sõjalisse vastutusalasse ning vaid militaarse lähenemise puhul

⁸ Laqueur; 1987, lk 12

⁹ Bassiouni; 2002, lk 88-96

¹⁰ Livingstone; 1984, lk 219-220

nähakse võimalust otsustavateks muutusteks ehk karistamist ja uute terrorirünnakute ärahoidmist.¹¹

Enam kui 70 aasta eest (aastal 1937) pakkus Rahvasteliit esimest korda välja terrorismi õigusliku definitsiooni. See päädis terrorismi vältimise ja karistamise konventsiooni vastu võtmisega, mille artikkel 1 (2) defineeris terrorismi järgmiselt: „*kõik riigi vastu suunatud kriminaalsed teod, mis kavatsetult või loodetult kutsuvad esile hirmu konkreetsetes inimest, inimgruppides või avalikus üldsuses.*”¹² Konventsioon siiski ei jõustunud, sest sellele kirjutas alla vaid 24 riiki. Lõplik kokkulepe terrorismi definitsiooni üle on saavutamata tänaseni. Terrorismi defineerimise keerulisust tõestab seegi, et ka Ühinenud Rahvaste Organisatsioonil puudub terrorismi kohta ametlik definitsioon.

Erinevatest allikatest võib terrorismi kohta leida sadu määratlusi, mis toovad kõik välja nähtusele omaseid tunnuseid, kuid see pikk nimekiri ei ole iseenesest veel terrorismi definitsioon.¹³ Retoorilise vahendina on „terrorism” kui termin muutunud poliitilistes debattides kohati isegi sõimusõnaks, kus süüdistused ja vastusüüdistused võistlevad auditooriumi poolehoiu saavutamiseks. Need, kes on defineerimise protsessi kaasatud, üritavad vormida definitsiooni viisil, mis on neile sobilikum. Teisisõnu kalduvad definitsioonid sageli peegeldama nende isikute või institutsioonide poliitilisi huve ja moraali hinnanguid, kes parajasti mõistet defineerivad.¹⁴ Selle tulemusel on ka terrorism muutunud vaidlusaluseks kontseptsiooniks – puudub konsensus selle tähenduse ja tähenduse ulatuse üle. Terrorismi kontseptsioonil ei ole oma sisemist olemust – see on inimese loodud konstruktsioon ja peegeldab konkreetse defineerija huve. Peamine küsimus taandub seega just sellele, kellel peaks olema defineerimisel õigus, kelle definitsioon peaks olema domineeriv?

David Charles Rapoport on toonud rahvusvahelise terrorismi ajaloos välja neli lainet: anarhistlik (Venemaal 1880–1920-ndad), kolonialismivastane (1920–1960-ndad), uusvasakpoolne (1960–1980-ndad) ning religioosne terrorilaine (1979–tänapäev).¹⁵ Käesoleva magistritöö seisukohalt ei ole niivõrd oluline ajalooline tagasivaade, kuivõrd asjaolu, et unikaalne ja püsiv lainete kogemus näitab, et terrorism on

¹¹ Travalio & Altenburg; 2002, lk 99

¹² Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism; 1937

¹³ Schmid; 2011, lk 39

¹⁴ Schmid; 2004, lk 384

¹⁵ Rapoport; 2006, lk 50-65

kaasaegsesse kultuuri sügavalt sisse juurdunud. Oluline on märkida, et need lained viitavad ka tulevikuperspektiivile. Kui kinnitada teatavale tsüklilisusele ja mustriks, mis Rapoport välja on toonud, peaks neljas laine lõppema 2025. aastal ning see tähendaks võimaliku uue viienda laine esilekerkimist. Samas on piisavalt tõendeid ka sellest, et religioosne terrorilaine võib palju pikemalt kesta. Selle põhjal tundub vaid kindel olevat, et lainetus näib jätkuvat ka edaspidi, hoolimata Ameerika Ühendriikide ja teiste lääneriikide katsetest seda takistada.

1988. aastal viis Alex Peter Schmid 50 terrorismi-uuringutega seotud eksperdi hulgas läbi uuringu, mille põhjal koostas akadeemilise konsensusliku terrorismi definitsiooni. Schmid on veendumusel, et just akadeemikud on need, kelle sulest tuleks seda ühte ja õiget terrorismi definitsiooni otsida. 2011. aastal kordas ta uuringut sama eesmärgiga, küsitledes juba ligi 100 eksperti. Selle tulemusel koondas ta kokku kaksteist terrorismi iseloomustavat elementi, mis peaksid kuuluma akadeemilisse konsensuslikku definitsiooni ehk andma üheskoos terviklikult vaadatuna õiglase ja piisavalt hea kirjelduse, mis on üldine akadeemiline seisukoht terrorismi mõistele. Samas rõhutab ta, et tegemist on küll tuumikelementidega, kuid neile võib siiski lisanduda kõrvalisi juhtumeid.

Akadeemiliselt konsensuslikud terrorismi tunnused:

1. Terrorism on ühest küljest doktriin, mis on seotud kindla hirmutekitava ja sunniviisilise poliitilise vägivalda eeldatava edukusega ning teisalt kalkuleeritud, demonstratiivne, moraalsete ja õiguslike piiranguteta vägivaldse tegutsemise praktika, mis on suunatud ennekõike tsiviilisikute vastu ning viidud läbi propagandistlike ja psühholoogiliste mõjude saavutamiseks erinevatele sihtrühmadele ja konfliktipooltele.
2. Terrorismi kui taktikat kasutatakse kolmes peamises kontekstis: a) illegaalse riigi repressioon; b) mitte-riiklike tegutsejate propagandistlik agitatsioon rahu ajal või väljaspool konfliktitsooni; c) riiklike ja mitteriiklike tegutsejate ebaregulaarse sõjapidamise illegaalne taktika.
3. Tegemist on terroristlike tegutsejate poolse füüsilise vägivalda või hirmuga, mis hõlmab endas surmavat vägivalda (nagu pommitamised ja relvastatud kallaletungid); elu ohustavaid intsidente (nagu inimröövid, kaaperdamised või

teised pantvangistamise vormid); kui ka muid tegevusi (nagu salajane vangistamine, piinamine, tapmine).

4. Avalikustatud terroristlikud teod tekitavad kommunikatsiooniprotsesse, millega ühest küljest tehakse tingimuslikud nõudmised üksikisikutele, gruppidele, valitsustele või ühiskondadele ning teisest küljest taotletakse kindla valijaskonna toetust terrorismi elluviijatele.
5. Terrorismi alge peitub terroris – sisendatud hirmus, õuduses, paanikas või ärevustundes, mida levitatakse nende hulgas, kes samastuvad millegi alusel otseste ohvritega läbi terroristlike aktide, šokeeriva brutaalsuse, dramaatilisuse ja sõjapidamise reeglitest kõrvalekaldumisega.
6. Peamised terrorismi ohvrid ei ole reeglina relvastatud üksused vaid tsiviilisikud ehk süütud ja kaitsetud inimesed, kellel puudub otsene vastutus konflikti ees, mis on olnud terrorismi ajendiks.
7. Otsesed ohvrid ei ole viimaseks sihtmärgiks vaid teenivad sõnumiedastaja rolli, mida toetab omaltpoolt ka massimeedia. Terrorismi eesmärk on jõuda erinevate sihtrühmade ja konfliktipoolteni, kes samastavad end ohvritega.
8. Terrorismi allikaks võivad olla üksikisikust tegutsejad, väikesed grupeeringud, laialivalguvad rahvusvahelised võrgustikud kui ka riiklikud tegutsejad või riikide poolt sponsoreeritud salajased agendid.
9. Hoolimata meetodite sarnasusest, mida kasutavad organiseeritud kurjategijad, sõjakurjategijad ja terroristid, on terroristide vägivald erinevalt teistest suures osas poliitiline – tavaliselt nii motivatsiooni tasemel, aga pea alati ka ühiskondlike tagajärgede osas.
10. Terroriaktide vahetu kavatsuse eesmärk on terroriseerida, heidutada, muuta vaenlaseks, destabiliseerida, sundida, demoraliseerida või provotseerida sihtmärgiks olevat rahvast või konfliktipoolt lootuses saavutada sellest tulenevast ebakindlusest saadav võim.
11. Motivatsioon võtta terrorismist osa varieerub laiaulatuslikult, alustades hüvitisest või isiklikust kättemaksust, lõpetades kollektiivse karistamise, revolutsiooni, rahvusliku vabaduse ja erilaadsete ideoloogiate, poliitikate, sotsiaalsete, riiklike või usuliste põhjuste ja eesmärkide levitamise taotlusega.

12. Terrorismiaktid on harva eraldiseisvad, olles pigem osa vägivaldsest kampaaniast, mis võib oma võimaliku jätkumise hirmuga luua ületulise hirmu olukorra, mis võimaldab terroristidel manipuleerida poliitilisi protsesse.¹⁶

Võttes aluseks, et need kaksteist tunnusoont võiksid olla terrorismi tervikliku mõiste sisuks, võib tinglikult eeldada, et nendes tunnustes peituvad ka elemendid, mille vastu on suunatud Ameerika Ühendriikide poolt juhitud terrorismivastane võitlus. Milliseid strateegiaid see võitlus endas hõlmab, sellest annavad ülevaate järgmised peatükid.

1.2 Julgeolekustamise teooriast riskistamise teooriani

1.2.1 Julgeoleku-uuringud ja julgeolekustamine

Rahvusvahelised julgeoleku-uuringud kasvasid iseseisva uurimisdistsipliinina välja Teise maailmasõja järgsest debatist selle üle, kuidas kaitsta riiki väliste ja sisemiste ohtude eest. Sel ajal hakkas rahvusvaheliste julgeoleku-uuringute raames domineerima keskendumine neljale suurele küsimusele. Esiteks, mis on see, mida julgeoleku huvides kaitsta tuleb (planeet, riik, rahvus, etniline grupp, keskkond või inivid). Teiseks, mida tuleb näha julgeolekuohuna (sisemised ohud, välised ohud või need mõlemad). Kolmandaks, kas julgeolekut peaks laiendama sõjalisest sektorist ka välja poole teistesse ühiskonna osadesse ja millal ning mis tingimustel kasutada jõudu. Neljandaks, kas julgeoleku käsitus on lahutamatu seotud ohtude, ähvarduste ning hädaolukordadega.¹⁷

1990-ndate aastate alguseks tõusid julgeoleku-uuringute keskele kohale teoreetilised arusaamad, mis hõlmasid julgeoleku alla lisaks sõjalisele valdkonnale ka näiteks sotsiaalpoliitika, keskkonna ning majanduse. Eestkõnelejaks sai selles Kopenhaageni Rahu-uuringute Instituudist (COPRI – *Copenhagen Peace Research Institute*) välja kasvanud Kopenhaageni koolkond eesotsas Barry Buzani ja Ole Wæveriga, kes võtsid esimesena kasutusele ka julgeolekustamise mõiste.

Julgeolekustamise tähenduses on midagi, mis lubab poliitikal minna kaugemale seatud mängureeglitest ning raamistab teema kui erilaadse poliitika või midagi, mis seisab poliitikast kõrgemal. Julgeolekustamist võib seega võtta kui varem tuntud mõiste „politiseerimine” äärmuslikumat versiooni. Teoreetiliselt võib iga

¹⁶ Schmid; 2011, lk 86-87

¹⁷ Buzan & Hansen; 2009, lk 10-13

avalik teema jääda mittepolitiseerituks (tähendab, et riik ei tegele sellega ning teema ei ole avalikus debatis ja avalikkuse otsustada), politiseerituks (tähendab, et teema on osa avalikust poliitikast, mis vajab riigipoolset otsustamist ja ressursse) või julgeolekustatuks (tähendab, et teema on esitatud kui eksistentsiaalne oht, mis vajab erakorralisi meetmeid ja lubab tavaliste poliitiliste protseduuride väliseid tegusid).¹⁸ Ehkki ühest küljest on julgeolekustamine justkui intensiivistunud politiseerimine, on see teisest küljest ka politiseerimise otsene vastand. Kui politiseerimine tähendab teema muutmist avatud valiku küsimuseks ehk millekski, mis on otsustatud kõrgemal tasandil ja nõuab seega kellegi poolset vastutust, siis julgeolekustamine rahvusvahelisel tasandil tähendab teema näitamist kiireloomulise ja eksistentsiaalsena, nii olulisena, et seda ei saa jätta avatuks tavalisele poliitilisele „kauplemisele” vaid sellega tuleb tegeleda otsustavalt tippjuhtide tasandil ja prioriteedina.¹⁹

See erinevus tuleb välja ka Juha Vuori kolme klassifikatsiooni eristamisel, millest vaid ühe puhul tõstatatakse teemad kõrgema poliitika tasemele: esiteks on poliitikavälised teemad, mis jäävad riigi tegevusvaldkonnast välja; teiseks on poliitilised teemad, mis mahuvad tavapoliitika alla; ning kolmandaks on julgeolekuga seotud teemad, mis tõstatuvad kõrgema poliitika tasemele.²⁰

Julgeolekustamine võib olla olemuselt nii *ad hoc* kui ka institutsionaliseeritud tegevus. Kui oht on püsiv või korduv, ei ole sugugi imeks pandav, kui reageering sellele ja kiireloomulisus muutuvad institutsionaliseerituks. See olukord on kõige paremini tajutav sõjalise sektori juures, kus ohte on tajutud pikka aega ning püsivalt.²¹ Julgeolekut võib julgeolekustamisteooria valguses näha ka kui midagi negatiivset – ebaõnnestumist tegeleda teemadega tavapoliitika tasemel. Samas ei tähenda julgeolekustamine isenesest veel, et teemadele oleks vastumeetmeid, vaid seda, et teemad on toodud oht-kaitse jadast välja avalikku ruumi.²²

1980-ndate aastate lõppu ja 1990-ndate algusesse jääb ka epistemoloogia sidumine julgeolekuga. Julgeoleku ja epistemoloogia vaheline side viitab põhimõtetele ja õpetustele, kuidas julgeoleku kontekstis tuleb teadmisi hankida ja uurida. Julgeoleku

¹⁸ Buzan, Wæver, Wilde; 1998, lk 23-24

¹⁹ Buzan, Wæver, Wilde; 1998, lk 29

²⁰ Vuori; 2008, lk 69

²¹ Buzan, Wæver, Wilde; 1998, lk 27-28

²² Buzan, Wæver, Wilde; 1998, lk 29

sidumine erinevate valdkondadega aitab eristada julgeolekust kolme arusaama: objektiivset, subjektiivset ning diskursiivset.²³

Sellise epistemoloogilise jaotuse kohaselt pöörab objektiivne julgeolekukontseptsioon tähelepanu konkreetsete ohtude olemasolule ja vaatab julgeolekut läbi materiaalse konteksti. Subjektiivse kontseptsiooni puhul on olulised ajalugu ja normid, hirmu psühholoogiline roll vaenlase projektsioonis ning laiemasse konteksti seadmisel ehk sotsiaalne kontekst ning hirmude psühholoogia. Oluline on seejuures tunne, kas ollakse ohustatud või mitte. Kui subjektiivne kontseptsioon on olemuse poolest objektiivne, siis diskursiivne kontseptsioon lähtub eeldusest, et julgeolekut ei saagi objektiivselt määratleda – julgeolek on kõneakt, mis on fokusseeritud intersubjektiivsetele protsessidele, läbi mille jõuavad julgeolekuküsimused poliitikasse.²⁴ Seega pole julgeolekustamise puhul tegemist ei objektiivse ohu ega ka subjektiivse ohuaimdusega.

Julgeolekustamise puhul sõltub palju auditooriumist, kes peab tehtud kõneakti aktsepteerima. Kopenhaageni koolkonna kohaselt on julgeolekustamisakti retoorilise struktuuri jaoks vajalikud kolm komponenti. Esiteks juba mainitud eksistentsiaalne oht mingi referentobjekti ellujäämisele. Teiseks, äärmuslikud vahendid ohustatud referentobjekti kaitsmiseks ning kolmandaks tavapäraest demokraatlikest protseduuridest lahtiütlemise võimalus.²⁵ Moraalsest julgeolekustamisest saab rääkida vaid kõigi nende kolme kriteeriumi täitmisel ehk olemas peab olema objektiivne eksistentsiaalne oht, referentobjekt peab olema moraalselt legitiimne ning reageerimine ohule peab olema põhjendatult asjakohane.²⁶ Julgeolek ei ole seega asi iseenesest vaid sotsiaalne konstruktsioon, diskursiivne protsess ja poliitiline tulem.

Julgeolekustamise teooria järgi ei tõstatu ükski teema julgeolekupoliitikas agendaks mitte seetõttu, et ta on olemuselt eksistentsiaalne oht vaid kuna teema on esitletud kui selline oht. Teema esitlemist julgeolekuprotsessis ehk seisukohavõttu ennast julgeolekustamise teoorias nimetatakse keeleteoreetiliselt kõneaktiks.²⁷ Teisisõnu tähendab kõneakt, et poliitilise kogukonna seas konstrueeritakse intersubjektiivne arusaam millestki, mis on eksistentsiaalne oht hinnatud referentobjektile. See omakorda õigustab ohuga tegelemisel kasutama kiireid ning erakorralisi meetmeid.

²³ Buzan & Hansen; 2009, lk 32

²⁴ Buzan & Hansen; 2009, lk 34

²⁵ Buzan, Wæver, Wilde; 1998, lk 21-26

²⁶ Floyd; 2011, lk 428

²⁷ Buzan, Wæver, Wilde; 1998, lk 24, 26

Eduka kõneakti tingimused jagunevad kahte kategooriasse: esiteks, sisemised, keelelis-grammatikalised ja teiseks, välised, kontekstuaalsed-sotsiaalsed.²⁸

Julgeolekustamine ei ole üksikisikust julgeolekustaja südametunnistuse järgi toimuv subjektiivne protsess vaid juba mainitud sotsiaalne või intersubjektiivne protsess.

Lisaks kolmele eelnimetatud komponendile sõltub julgeolekustamise õnnestumine just paljuski sellest, kas sihikule võetud auditoorium, kellele kõneakt suunatud on, nõustub julgeolekustamisaktiga. „*Edukas kõneakt on keele ja ühiskonna kombinatsioon, sõltudes nii kõne sisemistest tunnusoontest kui ka auditooriumist, kes tunneb ära ning aktsepteerib sellist kõnepruuki*”.²⁹ Seega sõltub palju julgeolekustaja sotsiaalsest positsioonist ja autoriteedist. Ehkki ühelgi organil, ammugi üksikisikul ei ole julgeolekustamise monopoli, on julgeolekuekspertidel, näiteks politseis, sõjaväes või salateenistuses ning poliitikutel, nagu valitsusjuhtidel, parem positsioon veenmaks sihtrühma julgeoleku kriitilises vajalikkuses.

Thierry Balzacq'i väitel on julgeolekustaja eesmärgiks panna publik nägema kooskõlastatud ja selget võrgustikku tunnetest, mõtetest ja implikatsioonidest referentobjekti haavatavuse kohta, mis kattuksid julgeolekustaja valikute ja tegude põhjustega. Julgeolekustaja saavutab oma eesmärgi, kui referentobjekti ümber nähakse eksistentsiaalse ohu tundemärke, mistõttu tuleb poliitikat kohandada viisil, et ohu eskaleerumine suudetakse ära hoida.³⁰ Ühe olulise aspektina lisandub eduka kõneakti tingimuseks kuulajaskonna ning julgeolekustaja(te) vaheline suhe.³¹

Julgeoleku referentobjekt on traditsiooniliselt olnud riik ning varjatud kujul ka rahvus. Riigi jaoks on ellujäämise küsimuseks suveräänsus, rahvusele on selleks identiteet.³² Julgeolekustamise teoorias võivad julgeolekustajad üritada konstrueerida mida iganes referentobjektina, praktikas on selge, et teatud tüüpi referentobjektide korral on julgeolekustamine palju tõenäolisemalt määratud õnnestuma. Suurus või ulatus on olulisteks muutujateks hindamaks, mis on või ei ole edukas julgeoleku referentobjekt. Kopenhaageni koolkond on peamiselt keskendunud julgeolekustamise kesktasemetele, kus kollektiivsed poliitilised tegutsejad (sageli, kuid mitte alati riigid) konstrueerivad

²⁸ Buzan, Wæver, Wilde; 1998, lk 32

²⁹ Buzan, Wæver, Wilde; 1998, lk 32

³⁰ Balzacq; 2011, lk.3

³¹ Stritzel; 2007, lk 362-363

³² Wæver, Buzan, Kelstrup & Lemaitre; 1993, lk 17-41

Julgeolekustamisi teineteise vahel.³³ Kopenhaageni koolkonna esindajate sõnul on julgeolekustamine üldiselt lihtsam just kesktasemel ning oluliselt keerulisem indiviidi tasemel (kus referentobjekt on inimene) ja süsteemitasemel (kus referentobjekt on kogu inimkond).³⁴

Niisiis julgeolekustamist esineb nii indiviidi kui ka rahvusvaheliste süsteemide tasemel, viimasel ajal on hakatud arvestama ka makrojulgeolekustamisega, mille järgi nähakse rahvusvahelist poliitikat hoopis laiemas pildis. Makrojulgeolekustamise puhul räägivad Barry Buzan ja Ole Wæver julgeolekustamise hierarhiate liitmisest. Kõige suurejoonelisemad makrojulgeolekustamised koosnevad madalama taseme julgeolekustamiste astmetest, mis koondatakse ühise laiema katuse alla.³⁵ Nii näevad Buzan ja Wæver just globaalse terrorismivastase sõja puhul märke kõikehõlmavast süsteemitaseme julgeolekustamisest, mis seob, korraldab ja hõlmab enda alla teisi kesktaseme julgeolekustamisi.³⁶

Makrojulgeolekustamine võib välja kasvada nelja tüüpi universaalsusest:

1. Kaasav universaalsus (*inclusive universalism*) – ideoloogilised uskumused sellest, kuidas parimal võimalikul viisil optimeerida inimeste olukorda. Need on oma olemuselt universaalsed ehk peaksid olema otseselt ja koheselt kohaldatavad kogu inimkonnale (näiteks marksism, kristlus, islam).
2. Välistav universaalsus (*exclusive universalism*) – ideoloogilised uskumused, mis nõuavad kõrgemaid õigusi ja staatust ühele grupile võrreldes ülejäänud inimkonnaga (näiteks natsism või Jaapani imperiaalne doktriin). Need on universaalsed selles mõttes, et nõuavad ühe grupi valitsemist inimkonna üle või isegi ühe tulemist teiste asemele, saamaks terveks inimkonnaks.
3. Olemasoleva korra universaalsus (*existing order universalism*) – poliitilised väited ohtude kohta ühe või rohkemate rahvusvahelise kogukonna institutsioonide suhtes, mille referentobjektiks on rahvusvahelised sotsiaalsed struktuurid.
4. Füüsilise ohu universaalsus (*physical threat universalism*) – viitab ohtudele, mis ohustavad kogu planeedi inimkonda (näiteks tuumarelvad või globaalne

³³ Buzan & Wæver; 2009, lk 254

³⁴ Buzan, Wæver, Wilde; 1998. lk 36-37

³⁵ Buzan & Wæver; 2009, lk 257

³⁶ Buzan & Wæver; 2009, lk 256

soojenemine). Need on universaalsed, kuna võtavad oma referentobjektiks inimkonna füüsilise saatuse.³⁷

Terrorismivastane võitlus püüab enda alla hõlmata 99,9% globaalsest populatsioonist: kõik tsiviliseeritud või seda olla soovivad inimesed (kõik peale terroristide). Seejuures on oluline, et globaalsel terrorismivastasel sõjal on tugevad olemasoleva korra universaalsuse tunnused – kõik riigid mitteriiklike terroristide vastu, kord kaose vastu ning sellele liidetuna veel USA keskne kaasav universaalsus.³⁸

Nii pakub globaalne terrorismivastane sõda ühe näite võimalikust domineerivast makrojulgeolekustamisest, mille ümber USA, Lääs ja isegi Venemaa, Hiina ja India välispoliitika ennast siduda saavad. Osaliselt on globaalne terrorismivastane sõda algusest peale olnud seega kaasav liberaalne universalism (seismaks vastu terrorismiohule, mis ähvardab demokraatiat ja kogu inimkonda), osaliselt olemasoleva korra universalism (vägivald, mida kujutasid endast mitteriiklikud tegutsejad suveräänsuse institutsioonidele, territoriaalsusele, diplomaatiale ning siseriiklikule korrale laiemalt). Ning osaliselt on see ka füüsilise ohu universaalsus (seostades terroriste massihävitusrelvadega). Algusest peale pole globaalne terrorismivastane sõda olnud mitte ainult Ameerika Ühendriikide rahvuslik julgeolekustamine vaid kogu tsiviliseeritud maailma ühine makrojulgeolekustamine, mille referentobjektideks on vabadus, demokraatia, vaba turg ja avatus.³⁹

Olles seadnud rõhuasetuse julgeolekule kui millelegi, mis puudutab ellujäämist või mitte ellujäämist, on Kopenhaageni koolkond lähedalt seotud realistliku traditsiooniga. Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise teooriat on erinevate autorite poolt küll kritiseeritud, kuid tõsiselt kahtluse alla ei ole seni seatud julgeoleku peamist ülesehitust – seotust erakorralise ohu-kaitse modaalsusega, läbi mille tuntakse muret ellujäämise ja eksistentsiaalsete ohtude pärast.⁴⁰ Järgnevas peatükis teen põgusa ülevaate riskiühiskonnast ja toon seejärel välja ühe akadeemilise lähenemise, mille kesksel kohal on riskiühiskonna kontekstis julgeolekustamise (ohtude) kõrvale/aselele riskistamise (riskide) kontseptsiooni loomine.

³⁷ Buzan & Wæver; 2009, lk 260-261

³⁸ Buzan & Wæver; 2009, lk 265

³⁹ Buzan & Wæver; 2009, lk 272-273

⁴⁰ Wæver; 1995, läbi Corry; 2012, lk 241

1.2.2 Riskiühiskond ja riskistamine

„Riski” mõiste esilekerkimine vastukaaluks „ohu” kontseptsioonile on julgeolekuuuringutes löönud kiilu viisi, kuidas Lääne ühiskonnad lähenevad sõja ning rahu küsimustele. Poliitikute jaoks on pöördelise aja tunnuseks igapäevaste teemade muutumine ebamääraste, erilaadsete ja kvalitatiivsete julgeolekuriskidega toimetulemiseks, mitte enam varasemat laadi kindlakujuliste ning mõõdetavate ohtudega vastakuti seismine.

Riskiteooria kohaselt on pärast külma sõja lõppu Lääne julgeolekuinstitutsioonid tihedalt seotud globaalsete julgeolekuriskide kontrollimisega, mitte enam konkreetsetest riikidest tulevate monoliitsete ohtude heidutamisega. Ulrich Becki järgi on riskiühiskonna fookuses mõtlemine küsimuse üle – kuidas moderniseerumise osana süstemaatiliselt loodavaid riske ja ohte saaks ennetada, vähendada, dramatiseerida või suunata?⁴¹ Argumendi tuum lasub otsustamises, kuna risk on paljuski valik – olevikus tehtav valik, mis põhineb tulevikusündmustel.

Globaalne riskiühiskonna teooria väidab, et modernseid ühiskondi kujundavad uut tüüpi riskid, mille ilmumine on mõjutatud globaalsete katastroofide prognoosimisest.

Selline globaalsete riskide tajumine on kirjeldatav kolme omadusega. 1.

Delokaliseeritus – põhjused ja tagajärjed ei ole piiratud ühe geograafilise asukohaga vaid on oma olemuselt kõikjalolevad. 2. Loendamatus – tagajärjed on olemuselt loendamatud. 3. Kompenseerimatus – esimese modernsuse julgeolekuunelm põhines teaduslikul utoopial, et otsuste ebaturvalisi tagajärgi ja ohte ennast on võimalik muuta veel kontrollitavamaks. Kompenseerimise loogika on nüüd asendunud aga läbi ennetamise ettevaatusabinõuga. Ennetamine võtab kompenseerimiselt prioriteetsuse, nüüd on prioriteediks püüd prognoosida ja ennetada riske, mille olemasolust ei ole veel märkigi.⁴²

Jätkuv moderniseerumine on muutnud maailma palju tundlikumaks teadaolematutele riskidele. Seega ei ole globaliseerumine vaid kasuteguriga nähtus vaid ka globaalne risk. Becki järgi ei ole ohud, millega riskiühiskond vastakuti seisab enam ajaliselt ega ruumiliselt ohjeldatavad vaid oma olemuselt globaalsed ja ohjeldamatud.⁴³ Arenenud modernsuse tingimustes käib rikkuste ühiskondliku tootmisega süsteemselt kaasas ka

⁴¹ Beck; 1992, lk 19

⁴² Beck; 2006, lk 334

⁴³ Beck; 1999, lk 2

riskide ühiskondlik tootmine. „Moderniseerumisprotsess muutub refleksiivseks, temast saab iseenda teema ja probleem. Tehnoloogiate arengu ning rakendamise küsimused jäävad nende küsimuste varju, mis on seotud olevikus või potentsiaalselt tulevikus kasutusele võetavatest tehnoloogiatega tulevate riskide poliitilise ja teadusliku „käsitlemisega” – haldamisega, väljatoomisega, arvessevõtmisega, vältimisega, varjamisega – olulisushorizontidelt, mis tuleb eraldi määratleda. Riskide kasvades tugevneb turvalisuselubadus, mida tuleb valvsale ja kriitilisele avalikkusele üha uuesti kinnitada, sekkudes tehnilis-majanduslikku arengusse olgu siis kosmeetiliselt või realselt.”⁴⁴

Riskid kätkevad endas veel aset leidmata, kuid ähvardavaid kahjustusi, mis muudab nad selles mõttes juba olevikus reaalseks. Mingis olulises mõttes on riskid ühtaegu reaalsed ja ebareaalsed. See nõuab riskidega kohest tegelemist, et tegeleda homsete ja ülehomsete kriiside ja probleemidega, et neid ära hoida või leevendada.⁴⁵ Riskid eksisteerivad pidevas virtuaalsuses ning muutuvad aktuaalseks ainult sel määral kui neid ette nähakse. Riskid ei ole „reaalsed”, nad on „reaalseks muutumas”, kuid sel hetkel, kui risk muutub reaalseks, ei ole ta enam risk vaid muutub katastroofiks.⁴⁶

Ka Anthony Giddens on lahti mõtestanud riske. Nagu Beck, keskendub ka Giddens suurele muutusele, mida ühiskond on läbi elamas. Muutusele, mis on tingitud teaduse ja tehnoloogia arengutest.⁴⁷ Asjaolu, et teadusliku progressi tulemusel loodud hüvede kõrvalnähuna tekkinud kahjude kohta käivat informatsiooni on võimalik paljastada, ei muuda inimeste tunnet turvalisemaks. Pigem on sellel vastupidine mõju – hakatakse tunda end ebakindlalt ja küsima, kas moderniseerumise mõjusid saab üldse kunagi täielikult aduda? Riskiühiskonna tehnoloogilist keerukust ei mõista keegi täielikult, seega loob see erinevaid võimalikke tulevikke.⁴⁸ Erinevad võimalikud tulevikud viivad paratamatu vastasseisuni riskide vahel, selles mõttes muutub ühiskond refleksiivseks ning sellest tuleb ka hilise modernsuse seostamine refleksiivse modernsusega. Refleksiivne modernsus on refleksiivne, kuna see on aeg, mil ühiskond hakkab vastu astuma iseendale, mitte välistele teistele.

⁴⁴ Beck; 2005, lk 21

⁴⁵ Beck; 2005, lk 34-35

⁴⁶ Beck; 2006, lk 332

⁴⁷ Giddens; 1998, lk 23

⁴⁸ Giddens; 1998, lk 23

Moderniseerumise kiirenemine on tekitanud lõhe mõõdetavate ohtudega maailma ja mõõtmata ebakindluste maailma vahel. Risk on kaasaegne kontseptsioon ning see eeldab otsusetegemist. Niipea kui me räägime riski terminites, räägime me loendamatu loendamisest. Selles valguses on riskide loendamine osa esimese modernsuse suurest narratiivist. Globaalses riskiühiskonnas ollakse jõutud aga kontrollimatute riskide maailma, kus puudub keel, millega kirjeldada seda, millega vastakuti seistakse.

„Kontrollimatu risk” on olemuselt juba vastuolu, kuid endiselt on see ainus asjakohane kirjeldus teise järgu, ebaloomulikule, inimtekkelisele ebamäärasusele. Sotsiaalses dimensioonis on ohtude potentsiaali liitmine ja seotud vastutuse küsimus viinud probleemi – raske on määrata, õiguslikult relevantset viisil, kes vastutab riskide eest. Kontrollimatud riskid ei ole seotud konkreetse kohaga ja raske on süüdistada neis mingit konkreetset tegutsejat ning raske on kontrollida neid ka rahvusriigi tasemel. Seega on maailma riskiühiskonna varjatud keskne küsimus – kuidas teeselda kontrolli kontrollimatu üle?⁴⁹

Oliver Kessler'i ja Christopher Daase vaate kohaselt tähendab risk tundmatu ja teadaoleva piiri ning viisi, kuidas teadmatu muudetakse teadmiseks ja poliitikateks. Kuidas teadmatust raamistatakse ja kontseptualiseeritakse – ehk kuidas ebakindlused ja vaenlased on esitletud kui riskid. Selle kohaselt ei tutvusta terrorismivastane võitlus mitte ainult ettevaatusprintsipi vaid ka ennetuse ideed kui uut riski paradigmat. Selles valguses näitab risk, et „julgeolek” on tühi kontseptsioon. Nii palju kui me seda ka saavutada ei sooviks, jääb see ikka saavutamatuks ideaaliks. Seda seetõttu, et julgeolekut mõistetakse kui süsteemi, mis peab end reprodutseerima. Süsteem ei loo aga ainult julgeolekut vaid ka uut ebakindlust, mida siis saab julgeolekustada.⁵⁰

Olaf Corry on veendumusel, et olukorras, kus standardid, mille järgi julgeolekut mõõdetakse on muutunud ning julgeolekut püütakse saavutada läbi riski-mõtlemise, on see muutunud ka julgeolekustamise olemust.⁵¹ Ulrich Becki riskiühiskonna teooria kohaselt elame me „teises modernsuses”, mida iseloomustab pidev riskide üle debateerimine, nende ennetamine ja püüd seeläbi nendega toime tulla. Kusjuures need riskid on ühiskond ise loonud.⁵² Teise modernsuse puhul ei saa enam rääkida

⁴⁹ Beck; 2002, lk 40-41

⁵⁰ Kessler & Daase; 2008, lk 214

⁵¹ Corry; 2012, lk 236

⁵² Beck; 2006, lk 332

esimesele modernsusele iseloomulikest joontest nagu kontrollitavus, kindlus või julgeolek. Tehnoloogiline ja tööstuslik areng on viinud olukorrani, kus riske ei saa enam tajuda kui juhitavaid arengu kõrvalefekte.⁵³

Mingi julgeolekuteema riskiks muutmine ei ole sama, mis eksistentsiaalse ohu julgeolekustamine. Riski-julgeoleku lähenemise kohaselt domineerivad eksistentsiaalsete ohtude asemel poliitilist julgeolekukujutelm hoopis potentsiaalsed riskid⁵⁴. Eksistentsiaalse ohu rõhutamine julgeolekustamise puhul on äärmuslike julgeolekuabinõude kasutamise peamiseks eelduseks. Riskimõtlemise levik julgeolekuvaldkonda on aga pehmenanud ellujäämise küsimust nii, et mitmed julgeolekupraktikad tegelevad ohtudega äärmuslikkuse tasemest madalamal.⁵⁵ Ehkki ka riskid võivad oma olemuselt olla väga suure ulatusega, on julgeoleku vabastamine eksistentsiaalsetest ohtudest eemaldanud äärmiselt olulise osa julgeolekustamise teooriast, mille järgi on julgeolek ilmtingimata seotud eksistentsiaalse ohu ja ellujäämisega.

Kui julgeolekustamise puhul on erakorralised meetmed julgeoleku tagamise puhul oluliseks tunnuseks, siis riske ei saa nende loomuse poolest likvideerida, ainult juhtida. Seega on hädaolukorra ja äärmuslikud poliitikad asendatud kestvusele ja pikaajalisusele suunatud poliitikatega. Eesmärk ei ole riske peatada vaid tõeliselt halvad neist välja filtreerida – see nõuab riskijulgeoleku meetmetelt ühiskonnas püsivust.⁵⁶ Peamine on vältida riskide muutumist akuutseteks ohtudeks. Kui julgeolekustamise kontekstis saab rääkida hinnatud referentobjekti ohu eest kaitsmise tegevusplaanist, siis riskistamine tähendab võimalike kahjutekitavate tingimuste üle valitsemist. Mitte vaenlane vaid pigem referentobjekt ise muutub seega peamiseks riskiprogrammide sihtmärgiks. Referentobjekt on see, mida või keda tuleb muuta ja valitseda, mitte kui miski, mida tuleb kaitsta. Oht on konstrueeritud kui midagi välist julgeolekustamist teostava kogukonna jaoks. Riskistamise puhul muutub referentobjekti julgeoleku tagamisel oluliseks pigem sisemine kontroll.⁵⁷ Päris nii, et riskiga ei tegeleta enne kuni see muutub ohuks ei saa, kuna nagu ütleb Margaret Beckett – julgeolek ei luba lihtsalt oodata teadusliku kindluseni: „*kui asi puudutab*

⁵³ Aradau & Munster; 2007, lk 92

⁵⁴ Corry; 2012, lk 243

⁵⁵ Stritzel; 2007, lk 367

⁵⁶ Corry; 2012, lk 243-245

⁵⁷ Corry; 2012, lk 247

julgeolekut, siis valmistud sa kõige halvemaks stsenaariumiks, sa ei istu käed rüpes ega looda parimat.”⁵⁸ Täielik kontroll ei ole aga riskiühiskonnas võimalik – pigem on peamiseks küsimuseks, „*kuidas teeselda kontrolli kontrollimatu üle?*”⁵⁹

1.2.3 Julgeolekuohu ja -riski vastandumine

Külma sõja aegadel oli julgeolekuohu paradigma mõjuv. Ohtu põhjustas tegutseja, kellel oli kuritahtlik kavatsus ning kellel oli ka teatav võimekus oht realiseerida. Kui oht on mõõdetav hinnangutega võimekusele, mis kellelgi on või ei ole, siis risk ei ole pooltki nii mõõdetav. Tänapäeval on määramatus saanud osaks ohust. Ehkki külma sõja ajal ei olnud poliitikud ja analüütikud tihti ühel meelil Nõukogude ohu olemuses, nägid nad seda ohtu siiski kui midagi, mida on võimalik mõõta ning seeläbi alistada ja saavutada julgeolek. Seega mõisteti ohte ratsionaalses raamistikus.⁶⁰ Kavatsuste ja võimekuste hindamisele vastupidiselt põhineb risk võimalikkusel ja tagajärgedel. Sest nagu juba öeldud, ei ole riskid kunagi päris reaalsed või kui nad reaalseks muutuvad, siis nad ei ole enam riskid vaid katastroofid või vähemalt tugevad ärritused.

Kui ohud vallanduvad enamjaolt olevikus, siis riskid ületavad aja ja ruumi. Ohud on piiratud, kuna neid põhjustab võimekust piirava ressursiga kindel tegutseja. Riskid on aga lõputud, kuna need on ainult võimalikud stsenaariumid ilma igasuguse reaalse võimekusega – nad võivad eksisteerida palju laiema ulatusega kui ohud.⁶¹ Eelnevast tulenevalt ei saa julgeolekueksperdid anda enam mõõdetavat kindlust ohtudest vaid ainult defineeritud võitlust riskide ulatuse ja pakilisuse kohta.⁶²

Riski objektiivselt defineerida on aga võimatu, riski määramatus tähendab, et riski tajumine on erinevate sotsiaalsete gruppide vahel vastuoluline. Defineerida saab küll riski laiemat olemust, aga mitte seda, mis risk täpselt on. Ka Beck ei ole andnud riskile kunagi päris täpset definitsiooni. Subjektiivse, sotsiaalselt konstrueeritud riski olemuse valguses on riskide identifitseerimine sarnane Kopenhaageni koolkonna julgeolekustamise kontseptsiooniga. Julgeolekustamine tähendab mõista protsessi, läbi mille konstrueeritakse ühine arusaam sellest, mida nähakse ja millele kollektiivselt vastatakse kui ohule. Kui ohule julgeolekustamise puhul astutakse vastu olevikus, siis

⁵⁸ Beckett; 2007
⁵⁹ Beck; 2002, lk 41
⁶⁰ Rasmussen; 2006, lk 3
⁶¹ Williams; 2008, lk 66
⁶² Beck; 1992, lk 46

riski identiteet baseerub tuleviku stsenaariumil.⁶³ Vastus küsimusele, mis eristab riske ohtudest leidub hilise modernsuse muutavas ratsionaalsuse diskussioonis.

Kopenhaageni koolkond sõltub paljuski modernsuse ratsionaalsusest, kuid hilismodernsuse või refleksiivse ratsionaalsuse puhul on see muutunud.

Hilise modernsuse peamine probleem välis- ja julgeolekupoliitikas ongi seega määramatus. Eristada võib kolme liiki teadmist ja teadmatus, mis on välis- ja poliitilisteks otsusteks vajalikud. Esiteks on kindel teadmine (*known knowns*), mille baasil saab poliitilise programme ja sõjalisi strateegiaid arendada. Teiseks on mingi osa teadmist, mida me ei tea (*known unknowns*) – määramatus, mida saab ohjata analüütiliselt ja lisada otsusetegemise protsessidesse kui arvatavaid riske.

Kolmandaks, on teadmatus sellest, mida me ei tea ja ei saagi teada (*unknown unknowns*). Tegelikult saab eristada ka neljanda kategooria ehk teadmised, mida me ei taha teada. Teadmine ja teadmatus on võrdväärselt olemuslikud otsusetegemise protsessis. Suhe selle vahel, mida me teame, mida me ei tea, mida me ei saagi teada ja mida me ei taha teada, määrab ära kognitiivse raamistiku poliitilisele praktikale.⁶⁴ Kui hirmu empiirilised faktid on teada ja kui on teada, et see info on usaldusväärne, eksisteerib oht. Kui aga faktiline teadmine on osaline, aga meetodid määramatuse vähendamiseks on olemas, saab rääkida julgeolekuriskidest. Kui aga faktilist teadmist hirmust ei ole ning meetodit hindamiseks samuti mitte, siis hirm, kui ta materialiseerub, avaldub katastroofina. Kui aga faktid hirmu kohta on teada, kuid mingil põhjusel see teadmine on tähelepanuta jäetud, maha surutud või unustatud, siis muutub hirm intensiivsemaks läbi teadmatus.

Empiiriline teadmine

	Knowns	Unknowns
Metodoloogiline teadmine	Known	RISK
	OHT	
	TEADMATUS	KATASTROOF
	Unknown	

Tabel 1. Välispoliitilisteks otsusteks vajalikud teadmised ja teadmatused.⁶⁵

⁶³ Williams; 2008, lk 67-68

⁶⁴ Daase & Kessler; 2007, lk 412

⁶⁵ Daase ja Kessler; 2007, lk 415

Riske ja ohte võrreldes võib tinglikult öelda, et riskid on teatud mõttes mittetäielikud ohud. Riskid on ohtudest eristatavad kui üks või rohkem kolmest ohu tunnusest (tegija, kavatsus, võimekus) on teadmata. Neid teadmatusi saab uurida, hinnata ja mõõta.

Reaktiivsed külma sõja aegsed julgeolekupoliitikad olid suunatud ära hoidma teadaolevaid ohte, samal ajal proaktiivsed julgeolekupoliitikad peavad olema suunatud tuleviku riskide ärahoidmisele. Proaktiivseid julgeolekupoliitikaid võib suunata nii riski põhjuste (ennetav strateegia) kui ka riski mõjude (ettevaatuse strateegia) vastu.

Riskid ei ole ilmtingimata võrreldavad eksistentsiaalse taseme ohtudega, kuid samas ei saa siiski ka öelda, et ohud on suured ja riskid väikesed. Riskid on julgeoleku kontekstis tihedalt seotud ettevaatusega, mis on suunatud ära hoidma võimalikku kahju, mitte otseseid kahjusid, mis järgnevad eksistentsiaalsetele ohtudele.

Riskidiskursus aktiveerib nii-öelda „teisejärgulised julgeolekupoliitikad”.⁶⁶

Riskiühiskonnas ei saa rääkida täielikust julgeolekust, sest riske võib tulevikku vaatavalt projekteerida piirilt. Riski kõige olulisemaks tunnusjooneks ei ole suurus või paratamatus vaid kindla vaenlase kui ohustaja puudumine. Terrorismist rääkides on antud terroristidele tüüpilised omadused, mitte ei nähta neid niivõrd konkreetsete isikustatavate vaenlastena. Seda loogikat silmas pidades oleks vastuoluline kasutada mõisteid „potentsiaalne oht” või „reaalne risk”.

Tegelikult saab hirme erinevatel aegadel konstrueerida nii riski kui ka ohuna. Riskina tõlgendamise korral on aga neil omad iseloomujooned, nagu seda on ka ohtudena. Erinevus riskide ja ohtude vahel ei seisne mitte niivõrd hirmu tajutavas tõsises, paratamatuses või depersonaliseeritud olemuses vaid pigem selles, millise põhjuslikkusega on hirm konstrueeritud. Selles kontekstis on paslik rääkida riskistamisest, mille puhul ei pea riskistaja viitama veendunult kindlale ja eksisteerivale ohule vaid võimalikkuse tingimuste eksisteerimisele või tuleviku võimalikke kahjulikke sündmusi lubavatele asjaoludele. Riskid on seotud potentsiaalsete sündmuste mõttega, kuid selle asemel, et öelda, mida risk teeb, on sobivam öelda, et risk paneb meid mõtlema kahjude konstitutiivsete põhjustajate, mitte otseste põhjustajate peale. Riski diskursuses on olulised taustafaktorid ja struktuurid, mis muudavad teatud teod või sündmused võimalikuks. Riskide puhul on raamistatud terved situatsioonid, kui ohu korral on raamistatud vaid üks kindel objekt, mis mõjutab

⁶⁶ Corry; 2012, lk 238

teist. Riski puhul räägitakse seega pigem vajalikest tingimustest, mis on millegi juhtumise eelduseks. See tähendab, et riski-julgeoleku loogikast saab rääkida kui teisejärgulisest julgeolekupoliitikast, mis pöörab tähelepanu hirmu ja kahju tingimustele. Julgeolekustamine puudutab diskursiivselt aga vastupidiselt esimese järgu otseste hirmude põhjuseid ehk ohte. Selles valguses on terrorismi risk seotud teguritega, mis muudavad terrorismi võimalikuks ning terrorismi oht konkreetsete eksisteerivate pahatahtlike mõtete ja tegutsejatega, kellel usutakse olevat terroriaktide korraldamise võimekus.⁶⁷

Pannes eelneva lühidalt ühte riski ja ohu grammatikat võrdlevasse tabelisse, on tulemus selline:

	Julgeolekustamine	Riskistamine
Grammatika	Ohud kui otsesed (eksistentsiaalsed) kahjud väärtuslikule referentobjektile	Riskid kui võimalikud kahjutekitavad tingimused valitsetavale objektile
Poliitiline imperatiiv	Tegevusplaan referentobjekti välise ohu vastu kaitsemiseks	Tegevusplaan tõstmaks referentobjekti valitsetavust
Tegevusmõjud	Erakorraliste vahendite lubamine	Ettevaatust / ennetust soovivate vahendite lubamine

Tabel 2. Julgeolekugrammatika.⁶⁸

Kuivõrd risk ja oht on erinevad, siis on erinev ka neile vastandumine. Riskijuhtimine riski korral erineb oluliselt julgeoleku tagamise loogikast ohu korral. Riskijuhtimine ei loo binaarset vastasseisu sõbra ja vaenlase vahel, pigem tuleks riskijuhtimist käsitleda kui julgeolekut reguleerivat vormi, mis pidevalt tuvastab, klassifitseerib ja moodustab gruppe/populatsioone riskide baasil, mis on neile omistatud.⁶⁹

Riski korral ei võeta subjekti kui unikaalset isikut vaid kui riski faktorite kogumit, mida on võimalik juhtida ja taltsutada läbi pideva monitoorimise. Riskijuhtimine

⁶⁷ Corry; 2012, lk 246

⁶⁸ Corry; 2012, lk 249

⁶⁹ van Munster; 2005, lk6

koondab isiklikud ja biograafilised iseloomujooned ühe riskiprofiili kollektiivseks identiteediks.⁷⁰

Ohu diskursuse liikumisega riski diskursusele kaasneb ka üha kasvav ennetamine. Eesmärk ei ole enam vastu astuda konkreetsele eksistentsiaalsele ohule vaid sekkuda enne kui ohud on lõplikult esile kerkinud. Ühest küljest on risk ühe sammu võrra potentsiaalsuse mõttes hirmust ees, kuid teisalt on riskid siiski tõelised, kuna riskistsenaariumid määravad üha rohkem ära poliitikavalikud.⁷¹

Oliver Kessler ja Christopher Daase toovad diskussiooni sisse semantilise muutuse: mitte ohtude vältimine vaid riskide juhtimine iseloomustab kaasaegset julgeolekupraktikat. Asetades kõrvuti hästituntud „julgeolekudilemma” ja uue „julgeoleku paradoksi”, on vajalik ümber defineerida ka „ebakindlus” ja „võimalikkus”, mis on semantilise pöörde oluliseks osaks.⁷²

Julgeolekudilemma puhul teavad tegutsejad, et olemasolevad võimalused viivad võimalikult võrdsete tulemusteni. Aga paremat tegutsemisviisi ei ole, kuna mittetegutsemise valik oleks samaväärselt problemaatiline. Julgeolekudilemma raamistab julgeolekuprobleemistiku väga kindlalt, eeldades, et määramatus on alati hästi defineeritud. Uued julgeolekumured nagu terrorism on seda eeldust aga alahinnanud, tuues mängu uusi struktureerimata ja defineerimata määramatusi. Seda muutust kirjeldabki liikumine julgeolekudilemmalt julgeolekuparadoksile. Sest paradoks vastupidiselt dilemmale on olukord, kus võimalikkuse tingimus on samaaegselt ka võimatuse tingimus. Seega kui julgeolekupoliitika pakub kindlust, loob ta ka ebakindlust. Dilemma ja paradoks erinevad teineteisest seega tagajärgede poolest. Tegutseja, kes seisab vastamisi dilemmaga, peab tegema otsuse ning selle otsuse tagajärgedega vastakuti seisma. Tegutseja, kes seisab vastamisi paradoksiga peab tegema otsuse, aga tõmmatakse seejärel tagasi olukorda, mis on halvenenud läbi tegutseja tegevuse ning tagajärjeks on jätkuv teadmatus.⁷³

Michel Foucault töödest inspireerituna kerkis esile ka teistsugune lähenemine riskile. Sellel juhul on vähem pööratud tähelepanu ühiskonna evolutsioonilistele kontuuridele ja rohkem võimule, mida mõistetakse kui valitsuslikkust, kuidas teatud mõtteviiside ja

⁷⁰ van Munster; 2005, lk 7

⁷¹ van Munster; 2005, lk 9-10

⁷² Kessler & Daase; 2008, lk 211

⁷³ Kessler & Daase; 2008, lk 212

riskide kujutlemine mõjutavad subjekte ja subjektiivsust. Kui riskianalüüsid keskenduvad traditsiooniliselt tuleviku muutmiseks teadmiste tähtsusele ja statistilistele tehnoloogiatele, siis terrorism ületab need tehnoloogiad. Katastroofilise riski ratsionaalsus teiseneb poliitikateks, mis aktiivselt otsivad võimalusi ennetada tulevikukatastroofe ehk poliitikaid, mis kontrolliksid tulevikku läbi ettevaatusprintsipi.⁷⁴

Seega kui Beck nägi riskide kindlustatavust ja ettearvamatus kui valitsuslikkuse piiranguid, siis Foucault'i lähenemine mõistab riski ettevaatust kui midagi, mis püüab piiranguid taltsutada ja valitseda midagi, mis näib valitsematu. Nii erinevad kui need kaks lähenemist ka ei oleks, tõstavad nad mõlemad esile huvitavaid aspekte sellest, kuidas terrorism on tekitanud uusi ebakindlusi ja ohte, mis esitavad väljakutse ja muudavad modernset rahvusriigi projekti ja ka traditsioonilisi heidutuse ja pingelõdvenduse vahendeid ehk spetsiifilisi riigi poliitikaid nende ebakindluste hindamiseks, suunamiseks ja kommuniqueerimiseks.⁷⁵

1.3 Heidutuse diskursusest ennetava rünnaku diskursuseni

1.3.1 Heidutusteooria

Arenenud riikide hulgas valitseb valdavalt püüd vältida sõjaga kaasnevaid kulusid ja inimkaotusi. Vägivalla levikut takistavad ka rahvusvaheline õigus ja riikide majanduslik seotus. Seega on olulisel kohal ka sõjaline diplomaatia ehk surve avaldamine sõjalistele instrumentidele viidates, ilma otseselt relvajõudu kasutamata. Teisisõnu on tegemist heidutusega. Heidutusteooria kujunes külma sõja mõjul välja 1950-ndatel aastatel. Tegemist oli reaktsiooniga tuumarelvade kasutuselevõtuga kaasnenu sõjahirmule. Pärast külma sõja lõppu on heidutusteooriat käsitletud võrdlemisi episoodiliselt.⁷⁶ 21. sajandi alguses on heidutusteooria tõusnud aga uuesti rohkem päevakorda seoses terrorismivastase võitlusega. Heidutuses nähakse ühte võimalust astumaks vastu ja hoidmaks ära terroristide plaanitavaid rünnakuid. Nagu mainitud, saavutas heidutus eriti olulise positsiooni tuumaajastul, mil sõjaliste struktuuride esmaseks ülesandeks sai sõdade pidamise asemel nende ärahoidmine.⁷⁷

⁷⁴ Kessler & Daase; 2008, lk 213

⁷⁵ Kessler & Daase; 2008, lk 213

⁷⁶ Mändmaa; 2008, lk 4-5

⁷⁷ Lebow & Stein; 1990, lk 1

Tuumarelva leiutamine muutis ülivõimude vaheliste sõdade hinna aga vastuvõetamatuks. Seega on klassikaline heidutusteooria külma sõja vili ning tuumarevolutsioon tõi heidutusloogika ka rahvusvahelistesse suhetesse.⁷⁸

Klassikalises mõttes on heidutus vastaspoole kõrvalejuhtimine juba käimasolevast või plaanitavast tegevusest, viidates võimalikule jõu kasutamisele. Sellisel eesmärgil jõuga ähvardamist nimetataksegi heidutusähvarduseks. Heidutus peab rajanema sunnivõimekusele, mida kasutatakse siis, kui ähvardus ebaõnnestub. Heidutaja on antud juhul kaitsepositsioonil asuja, kes kasutab heidutust negatiivse võimaliku stsenaariumi ärahoidmiseks. Heidutatav on see, kelle suhtes heidutusvahendeid kohaldatakse ehk kelle võimalikku agressiivset käitumist soovitakse tõkestada. Oluline on siinjuures see, et heidutatav peab olema ratsionaalselt kalkuleeriv ning heidutus ise peab olema usutav. Ratsionaalsus viitab siinjuures sellele, et ebasoovitava käitumise elluviimisel saadav kahju peab ületama võimaliku kasu. Tähtis on ka see, et ähvardus jõuaks heidutatavani nii nagu heidutaja seda mõtleb ja et sihtmärk seda ka õigesti tõlgendaks. Praktikas on heidutus õnnestunud siis, kui vastane loobub oma plaanitud sõjalisest sammust pärast kaitsjapoolset tegevust. Heidutus on aga ebaõnnestunud, kui vastane viib oma plaanitava sammu ellu hoolimata kaitsja püüdlustest seda takistada.⁷⁹

Jeffrey W. Knopfi järgi tähendab kontseptuaalselt heidutus ennetava mõju vormi, mis toetub peamiselt negatiivsele ajendile. Esiteks, heidutus on ennetav, kui seda kasutada teadliku strateegiana, siis heidutuse eesmärk on hoida ära kellegi tegutsemist. Selles erineb heidutus teisest sunnimeetme strateegiast, mille eesmärk on anda tegutsejale uus tegevussuund või lõpetada tegevus, mis on juba käsil. Teiseks, heidutus on mõju vorm: see töötab tegutseja otsusetegemise protsessi mõjutades, olles pigem psühholoogilise kui füüsilise mõjuga. Siin saab eristada kontrollistrateegiaid ja sunnistrateegiaid. Kontrollistrateegiate eesmärk on võtta teiselt poolelt ära igasugune tegutsemisvõimekus. Heidutus vastupidiselt jätab teisele poolele võimekuse teha valik, kuid kasutab teatud ohte, et seda valikut mõjutada. See eristab heidutust teistest ennetamise vormidest. Kolmandaks, heidutus toetub negatiivsele ajendile. Heidutuse

⁷⁸ Wilner; 2011, lk 5

⁷⁹ Lebow & Stein; 1990, lk 10

tuum on selles, et teise poole ootus sammu astumisel on seotud negatiivse tagajärjega.⁸⁰

Heidutus hõlmab endas kõiki viise, mis hoiab tegutsejat astumaks ebasoovitavat sammu. Heidutus toimub läbi vastaspoole otsusetegemise mõjutamise tema hirmudel mängimisega, viidates, et astutav samm viib negatiivsete tulemusteni tegutseja enda huvidest lähtuvalt. See viitab sellele, et võib eksisteerida olukordi, kus tegutseja on heidutatud ilma, et keegi oleks püüdnudki saata heidutussõnumit. Teisisõnu, kui ei ole teadlikku katset heidutusstrateegiat kasutada, võivad heidutustingimused siiski järgneda. Näiteks: tegutseja B võib endamisi mõelda, et agressioon võib lõppeda halvasti ja tegutsejal A ei pruugi olla vähimatki aimu, et B üldse mõtles vägivaldse sammu peale. See on näide olukorrast, mida nimetatakse „iseeneslikuks heidutuseks”.⁸¹

Heidutuse ebaõnnestumist ei tohi segamini ajada aga heidutusteooria ebaõnnestumisega. Kui terroristil puuduvad hirmud, need on segased, heidutusahvardus on valesti kommuniqueeritud, nõrk või kui tegutsemise võimalikud kasud kaaluvad ikkagi üle karistuse hinna, siis võib heidutus praktikas ebaõnnestuda isegi siis, kui heidutusteooria on analüütiliselt edukas.⁸² Et heidutus toimiks terroristi, terroristliku grupeeringu või riigi vastu, tuleb kas tõsta kulusid, mis üksusel on vaja tasuda või vähendada tulusid, mida nad õnnestunud rünnakust saaksid ning mis muudaks sellest tulenevalt nende käitumist.⁸³ Selleks, et heidutus töötaks terrorismi puhul, on vaja laiendada teooria ulatust selle algselt fookuselt ehk karistamiselt ja tuumarelvadelt kaugemale.⁸⁴

Pärast 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakuid levis mõnda aega arusaam, et heidutus on terrorismivastases sõjas asjakohatu. Selle väite kinnitamiseks öeldi, et terroristid on irratsionaalsed, nõus kandma eesmärkide saavutamiseks ükskõik kui kõrget hinda ning nende asukohta on keeruline pärast rünnakuid kindlaks teha. Nendest vaadetest lähtus ka USA valitsuse esmane strateegia terroristidega võitluseks. Nii kinnitas president George W. Bushi 2002. aasta riikliku julgeolekustrateegia, et traditsiooniline heidutus ei toimi terroristist vaenlase vastu. Ometi ei jäänud see

⁸⁰ Knopf; 2008, lk 15-16

⁸¹ Knopf; 2008, lk 18

⁸² Wilner; 2011, lk 9

⁸³ Auerswald; 2006, lk 546

⁸⁴ Wilner; 2011, lk 10

vaatenurk pikalt valdavaks, sest õige pea hakati otsima uuesti tõsisemalt võimalusi, kuidas heidutust terrorismi puhul ära kasutada. Iga nelja aasta tagant ilmuvasse riigikaitse ülevaatesse sai 2006. aastal sisse viidud muudatus, mille kohaselt toimus liikumine ühetaoliselt heidutuselt kohandatud heidutusele paariariikide, terroristlike võrgustike ja üksikute terroristide vastu astumisel.⁸⁵

Külma sõja aegset ja terrorismivastases sõjas kasutatavat heidutust eristavad mitmed näitajad. Esiteks on terrorismivastases sõjas tunduvalt rohkem vastaseid, keda tuleb heidutada. Külma sõja ajal oli USA heidutuspoliitika suunatud üksiku vastase vastu. Seega on välispoliitika otsusetegijatel ka palju keerulisem täpselt iga vastast hinnata ning luua poliitikaid, et neid kõiki järjepidevalt heidutada. Teiseks, kui varem oli heidutus täielik, siis nüüd on see osaline. Kõiki terroriste ja terrorismiga seotud tegevusi ei ole kindlasti võimalik heidutada, aga kuni on võimalik heidutada kindlat tüüpi terroriste sidumaks end kindlat tüüpi tegevustega, saab heidutus rahvuslike julgeolekueesmärkide täitmisele oluliselt juurde anda. Kolmandaks, kui külma sõja ajal oli heidutus USA peamiseks sambaks võitluses Nõukogude Liiduga, siis terrorismivastases sõjas on see vaid üks element laiemast strateegiast.⁸⁶

Selleks, et rakendada sobivat heidutusstrateegiat terroristide vastu on vaja eraldada terroristide võrgustik üksikuteks elementideks. Mitmekülgse terrorismivastase strateegia eesmärgiks on häirida ja heidutada tegevusi kõigis terroristide võrgustike võtmeosades. Heidutuse laiem käsitus tuleks omaks võtta esiteks, kuna see peegeldab olemasolevat reaalsust. Teiseks, heidutust kasutati juba pikka aega enne külma sõda ning olukordades, mis on kaugel rahvusvahelistest suhetest. Kolmandaks, heidutus kui kontseptsioon on üsna vana nähtus, võttes erinevaid vorme (näiteks tõkestav ja karistav heidutus) ning avaldudes erinevates kontekstides.⁸⁷ Kui eesmärgiks on heidutada mingit mittesoovitud käitumist, siis iga võimalust, mis selle saavutamiseks tulemust annab, tuleks vaadata võimaliku heidutusviisina.⁸⁸ Selleks, et heidutusstrateegia ei oleks liialt üldine, on vaja määrata ära, milliseid lõpptulemusi heidutaja soovib ära

⁸⁵ Kroenig & Pavel; 2012, lk 21-22

⁸⁶ Kroenig & Pavel; 2012, lk 23-24

⁸⁷ Knopf; 2008, lk 8

⁸⁸ Knopf; 2008, lk 12

hoida, milliseid vahendeid selleks kasutada on võimalik ning mis viisil tahab heidutaja otsusetegemist mõjutada.⁸⁹

Terrorismivastase võitluse seisukohalt on oluline Glen Snyderi eristus tõkestava ja karistava heidutuse vahel.⁹⁰ Neile kahele võib lisada ka kolmanda ehk delegitimeeriva heidutuse. Selleks, et karistav ja tõkestav heidutus oleksid üldse efektiivsed, peab olema täidetud aga kaks peamist tingimust – hirmutatav osapool peab saama aru ohust ning otsusetegemine vastase poolt peab olema mõjutatud kasude-kahjude kalkulatsioonist.⁹¹ Delegitimeeriv heidutus vajab aga veidi teistsuguseid tingimusi, millest tuleb juttu allpool.

1.3.1.1 Karistav heidutus

Karistava heidutuse (*deterrence by punishment*) eesmärgiks on ähvardada kahju teha millelegi, mida vastaspool väärtustab. Seega võib vastaspoole ebasoovitava käitumise elluviimine viia reaalse karistamiseni. Et heidutus oleks efektiivne, siis peab karistus olema agressori arvestuste kohaselt kulukam, kui on seda sammu tegemata jätmise hind. Vastase heidutamine karistava heidutuse korral käibki põhiliselt läbi hirmu.⁹²

Külma sõja ajal ähvardas näiteks Washington rünnata Moskvat ja Moskva omakorda Washingtoni. Kumbki pool oli heidutatud kulude tõttu, mis kaasneks rünnakuga. Tuumarelvade arengu ja levikuga muutus karistusel baseeruv heidutus Ameerika, Venemaa, Hiina, Israeli ja ka teiste riikide säärase tegevuse nurgakiviks.⁹³ Heidutus on selle lähenemise kohaselt heidutatava kättemaksu hirm. Hirmu efektiivsus sõltub riigi võimekusest veenda võimalikku vastast, et tal on nii tahe kui ka võimekus karistada tõsiselt, kui agressor viib ellu mittesoovitud käitumise. Heidutus seega kasutab praktikas jõudu rahumeelselt. Kui ähvardus tuleb aga ellu viia, siis heidutus on oma olemuselt juba läbi kukkunud.⁹⁴

Karistav heidutus on kõige praktilisem riigi ja indiviidi tasemel. Näiteks saab riike, kes toetavad terrorismi, hirmutada sõjalise interventsiooniga.⁹⁵ Kriitiliselt oluline on siin see, mil määral on terroristid sõltuvuses riigi toetusest. Näiteks Israeli heidutussuhe

⁸⁹ Knopf; 2008, lk 22
⁹⁰ Snyder; 1961, lk 13-19
⁹¹ Trager & Zagorcheva; 2005-2006, lk 91
⁹² Wilner; 2011, lk 6
⁹³ Wilner; 2011, lk 7
⁹⁴ Knott; 2004, lk 43
⁹⁵ Wilner; 2011, lk 14

Hizballahi, Fatah ja Hamas'iga näitab, et karistav strateegia töötab hästi kahe esimese puhul. Ehk siis Hizballah ja Fatah on sõltuvad Iraani, Süüria, Liibanoni ja Pakistani võimudest väga olulisel määral. Palju iseseisvam on aga Hamas, kes riiklikust toetusest nii palju ei sõltu.⁹⁶ Pakistan on üks väheseid riike, mis on loonud diplomaatilised ja sõjalised suhted Talibani režiimiga Afganistanis 1990-ndatel. Pärast 9/11 terrorirünnakuid tuli neil omavahelised suhted katkestada, sest USA ähvardas sõjalise jõuga. Lõpuks Pakistan nõustus seda ka tegema.⁹⁷ Kokkuvõtlikult, mida rohkem terroristlik organisatsioon on sõltuv kellestki või millestki, seda tõenäolisemalt karistusel baseeruv heidutus terroritoetajate suhtes ka tulemusi annab. Riigikeskne karistamine muutub aga ebaefektiivseks siis, kui tegemist on nõrkade, ebaõnnestunud või kokkukukkuvate riikidega.

Nõrgad üksused nagu Somaalia, Iraak, Afganistan, Pakistan, Sri Lanka ja teised võivad toetada terroriste rahalise abi või julgeoleku eest. Terroristid kasutavad riikide siseriiklikku kaost ja nõrkust oma huvides ära. Seega kui riikide sundimine muutub ebapraktiliseks, võivad terroristlike organisatsioonide teiste elementide hirmutamine siiski anda heidutuslikke tulemusi. Selles valguses saab üksikuid terroriste hirmutada surma, sanktsioonide, kinnipüüdmise ja teiste karistustega. Saudi Araabia näiteks võttis Osama bin Ladenilt kodakondsuse ja külmutas ta varad 1994. aastal. See omakorda sundis ta venda bin Ladenit oma perekonna nimel avalikult süüdi mõistma. 1996. aastal saatis Sudaan ta riigist Saudi-Araabia ja Egiptuse survele koguni välja. Ning lõpuks jälgis veel USA tema liikumist ulatuslikult vahemikus 1998–1999.⁹⁸

Oluline on see sõltuvuse määr, mis on terroristidel riigi toetusest ja sugulus, mis riikidel on oma terroristlike ühendustega.⁹⁹ Riigikeskne karistus toimib hästi seal, kus terroristid on suuresti sõltuvad riigi toetusest. Riigid saavad sellel juhul avaldada teatavat kontrolli üle mitteriiklike üksuste, hoides kinni finants või struktuurilist toetust. Neid tuleb sundida seda tegema.¹⁰⁰

Kuid karistav heidutus on kasulik ka siis, kui riigi-terroristi suhe on nõrk ning omavahel ei ole erilisi ühiseid puutepunkte. Need on üldiselt passiivsed terrorismi toetamised riigi poolt. Riigid lubavad terroristidel tegutseda, kuid ei toeta neid

⁹⁶ Bar; 2007, läbi Wilner; 2011, lk 15

⁹⁷ Wilner; 2011, lk 15

⁹⁸ Wilner; 2011, lk 19

⁹⁹ Wilner; 2011, lk 15

¹⁰⁰ Wilner; 2011, lk 15

terrorismi organiseerimises.¹⁰¹ Sellised riigid võivad saada teatavaid julgeolekugarantiisid, tolereerides selliste organisatsioonide tegevust. Taolises olukorras võib piisav karistus sundida riike lõpetama oma passiivsust ja tugevdama kontrolli grupeeringute üle, mis on tegevad nende territooriumil.¹⁰²

On ka selline võimalus, et terroristid võtavad kontrolli riigi otsustusaparaadi üle enda kätte. Nende huvid muudetakse valitsuse huvideks. Ehkki riik jätkab eksisteerimist, siis selle otsuselangetamise võim on vähemalt osaliselt kontrollitud mitte-riiklike tegutsejate poolt.¹⁰³ Näiteks 1990-ndatel sai Taliban suure osa oma poliitika märguannetest al-Qaedaalt. Lawrence Freedmani arvates oli al-Qaeda ja Afganistani suhe mitte niivõrd juhtum, kus riik toetas terrorismi vaid kus terroristid toetasid riiki.¹⁰⁴ Üldiselt on aga nii, et mida kõrgem on riikluse määr terrorismi/terroristide puhul (tsentraliseeritud juhtkond, poliitiline pürgimus, kodanikuühiskonna kaasamine, territoriaalne kontroll), seda ilmsem on edukas karistus.¹⁰⁵

Karistav heidutus on tõhus ka siis, kui see on suunatud terroristlike võrgustike vähem motiveeritud elementide vastu, sest siis on nad enim tundlikud igasugusele välismõjule. Võimalustele heidutada enesetaputerroristi vahetult enne, kui ta oma teo toime paneb, on vaadatud heidutusteooriate puhul tihti mööda. Siiski on võimalik heidutada ka kõige kõrgemalt motiveeritud terroriste ehk neid, kes on nõus võtma igasuguseid riske, et oma eesmärged saavutada. Terroristide poliitilisi eesmärged riski seisundis hoides suudavad riigid selliseid terroriste teatava käitumisega heidutada.¹⁰⁶

Karistav heidutus on keeruline, aga võimalik strateegia mitteriiklike tegutsejate suhtes. See nõuab kindlaid signaale, mida saab identifitseerida: nagu kellele kätte maksta ja mille eest. Teisisõnu, kas potentsiaalsed vaenlased usuvad, et neid suudetakse seostada nendega, kes on vastutavad, rünnaku tegelike teostajatega. Teiseks tuleb veel identifitseerida see, mida vastane väärtustab, et seda oleks üldse vajadusel mõttekas vastu rünnata. Ja seejärel peavad heidutusahvardused olema usutavad.¹⁰⁷

¹⁰¹ Wilner; 2011, lk 15-16

¹⁰² Wilner; 2011, lk 16

¹⁰³ Wilner; 2011, lk 16

¹⁰⁴ Freedman; 2001, läbi Wilner; 2011, lk 16

¹⁰⁵ Wilner; 2011, lk 16

¹⁰⁶ Trager & Zagorcheva; 2005-2006, lk 95-96

¹⁰⁷ Auerswald; 2006, lk 547

Terroristlikel grupeeringutel on tavaliselt teatavad hierarhiliselt järjestatud eesmärgid ning seega valitakse strateegiaid, mis nendega paremini kokku sobivad.

Terroriorganisatsioonid panevad sageli huvid ettepoole ideoloogiast, näiteks tehakse koostööd gruppidega, kellel on vastandlikud uskumused ainult selleks, et saavutada oma eesmäärke.¹⁰⁸ Sellisel juhul piisab ühe grupeeringu heidutamise sageli ka teiste mõjutamiseks.

Karistava heidutuse edukaks elluviimiseks usuliselt orienteeritud terroristlike grupeeringute vastu on vaja üle saada mitmetest raskustest. Selliseid grupeeringuid saab aga siiski karistusega ähvardades mõjutada. Aga et olla edukas, tuleb vähendada kättemaksu võimalikke tagajärgi. Tuleb omastada süü rünnaku eest kindlale ja õigele grupeeringule ning viia seejärel ellu väljakäidud ähvardus. Olema peab ka teadmine, kuidas kindlad grupeeringud on organiseeritud ning mis on nende keskne raskusjõud mingite kindlate rünnakute korral. Seega ei ole karistav heidutus eraldiseisvana elujõuline valik, kui tegemist on näiteks religiooselt motiveeritud terroristlike grupeeringutega.¹⁰⁹

Karistav heidutus on üks võimalus ennetada ka massihävitusrünnakut. Al-Qaeda heidutamine läbi USA poolse karistamise nõuab arusaamist, keda ja mille eest karistada ning kuidas seda kõige efektiivsemalt teha. Al-Qaeda tegevusmotivatsiooni mõistmine on seega väga oluline. Al-Qaeda on grupeering, mis tunneb end ohustatuna näiteks ilmaliku moodsa maailma ja korrumppeerunud Lähis Ida režiimide poolt. Sellest tulenevalt on al-Qaeda eesmärgiks sundida USA-d Lähis-Idast lahkuma ning kukutada need režiimid, mis on selgelt läänemeelsed.¹¹⁰

Mida suurem on selle väärtus terroristidele, mis jääb ebaõnnestunud terroriaktiga saavutamata, võrreldes sellega, mida võidakse õnnestumise korral saada, seda kaalukam on ähvardus nende vastu ja seda tõenäolisemalt heidutus ka õnnestub. Et teostada suurejoonelist rünnakut on terroristidel vaja luua tegutsejate süsteem, kus kõigil lülidel on spetsiifilised rollid.¹¹¹ Seega kuulub reeglina ühte grupeeringusse eri tüüpi inimesi erineva tausta, treenituse ja teadmistega. Neid kõiki motiveerib mingi

¹⁰⁸ Trager & Zagorcheva; 2005-2006, lk 94

¹⁰⁹ Auerswald; 2006, lk 552

¹¹⁰ Auerswald; 2006, lk 549

¹¹¹ Trager & Zagorcheva; 2005-2006, lk 96

erinev väärtus. Ja igauks neist võib reageerida erinevalt kättemaksvale heidutusele.¹¹² Mõningaid elemente ongi raskem heidutada kui teisi. Rahastajad on aga näiteks sageli vähem fanaatiliselt motiveeritud kui teised elemendid ning seega on neid lihtsam ka heidutada.¹¹³ Näiteks kõrgemad al-Qaeda juhid ei ole juhtinud enesetapurünnakuid USAs ja Iraagis ega võidelnud elu pärast Afganistani mägedes. Nad on sügavalt seotud planeerimise, logistika, finantseerimisega ning seega võib neid heidutada surmaga. Nende hirmutamise surmaga võib anda positiivset tulemust.¹¹⁴

Riigid, kes toetavad terrorismi, on samuti selline element, mis on vähem motiveeritud. Neid on ka lihtsam leida ning seega on nad tundlikud heidutuse suhtes. Tegemist on mitteotsese heidutusega, kus karistusega ähvardatakse riiki, et sundida teda hoiduma terrorismi levitamisest.¹¹⁵ Õnnestumiseks tuleb mõelda terrorismist kui protsessist, mis koosneb tervest hulgast tegevustest, mis teineteisele järgnevad ning mis kulmineeruvad vägivallaga, mitte aga üksikust aktist või sündmusest. Heidutusstrateegiad on üldiselt seda edukamad, mida varasema protsessi staadiumi suhtes neid rakendatakse. Olgugi, et kõige varasemaid staadiume on tihti kõige keerulisem tuvastada. Seega, et terroriste heidutada, tuleb riikidel otsida vähem motiveeritud või enam silmapaistvaid elemente terrorivõrgustikest ning ähvardada kättemaksuga varajastes faasides.¹¹⁶ Oluline on seegi, et kui individid või poliitilised grupeeringud usuvad, et nad võetakse USA terrorismivastases sõjas sihikule hoolimata nende tegevusest, on neil vähem stiimulit ka mingeid piiravaid samme astuda. Seega tuleb heidutuspoliitika kõrval rakendada ka rahustamispoliitikat – neile, kes hoiduvad terroristlikest tegevustest tuleb pühendunult selgeks teha, et neid ei karistata.¹¹⁷

Ka suunatud tapmine on üks sunnimoodus, mida kasutada üksikute terroristidest juhtide vastu. Israel on teostanud näiteks alates 2000. aastast üle 250 suunatud tapmise. Ameerika ja NATO on seda kasutanud Afganistanis, Jeemenis, Somaalias, Pakistanis ja Iraagis alates 2002. aastast mitmeid sadu kordi.¹¹⁸ Suunatud tapmine alandab organisatsiooni võimekust läbi isikkooseisu vähenemise ning juhtide väärtuste ja sõjalise teadmiste kadumise. Ühtlasi vähendavad need ka üksikisikute motivatsiooni ja

¹¹² Auerswald; 2006, lk 550

¹¹³ Trager & Zagorcheva; 2005-2006, lk 96

¹¹⁴ Auerswald; 2006, lk 550

¹¹⁵ Wilner; 2011, lk 14

¹¹⁶ Trager & Zagorcheva; 2005-2006, lk 98

¹¹⁷ Kroenig & Pavel; 2012: 27

¹¹⁸ Wilner; 2011, lk 19

mõjutavad grupikäitumist. Seega vähenenud võimekusega tunnevad grupeeringud, et on aina keerulisem koordineerida kõrgetasemelisi rünnakuid ja saavutada oma taktikalisi ja strateegilisi eesmärke.¹¹⁹

Õppetund terrorismivastasele võitlusele on selge: karistada saamise hirm terroristlikest tegevustest osavõtjatel on olulise heidutusmõjuga. Selleks, et see toimiks tuleb maksimaalselt kasu lõigata koostööst liitlastega, et panna seadused kirja, kus nad juba ei eksisteeri, et karistada terroristlikku tegevust, et arendada võimekust ja partnerlust, et suurendada tõenäosust, et need, kes terrorismist osa võtavad, saavad identifitseeritud ning seejärel sobivalt karistatud.¹²⁰

1.3.1.2 Tõkestav heidutus

Tõkestav heidutus (*deterrence by denial*) tähendab vastase veenmist selles, et tema eesmärgid ei ole saavutatavad. Selleks tuleb vähendada ebasoovitud käitumisest terroristidele saadavat võimalikku kasu. Selle mooduse keskmes on oma riikliku infrastruktuuri ja kaitsestruktuuride tugevdamine ehk teisisõnu on tegu nõ passiivse kaitsega. Sellega tõstetakse võimaliku rünnaku hinda ja vähendatakse tõenäosust, et vastaspool saavutab oma eesmärgid. Vastast heidutatakse tõkestava heidutuse korral läbi lootusetuse tunde loomise.¹²¹ Et saada aru, kuidas kõige paremini tõkestavat heidutust kasutada, tuleb selgeks teha, kuidas erinevad grupeeringud hindavad mingite kindlate sihtmärkide ründamist, kuidas nad mõõdavad taktikalist edu ja kuidas nad kaaluvad ebaõnnestunud rünnakuid oma kahju-kasu kalkulatsioonis. See aga nõuab täpset infot terroristide eelistuste kohta.¹²²

Tõkestavat heidutust kasutatakse tavaliselt potentsiaalse vägivaldse konflikti kontekstis, kus tõkestatakse sõjalisi eesmärke. Samas on ka tõkestavat heidutust sageli kasutatud vastasseisudes vastase vastandlike sõjaliste jõudude vahel, et pöörata neid omavahel konflikti.¹²³

Tõkestus on suunatud vastase käitumiskalkulatsiooni manipuleerimisele, et vältida rünnakuga saadavate soovitud efektide saavutamist.¹²⁴ Tõkestusmehhanismid loovad

¹¹⁹ Wilner; 2011, lk 20

¹²⁰ Kroenig & Pavel; 2012, lk 26

¹²¹ Wilner; 2011, lk 6-7

¹²² Wilner; 2011, lk 26

¹²³ Auerswald; 2006, lk 547

¹²⁴ Wilner; 2011, lk 21

tingimused, kus eesmärkide saavutamine näib saavutamatu. Eemaldades taktikalisi ja strateegilisi võimalusi, sunnivad tõkestusmehhanismid terroriste tegema otsuseid vähem eelistatud käitumiste, plaanide ja tulemuste kasuks.¹²⁵ Peamine probleem efektiivse tõkestuse korral on see, et need sammud on kallid ja ei ole kaugeltki täiuslikud.¹²⁶

Tõkestavad funktsioonid töötavad läbi terrorismi protsesside piiramise ja takistamise. Luues struktuurseid kaitseid ümber võimalike sihtmärkide tugevdab riik efektiivselt julgeolekukeskkonda ja vähendab võimalusi, kuidas terroristid saaksid rünnakuid toime panna. Teoorias on nii, et mida keerulisem on sihtmärki rünnata, seda vähetõenäoliselt seda ka tehakse. Praktikas tuleb aga õigesti hinnata, milliseid sihtmärke terroristid kõige enam üldse rünnata tahavad ning ehitada spetsiifilisi kaitseid, mis astuvad vastu selle tegemise kasulikkusele.¹²⁷ Tõkestavat heidutusstrateegiat on sageli võrdsustatud kaitsemeetmetega. Tõkestav heidutus kasutab kaotuse hirmu, et ennetada rünnakut enne selle toimumist.¹²⁸ See loogika tugineb sellel, et terroristid võivad küll riskida ja loobuda rünnakute tarvis oma elust, kuid nad ei tee seda kasutute rünnakute korral.

Praktikas luuakse kontrollpunkte ühistranspordis, suurendatakse politsei kohalolu juhuslikes piirkondades, julgeolekuautodel jäätakse vilkurid tööle, mis kõik peaks olema märgiks suurenenud julgeoleku kohalolust. Need tõkked mõjutavad käitumist, kuna terroristid on üldiselt riski pelgavad olukorras, kui valmistatakse rünnakuks. Jälgitakse seadust, varastatakse ja ületatakse kiirust vähem, ei kasutata narkootikume ning välditakse muud tähelepanu. Seega kui luuakse kujutelm, et plaanid ei õnnestu edukalt ja sujuvalt, siis toimibki tõkestav heidutus.¹²⁹

Siia alla kuulub ka heidutus läbi leevendusfunktsiooni. See tähendab terrorismi sotsiaalse, poliitilise ja majandusliku efekti nõrgestamist ja piiramist. Idee on vältida koheseid tagajärgi, mida terroristid soovivad. Selleks on vajalikud tugev majandus, efektiivne poliitiline süsteem ja elastne ühiskond, mis suudab vastu seista terrorismi šokkidele. Nt reageerimisvõime ja tervishoiusüsteem, mis suudaks kriisiga toime tulla.

¹²⁵ Wilner; 2011, lk 22

¹²⁶ Auerswald; 2006, lk 554

¹²⁷ Wilner; 2011, lk 22

¹²⁸ Auerswald; 2006, lk 547

¹²⁹ Wilner; 2011, lk 23

See muudab terrorismi vähematraktiivseks terroristidele endile.¹³⁰ Kui ühiskond suudab näidata võimekust tulla toime terrorismiga, saadab see sõnumi, et sedasorti taktika kasutamine ei anna terroristlikele organisatsioonidele loodetud eesmärki. Heidutus al-Qaeda puhul tähendab seega suurel määral seda, et tuleb neid veenda, et Ameerikat ei ole võimalik maha suruda.¹³¹

1.3.1.3 Delegitimeeriv heidutus

Delegitimeeriv heidutus (*deterrence by delegitimization*) on kolmas heidutusviis, millest räägitakse selgelt kõige vähem. Tegemist on ka kõige uudsema lähenemisega heidutusteooria sees. Peamiselt kasutatakse seda heidutusviisi seismaks vastu tuumarelvadele ja terroristide võimalikele tuumarünnakutele. Selle eesmärgiks on võtta sihikule see, mida terroristid usuvad. Eesmärk on manipuleerida terroristide käitumise poliitilisi, ideoloogilisi ja religioosseid põhjuseid. al-Qaeda kasutab enesetaputerrorism põhineb usulisel legitiimsusel, mis õigustab elu võtmist. Samas on enesetapp islami seaduste järgi pühadust tõotav samm. Just seda tulekski teadvustada delegitimeeriva heidutuse kontekstis, kus eesmärgiks on panna vastane loobuma oma käitumisest, muutes teda käituma panevaid motiive.¹³²

Eesmärk on manipuleerida poliitilisi, ideoloogilisi ja religioosseid põhjendusi, mis nõ propageerivad või põhjendavad terroristide käitumist. Eesmärk on vähendada ka tõenäosust, et väljakutsuja saavutab oma eesmärgid läbi tema uskumuste ründamise, mida ta oma käitumiseks kasutab. Al-Qaeda kasutab näiteks enesetaputerroriste toetudes usulistele dekreetidele, mis õigustavad kellegi elu võtmist. Need samad dekreedid aitavad al-Qaeda kujundada oma sotsiaal-poliitilisi eesmäärke. Oluline on siinjuures aga see, et enesetapp on iseenesest pühadust teotav tegu islami seaduste kohaselt ning al-Qaeda eesmärgid on tagasi lükatud suurema osa nende poolt, kes jagavad moslemi usku. Seega on oluline delegitimeerida ja muuta naeruväärseks eesmäärke ja põhiprintsiipe, mis kallutavad terroriste vägivallale. Tuleb tugevdada ja levitada arvamusi, positsioone ja informatsiooni, mis on vastuolus terrorismi

¹³⁰ Wilner; 2011, lk 23

¹³¹ Knopf; 2010, lk 12-13

¹³² Wilner; 2011, lk 26-27

õiguspärasusega ning see omakorda peaks heidutama indiviide, kes võtavad osa vägivaldast ühes sotsiaal-religioosete gruppidega, mis osalevad terrorismis.¹³³

Selleks, et delegitimeerida näiteks al-Qaeda vägivaldset ideoloogiat, tuleb ohjata ja ümberpöörata islamistide radikaliseerumist läänes ning üles leida ja hävitada välismaiste terroristide värbamissüsteemid. Selleks, et delegitimeerida vägivaldset islamiideoloogiat on vaja ka moslemite enda abi.¹³⁴ Eesmärgiks on panna vastane ümber hindama või loobuma oma soovitud käitumisest mitte karistusega hirmutades või eesmärke raskeks muutes vaid alandades põhiprintsiipe, mis motiveerivad ja juhivad nende käitumist. Terrorismi delegitimeerimine tähendab üldise toetuse mõjutamist, usuliste tõlgenduste üle debateerimist ja strateegilise kultuuri manipuleerimist.¹³⁵

Kultuuriobjektid on terroristidele näiteks üheks heaks sihtmärgiks, kuna otsitakse meedia tähelepanu. Terroristid sõltuvad massimeediast ja meedia löikab kasu terrorirünnakuid kajastades. Kui mingit rahvuslikku kultuurimonumenti rünnatakse, siis on oluline, et see kiiresti ja täpselt samasugusena uuesti üles ehitataks. Terroristid on piisavalt ratsionaalsed mõistmaks, et monument kiiresti taastatakse. Sellel on oluline psühholoogiline moment rahvale, vähendades leina ja inimkaotuste mõju. Uuesti ehitamist tähistatakse meedias ka kui võitu terrorismi üle. Seega on terroristidel vähem stiimulit üldse säärast rünnakut korraldada.¹³⁶

Näiteks al-Qaeda juhid on selgelt tundlikud selle suhtes, kuidas moslemi kogukond nende tegevust tajub. Sellele viitab ka näiteks al-Qaeda ühe juhtfiguuri Ayman al-Zawahari kiri ühele teisele organisatsioonijuhile, kus ta kirjutas, et nende suurimaks relvaks on moslemi masside suur toetus ning seega tuleb vältida igasugust tegevust, mida massid ei mõista või heaks ei kiida.¹³⁷ Heidutuslõksust pääsemiseks tuleb tegutseda nii, et delegitimeeritakse terroristide võrgustik nende praeguste ja võimalike toetajate silmis. Delegitimeerides teatud tegevused ühiskonna jaoks tervikuna läbi hoolikalt läbimõeldud kommunikatsiooni ja kontakti turvateenuste ja kogukondade vahel, on võimalik luua olukord, kus terroriste ei toetata nende endi kogukonna

¹³³ Wilner; 2011, lk 26

¹³⁴ Wilner; 2010, lk 2

¹³⁵ Wilner; 2011, lk 27

¹³⁶ Frey & Rohner; 2007, lk 246

¹³⁷ Montgomery; 2009, läbi Knopf; 2010, lk 18

poolt.¹³⁸ Seega on informatsiooni valdamine ja strateegiline kommunikatsioon üks delegitimeeriva heidutuse olulisi vahendeid.

1.3.2 Ennetav rünnak

Ennetavat rünnakut võib defineerida kui rünnakut, mis oletatavasti leiab aset „*mingil ajahetkel, mis jääb hetke, kui vaenlane otsustab rünnata või täpsemalt, millal tajutakse vaenlase otsust rünnata ja hetke, millal rünnak tegelikult ellu viiakse, vahele*” ehk tegu on „*ennetava enesekaitsega*”.¹³⁹

Ennetav rünnak on kindlasti midagi enam kui ühe administratsiooni spetsiifiline sõjaline doktriin. Brian Massumi väidab isegi, et ennetav rünnak on operatiivne võimu loogika, mis iseloomustab praegust aega nii nagu külma sõja ajale oli iseloomulik heidutus. Operatiivne loogika tähendab siinkohal midagi, mis ühendab ontoloogia (olemisõpetuse) epistemoloogiaga (teadmisteooriaga) nii, et muutub iseliikuvaks tendentsiks ning ei ole kõigutatav ühestki teisest eksisteerivast moodustisest vaid hõlmab need kõik enda alla ja kus võimalik, paneb enda dünaamika järgi tööle. Ennetav rünnak ei ole sama, mis ärahoidmine, ehkki mõlema eesmärgiks on ohu neutraliseerimine, siis epistemoloogiliselt ja ontoloogiliselt erinevad nad teineteisest. Epistemoloogiliselt eeldab ärahoidmine võimet hinnata ohte empiirilisel ja tuvastada nende mõjusid. Kui mõjud on kindlaks tehtud, siis saab rakendada sobivaid meetodeid vältimaks nende ohtude realiseerumist. Ärahoidmine on võimalik objektiivselt teadlikus maailmas, kus määramatus on tingitud infopuudusest ja kus sündmused toimuvad ennustataval viisil lineaarse loogika järgi põhjustest tulemusteni. See on aga väga erinev ennetava rünnaku epistemoloogilisest eeldusest ja toob kaasa ka erinevused ontoloogilisel tasemel. Ärahoidmisel puudub oma ontoloogia, kuna see eeldab, et sellel, millega ta tegeleb, on objektiivne eksistents enne sekkumist eelnevalt juba olemas. See tähendab, et ärahoidmise puhul antakse objekt eelnevalt defineeritult teiste poolt ette, kelle loodud tingimuste järgi tuleb opereerida. Seega ärahoidmisel ei ole oma objekti, oma operatsioonilist tegevusala ja vaid endale omast loogikat. See on tuletatud, olles vahend jõudmaks etteantud lõpptulemuseni, seega mitte jätkusuutlik.¹⁴⁰

¹³⁸ Gearson; 2012 lk 185

¹³⁹ Freedman; 2004, lk 85-86

¹⁴⁰ Massumi; 2007, lk 5-6

Heidutus tuleb mängu selle sama protsessi lõpus, kui ärahoidmise vahendid on ebaõnnestunud. Heidutus kasutab sama epistemoloogiat, mida ärahoidminegi, eeldades kindlat teadmist ja objektiivselt mõõdetavust. Kuivõrd heidutus algab sealt, kus ärahoidmine lõppeb, siis puudub tal veamäär. Teadmine peab olema kindel, kuna oht on juba täielikult formuleerunud ja valmis avalduma. Ohu paratamatus tähendab, et heidutus ei saa lubada allumist objektidele, normidele ja kriteeriumitele, mis on talle edasi antud teistest valdkondadest. Kui ta seda teeks, kannataks võimekus vastata viivitamatult ja ohule proportsionaalselt. Kuivõrd heidutus ei lähtu siiski omaenda teadmistest, siis hakkab seda olukorra pakilisuse tingimustes mõjutama informatsiooni kallutatus ja võimalik terviklikkuse puudumine. Kuivõrd heidutuse operatsioonid on vahendatud välise valdkonna poolt, ei kontrolli ka heidutus oma tegevust täielikult ise.¹⁴¹ Ehk peamiseks küsimuseks saab see, kuidas hankida tõe vastavat ja objektiivset infot vaenlase kohta, ilma et keegi seda mõjutama hakkaks.

Ainuke viis, et saavutada selline epistemoloogiline viivitamatus, mis on heidutuseks vajalik, on oma protsessides omada enda põhjust/ajendit ja hoida seda endale. Kõige kiirem ja otsesem viis protsessil omandada enda põhjus/ajend on see ise luua. Kõige lihtsam on seda teha, kasutades ära ärahoidmise ebaõnnestumist ja luua sellest uus protsess. Teiste sõnadega peab protsess võtma mõju, mida ta püüab vältida ja organiseerima end selle ümber kui oma selge dünaamikaga põhjus. Ehk tuleb muuta mõju, mis ei ole veel mingiks (tuleviku) põhjuseks formuleerunud. Möödunud põhjused on enda eest juba rääkinud, need on juba oma teadmise ja operatsioonilise tegevusvaldkonnaga ning neid mõjutab juba terve hulk erinevaid toimivaid tegutsejaid. Selleks, et tulevikupõhjusel oleks ilmne mõju, peab ta olema võimeline mingil kujul tegutsema olevikus. Selleks on vaja muuta oht olevikuliseks ja selgeks. Selle tegemiseks on vaja omandada võimekus ohtu pigem mõista, mitte ennetada. Selle heaks näiteks on võidurelvastumine, mille lõpptulemus on see, et ähvardav oht on nii ilmne mõlemale poolele, et vaid täiesti ennast tappa sooviv režiim astuks esimese sammu rünnakuks. Selline pidev vastaspoolega sammu pidav tegutsemine muutub iseliikuvaks – kord juba alustatuna ei saa enam peatuda.¹⁴²

Mis oli algselt epistemoloogiline seisund ehk kindlus sellest, milleks kumbki pool on võimeline, muundub ontoloogiaks ehk võistluseks elu pärast. Heidutus on seega

¹⁴¹ Massumi; 2007, lk 7

¹⁴² Massumi; 2007, lk 8-10

operatiivne loogika, mis seob endale omase epistemoloogia unikaalse ontoloogiaga. Et kogu protsess töötaks õlitatult, peab heidutus siiski mobiliseerima teisi loogikaid, mis on laenatud teistest valdkondadest. Vajalikud on näiteks kvalitatiivsed mõõtmised nagu ko haletoimetamise võimekus, geograafilised andmed või luureandmed. Need mõõtmised viiakse läbi koosseisude poolt, mis tegutsevad teistes valdkondades, oma loogika järgi. See ei sea siiski ohtu heidutuse kui operatiivse loogika staatust, kuna nende mõõtmiste ja neid teostavate spetsialistide loogika ei loe nii palju kui heidutuse enda loogika. Tasakaal, mille heidutus saavutab, ei ole aga siiski stabiilne. See on metastabiilsus, mis on rajatud pidevale liikumisele. Heidutus tähendab ohu hoidmist tulevikus, aga selle tulevikulisuse näitamist pidevalt olevikus. Nii muutub heidutuse algne mõju – hävitus. Selle asemel muutub heidutus millekski muuks – võistluseks.¹⁴³

Massumi sõnul ei toimi heidutus erinevate suurusjärgude vahel ega ka olukorras, kus ühte osapoolt nähakse ebainimliku või enesetapjalikuna vaid ainult jõudude vahel, mis on potentsiaalselt võrdväärse sõjalise staatusega. Olukorras, kus heidutuse tingimused ei ole täidetud, käivitub teistsugune operatiivne loogika. See loogika on ennetav rünnak. Ennetav rünnak jagab mitmeid tunnuseid heidutusega. Näiteks opereerib ta sarnaselt olevikus tuleviku ohuga. Samuti soovib ta seda olevikulist tulevikku muuta protsessi mootoriks. See protsess on kvalitatiivselt aga erinev. Epistemoloogia on ebamäärane ja seda mitte ainult teadmise puudumise tõttu. Ebakindlus tuleneb mitte ainult sellest, et oht ei ole veel täielikult formuleerunud vaid see ei ole veel ka esile kerkinud. Seega on oht alles potentsiaalne. See on ontoloogiline eeldus, et ohu olemust ei saa määratleda. Vaenlane on samuti määramatu. Ohu olemusest ehk teadmiste puudusest ei saa kunagi üle. Ohu levimine on ette ennustamatu. Ainuke kindlus on selles, et oht kerkib esile seal, kus seda kõige vähem oodata on. Maailm on võimeline looma uusi ohte igal ajahetkel. Ollakse liikunud teadaolevate teadmatuste (*known unknowns*) maailmast teadmatute teadmatuste (*unknown unknowns*) maailma. Objektiivne määramatus on otseselt ontoloogiline kui ka epistemoloogiline kategooria. Ohul teatakse olevat määramatu potentsiaali ontoloogiline staatus. Olukord, mille sees ennetava rünnaku loogika tõstatub ei ole olemuselt kaugeltki tasakaalus. Puudub lootus tasakaaluks, seda isegi ei nähta võimalusena. Seega ei ole turvaline oodata, millal vastane teeb esimese sammu – selleks, et vastane tegutsema panna, tuleb ise astuda

¹⁴³

Massumi; 2007, lk 11-12

esimene samm. Selleks, et potentsiaalne oht saaks mingi reaalse kuju, on vaja tegutseda. Kõige tõhusam viis võidelda määratlemata ohtudega, on aktiivselt panustada nende ohtude loomisse.¹⁴⁴

Ohud tänapäeval ei ole objektiivsed, nad on potentsiaalsed. Potentsiaalsed ohud nõuavad ka potentsiaalseid poliitikaid. Seni kuni tegutseda „oleksite” maailmas, on õigus seni kaua, kuni tegutsemise ajendid ei ole objektiivsed vaid on potentsiaalsed. Isegi kui ründamise põhjenduseks toodavat ohtu ei tuvastata, oli ta siiski potentsiaalselt olemas. Sellise uue korra puhul on tõde oma olemuselt tagasiulatuva mõjuga. Ennetav rünnak sarnaneb heidutusega selles, et ta ühendab omase epistemoloogia unikaalse ontoloogiaga viisil, mis muudab tuleviku põhjuse olevikuliseks ning lükkab ennastsäilitava tegutsemise käima. Ennetav rünnak sõltub aga määramatute või potentsiaalsete, mitte täielikult formuleerunud ja määratletud ohtude objektiivselt võtmisest enda olemusliku põhjusena. Ennetav rünnak asetab end ontogeneetilise potentsiaali pinnasele. Selle asemel, et heidutada kardetud mõju, muudab ennetav rünnak reaalsuseks potentsiaali määral, millele ta suudab vastata. Ennetav rünnak eeldab objektiivset tasakaalutust kui pidevat tingimust. Seda võrdsusetut olukorda tuleb kasutada enda huvides ära. Kui heidutus keerleb ümber objektiivse põhjuse, siis ennetav rünnak keerleb ümber leviva mõju. Kuivõrd ennetava rünnaku alus on potentsiaalne, ei ole ka ühtegi reaalselt põhjust, mille ümber end organiseerida. See reaalse põhjuse puudumine kompenseeritakse reaalse mõju loomisega selle asemele. Sellest saab tegevuse mootor: puuduv või virtuaalne põhjus muudetakse otseseks mõjuks.¹⁴⁵ Ennetavat rünnakut võib kutsuda ka „pikaks sõjaks”, millele on sisse kodeeritud mittekunagi lõppemine ehk teisisõnu on see asendanud külma sõja.

Muutus toimus arusaamas, et terrorismivastast võitlust ei ole võimalik võita ainult kaitstes vaid ka rünnates. Kasutada võiks „*detercion*” mõistet, mis on kombinatsioon heidutusest, sunnidiplomaatiast ja ennetavast rünnakust. Need on *detercion* strateegia kolm dimensiooni, mis toimivad üheskoos, aga erineval määral olenevalt situatsioonist. Heidutuse dimensioon koosneb kahest suunast: tõkestavast- ja karistavast heidutusest (tinglikult võib siia lugeda ka kolmanda ehk delegitimeeriva heidutuse). Sunni dimensioon koosneb samuti kahest suunast: sund läbi negatiivse ajendi, sealhulgas jõu kasutamise ning positiivsemate ajendite kasutamise. Kolmas

¹⁴⁴ Massumi; 2007, lk 13-17

¹⁴⁵ Massumi; 2007, lk 18-23

dimensioon on ennetava rünnaku kasutamine.¹⁴⁶ Sõjalisel ennetaval rünnakul on ka oma heidutav roll ja mitte ainult neile, kelle vastu konkreetselt see läbi viiakse vaid ka neile, kes plaanivad rünnakuid pikemas plaanis.

¹⁴⁶

Knott; 2004, lk 42

2. Julgeolekupoliitika ja visuaal

Lene Hansen on seisukohal, et julgeoleku-uuringutes ja rahvusvahelistes suhetes laiemalt on kasvav vajadus pöörata lisaks kõnele ja kirjale täiendavat teoreetilist ja empiirilist tähelepanu ka visuaalile. Seda ennekõike tehnoloogia, sündmuste ja akadeemiliste debattide iseseisvaks muutunud dünaamika tõttu. Uued meediatehnoloogiad hõlbustavad ülemaailmset televisiooni otsepildi levikut, samuti on oma tõuke muutusele andnud interneti, pildistamise ja filmimisvõimaluse kättesaadavuse hüppeline kasv. Tehnoloogia ei ole küll kunagi olnud eraldiseisev julgeoleku-uuringute mõjutaja, kuid alates 1990-ndatest on visuaalsel poolel olnud siiski oluline mõju välispoliitikate vastuvõtmistele ja muutmisele. Hanseni sõnul tuleb *„julgeolekupoliitika uurimiseks keskenduda ohtude ja riskide avalikule kujutamisele; visuaalse julgeolekustamise uurimiseks on vaja analüüsida mitte ainult pilte kui eraldiseisvaid vorme, vaid ka seda, kuidas pildid on läbi suulise või kirjaliku diskursuse moodustunud.*”¹⁴⁷

William J. Thomas Mitchelli järgi iseloomustab tänapäevast kultuuriruumi piltide, visuaalsete simulatsioonide, stereotüüpide, illusioonide, koopiate, reprodutseerimise, imiteerimise ja fantaasiate domineerimine.¹⁴⁸ Pole põhjust arvata, et julgeolekupoliitika poleks sellest mõjutatud. Julgeoleku-uuringud on sageli aga jätnud kõne ja keele kõrval mitte-keelelised koostisosad ja nende mõju keelelisele poolele tagaplaanile. Üks esimesi akadeemikuid, kes hakkas valjuhäälselt piltide rollist julgeoleku-uuringute puhul kõnelema, oli Michael C. Williams. Tema sõnul tasub uurida, kuidas pildid iseseisvalt kommunikatiivsete aktidena töötavad. Kuidas tähendust piltide kaudu edasi antakse, kuidas pildid suhestuvad sõnalise retoorikaga ja millist mõju pildid erinevatele auditooriumitele omavad ning millised julgeolekustamise tagajärjed sellest tekkida võivad.¹⁴⁹ Williamsi rõhutatud vajadus pöörata laiemat tähelepanu viisidele, kuidas pildid edastavad sõnumit, viitab julgeoleku-uuringute terviklikule vaatamisele. Kitsamalt saab aga vaadata ka, kuidas pildid edastavad sõnumit julgeolekust.

¹⁴⁷ Hansen; 2011, lk 51-52

¹⁴⁸ Mitchell; 1994, lk 2

¹⁴⁹ Williams; 2003, lk 257

Visuaalsest julgeolekupoliitikast ja selle laiaulatuslikust kõneka näite otsimiseks ei tasu kaugemale vaadata. 2005. aasta septembris Taani suurimas ajalehes Jyllands-Posten ilmunud kaksteist prohvet Muhamedi karikatuuri olid kõnekaks näiteks ajalehekarikatuuri võimalikust mõjust julgeolekupoliitikale. Lene Hansen on uurinud, kas pildi juures on midagi erilist, mis paneb julgeolekustamise läbi visuaali teistmoodi tööle kui ta seda läbi teksti teeks? Tema arvates on kolm sellist omadust: pildid rõhutavad kohesusele, ringlusele ja mitmemõttelisusele. Need samad tunnused kehtivad ka ajalehekarikatuuride puhul. Kohesus viitab sellele, et pildid tekitavad kohese, emotsionaalse vastukaja, mis ületab teksti puhul tekkiva. Ringlus rõhutab protsesside kiirusele ja ruumile, milleni jõutakse ehk laiemale ligipääsetavusele. Visuaal ületab sageli ka keelebarjääri: seda suudavad lugeda kõik, küll mitte alati samal viisil, sest olulise osa pildi juurde annab intertekstuaalsus. Mitmemõttelisus tähendab, et kõik poliitilised diskursused, sealhulgas julgeolekudiskursus, peavad looma kollektiivseid referentobjekte ehk julgeolekust saab rääkida mingi laiema terviku kaitsemise kontekstis. Visuaalid on küll mitmekülgsemalt mõistetavamad kui tekstid, kuid omavad siiski olulist rolli julgeolekustamisel, kuna tervik, kelle julgeolekust jutt käib, peab tajuma visuaali ühemõtteliselt.¹⁵⁰ See eeldab seda, et kui me räägime Ameerika julgeolekupoliitikast ja seda mõjutavate riskide-ohtude kujutamisest, siis peavad need olema üheselt mõistetavad, kuna peavad kõnetama terrorismivastase võitluse kontekstis sisuliselt kogu läänemaailma.

Hansen kirjeldab ka nelja strateegiat, kuidas piltidel julgeolekustamine toimub. Esimese kujutamise strateegia puhul lähtutakse meie-nemad vastandumisest, kus teised on kujutatud demonlike, barbaarsete, kurjade ja ähvardavatena. Teine strateegia halvustab või naeruväärustab teist, kujutades teda ebaolulise, nõrga, väikse, argpüksliku, mitte aga hirmutavana nagu esimesel juhul. Kolmanda kujutamise strateegia kohaselt viidatakse tavapärase teema kontekstile kui millelegi jumalikule, pühale, ülimuslikkusele. Neljas strateegia näitab kannatamist ehk kui kedagi kujutatakse tagakiusatuna, nälgiva, vägivalda all olevana või ohustatuna.¹⁵¹ Neid samu kujutamise mudelid saab jälgida ka karikatuuride puhul.

¹⁵⁰ Hansen; 2011, lk 55-58

¹⁵¹ Hansen; 2011, lk 59

Veel olulisem käesoleva magistritöö kontekstis on aga see, et kui karikatuuride kaudu on võimalik midagi julgeolekustada, siis peab olema võimalik karikatuuridelt lugeda ka ohu ja riski elemente ja seda, kuidas neid kujutatud on.

Karikatuuride roll trükimeedias on anda edasi kriitilist narratiivi, vabadus on kasutada satiiri ja paroodiat. Siiski on reeglina kohalikul tasandil ning poliitiliselt paika pandud teatud piirid, kui kaugele tõest minna võib. Poliitilised karikatuurid on informatiivsed, veenvad ja annavad edasi lugejaskonna üldist vaadet. Poliitilised karikatuurid annavad lehelugejale-vaatajale selgekujulised väited või mini-narratiivi oletatava probleemi tingimustest, toetavad ja tugevdavad enesestmõistetavat maailma tähendust. Seda tehes antakse maailmast idealiseeritud pilt ning pakutakse võimalust arutleda hetkel valitsevate tingimuste üle. Karikatuurid raamistavad nähtusi asetades kõne all oleva probleemi igapäeva elu konteksti ning kasutavad nii ära universaalseid väärtusi veenmaks lugejaid-vaatajaid samastuma pildi või selle sõnumiga.¹⁵² Randall P.

Harrisoni klassikaline uurimus karikatuuri koodist rõhutab kolme kommunikatsiooniprotsessi, mis eristab karikatuure teistest visuaalsetest vormidest: lihtsustamine, omaduste teravustamine ja liialdamine.¹⁵³ Dodds lisab veel kondensatsiooni, kordamise, dramatiseerituse ja juhtivate isikuomaduste kasutamise.¹⁵⁴ Massimeedia representatsioon ja karikatuurid sealhulgas näitavad hästi, milline on avalikkuse üldine seisukoht kujutatud teemadel. Tänu eelnevalt nimetatud omadustele on karikatuuride puhul ka lihtsam erinevaid uuritavaid elemente välja tuua.¹⁵⁵

Nagu Hansen väidab, on piltidel julgeolekustamisel oluline roll, seega on piltidel ka poliitikakujundamisel oma mõju. Samas ei kujundata poliitikat ainult piltide baasil, seega on oluline keskenduda ka kirjalikule ja/või suulisele diskursusele, mille põhjal pildid on moodustatud. Oluline on mõista, milline on pildi seos algallikaga ehk milline on visuaali intertekstuaalsus.¹⁵⁶ Seda tuleb silmas pidada mitte ainult julgeolekustamise vaid mis iganes teema kujutamisel ja lugemisel karikatuuridel.

¹⁵² Greenberg; 2002, lk 182

¹⁵³ Harrison; 1982, lk 1-3

¹⁵⁴ Dodds; 2010, lk 6

¹⁵⁵ Giarelli & Tulman; 2003, lk 945

¹⁵⁶ Hansen; 2011, lk 53

II PEATÜKK: uurimuse empiiriline raamistik

3. Uurimuse metodoloogia

3.1 Meetodi valik

Käesolevas töös olen valinud uurimismeetodiks kriitilise diskursuseanalüüsi, täpsemalt kriitilise tekstianalüüsi ja semiootilise visuaalanalüüsi. Allolevas peatükis kirjeldangi lähemalt diskursuse ja diskursuseanalüüsi olemust ja seda, miks otsustasin just selle meetodi kasuks. Samuti räägin lähemalt sellest, kuidas rakendada diskursuseanalüüsi meetodit töös püstitatud uurimisküsimustele vastuse saamiseks. Ühtlasi selgitan ka intertekstuaalsuse mõistet ja seda, miks pean oluliseks töös vaadeldavaid julgeolekustrateegiaid ja karikatuure analüüsida ka intertekstuaalsuse kontseptsioonist lähtuvalt. Selles peatükis tutvustan ka töös uuritud materjali ja põhimõtteid, millest lähtusin valimi moodustamisel.

3.1.1 Kriitiline diskursuseanalüüs

Diskursus võib ühest küljest olla nii keelekasutuse viis, kommunikatsiooniakt (mille kaudu antakse edasi teadmisi ja uskumusi), aga ka keel kui sotsiaalne tegevus.¹⁵⁷ Diskursuseanalüüs uurib keelt kui sotsiaalse interaktsiooni meediumit, analüüsides teksti ja kõne omadusi lähtuvalt sotsiaalsest ja kultuurilisest kontekstist.¹⁵⁸ Diskursused kujunevad eri osapoolte omavahelise interaktsiooni tulemusel, nende võimutaotluste kaudu.¹⁵⁹ Oma seisukohtade kujutamiseks struktureeritakse oma diskursus vaidlusaluse teema ümber. See seab ühest küljest piirangud, milliseid mõtteid ja praktikaid võib ja on mõtet üldse tõstatada, teisalt on diskursused paljuski läbirääkimiste ja vaidluste tulemusel muutuvad.¹⁶⁰ Võib eeldada, et julgeolekupoliitika alusdokumentides on diskursus kontseptualiseeritud väga teadlike valikute tulemusel, et kujundada auditooriumi hoiakuid teatud suunas. Karikatuuride puhul võib eeldada, et diskursus ei ole nii rangelt kaalutletud. Diskursuseanalüüsi kasutades tasub meeles pidada, et võimalikud on erinevad tõlgendused. Ükski tekst ei ole ühemõtteline.¹⁶¹

¹⁵⁷ van Dijk; 1997, lk 2
¹⁵⁸ van Dijk; 1997, lk 3
¹⁵⁹ Bourdieu; 1991
¹⁶⁰ Barnes & Duncan; 1992, lk 8
¹⁶¹ Wood & Kroger; 2000, lk 28

Kriitilise diskursuseanalüüsi tegemiseks on kaks laiemat liini: esimest iseloomustavad Norman Fairclough¹⁶² ja Ruth Wodaki¹⁶³ detailse tekstianalüüsi uurimused, teist Teun A. van Dijk¹⁶⁴ ja James Paul Gee¹⁶⁵ lähenemised analüüsile läbi sotsiaalsete muutujate nagu tegevus, kontekst, võim ja ideoloogia. Van Dijk ja Gee keskenduvad erinevalt Faircloughst ja Wodakist vähem teksti keelelis-süntaktilistele omadustele ja rohkem kultuurilistele ja sotsiaalsetele ressurssidele ja kontekstile.

Keelt on vaadeldud kui sotsiaalset praktikat, mis aktiivselt kujundab inimeste suhteid sotsiaalses maailmas. Diskursuse analüüs aga uurib keelt kui midagi, mis konstrueerib meie reaalsust ning diskursuse analüüsijad näevad keelt ja tekste kui objekte, milles sotsiaalsed tähendused luuakse ja reprodutseeritakse.¹⁶⁶ Ehk diskursiivse analüüsiga analüüsitakse ka seda, kuidas luuakse ühiskonnas sotsiaalseid representatsioone ja teadmisi.

Kriitilises diskursuse analüüsis käsitletakse diskursust kui kommunikatiivset sündmust. Diskursuse kitsendatud tähendus on igapäevases diskursuse uurimise praktikas laiemalt kasutatud. „Sel juhul üldistatakse suulise või kirjaliku kommunikatsiooniakti verbaalne mõõde tavaliselt kõneks või tekstiks. „Diskursus“ tähendab sel juhul kommunikatsiooniakti lõpetatud või käimasolevat „tulemit“ ehk kirjalikku või kuultavat tulemust, nii nagu see vastuvõtjatele tõlgendamiseks sotsiaalselt saadaval on. Diskursus on sel juhul üldmõiste, mis osutab kommunikatsiooniakti suulisele või kirjalikule verbaalsele tulemile.”¹⁶⁷

Diskursuse käsitlemisel tema sotsiaalses kontekstis tuleks arvestada kahte olulist teemat: diskursuse tõlgenduslikku konteksti ja diskursuse retoorilist korda. Tõlgenduslik kontekst viitab sotsiaalsele keskkonnale, kus diskursus asub. Diskursuse analüüs peakski analüüsima keelt selle laiemas sotsiaalses kontekstis. Retoorika analüüs aga mitte ainult ei uuri seda, kuidas laused on moodustatud, vaid millist mõju

¹⁶² Vaata Fairclough; 1992 ja Fairclough; 2001

¹⁶³ Vaata Wodak; 1996

¹⁶⁴ Vaata van Dijk; 1997

¹⁶⁵ Vaata Gee; 1999

¹⁶⁶ Tonkiss; 1998, lk 246

¹⁶⁷ van Dijk; 2005, lk 231

nad avaldavad ning samuti on oluline lausete paigutamine laiemasse sotsiaalsesse konteksti.¹⁶⁸

Van Dijk'i ideoloogiakeskse lähenemise põhjal on diskursus ideoloogia taastootmise vahend ning see pind, millelt ideoloogiat tuleks uurida. Diskursuse olemuse juures on vaja uurida ka diskursuse erinevaid struktuure, milleks on: graafika, heli, morfoloogia, lauseehitus, semantika, skemaatilised struktuurid, retoorilised struktuurid, kõneakt ja interaktsioon. Need erinevad suhted aga panevad paika gruppidevahelised suhted.

*„Grupi representatsioonide abstraktsel tasandil võib ideoloogia anda konkreetseid arvamused teiste grupi liikmete kohta, mis kontekstiliste piirangutega koos annavad tulemuseks ainulaadsed interaktsioonilised konfiguratsioonid, mis manifesteeruvad diskursuses.“*¹⁶⁹ Selle lause võtab kokku van Dijk'i idee, et ideoloogiaid ei saa lihtsalt tekstist ja kõnest välja lugeda, vaid tähtis on nende laiem taust ning ka diskursuse ja interaktsiooni sotsiaalne taust, mida kokkuvõtvalt võib nimetada kontekstiks.

Keelekasutus, diskursus, verbaalne interaktsioon ja kommunikatsioon kuuluvad sotsiaalse korra mikrotasandisse. Võim, domineerimine ja sotsiaalsete gruppide ebavõrdsus on tavapäraselt terminid, mis kuuluvad analüüsi makrotasemele. See tähendab, et kriitiline diskursuseanalüüs peab ületama lõhe mikro ja makro lähenemiste vahel.¹⁷⁰

Fairclough ja Wodak toovad välja kaheksa peamist kriitilise diskursuseanalüüsi põhimõtet, mis on ka kõige laiemalt kajastust leidnud ja üldiselt kokku lepitud lähenemine. Esimene põhimõte viitab sellele, et kriitiline diskursuseanalüüs adresseerib sotsiaalseid probleeme. Kriitiline diskursuseanalüüs ei keskendu ainult keelele ja keelekasutusele vaid ka sotsiaalsete ja kultuuriliste protsesside lingvistilistele omadustele. Sotsiaalsetele probleemidele on võetud kriitiline lähenemine püüdluses muuta sageli varjatud selgeid võimusuhteid. Eesmärgiks on saada tulemusi, mis omaksid praktilist väärtust sotsiaalsele, kultuurilisele, poliitilisele ja majanduslikule kontekstile.

¹⁶⁸ Tonkiss; 1998, lk 249-250

¹⁶⁹ van Dijk; 2005, lk 250

¹⁷⁰ van Dijk; 2003, lk 354

Teine põhimõte on, et võimusuhted on diskursiivsed. Kriitiline diskursuseanalüüs selgitab, kuidas võimu sotsiaalsed suhted on kasutatud ja kokku lepitud diskursuse kaudu ja selle sees.

Kolmas põhimõte on, et diskursus kujundab ühiskonda ja kultuuri. See tähendab, et igasugune keelekasutus annab oma panuse ühiskonna ja kultuuri taastootmisse ja muutmisse.

Neljas põhimõte ütleb, et diskursus teeb ka ideoloogilist tööd ehk ideoloogiad on sageli loodud läbi diskursuse. Et mõista, kuidas ideoloogiad on loodud, ei piisa ainult tekstianalüüsist vaid tuleb arvestada ka diskursiivset praktikat ehk kuidas teksti tõlgendatakse ja vastu võetakse ning millist sotsiaalset mõju tekstid omavad.

Viies põhimõte ütleb, et diskursus on ajalooline ehk diskursust saab mõista ainult viitega ajaloolisele kontekstile. See viitab ajaloolisest seisukohast ekstrakeelelistele teguritele nagu kultuur, ühiskond ja ideoloogia.

Kuues põhimõte väidab, et seos teksti ja ühiskonna vahel on vahendatud. Kriitiline diskursuseanalüüs on seotud sidemete loomisega sotsiokultuuriliste protsesside ja struktuuride vahel ühest küljest ning tekstiomaduste vahel teisest küljest. See suhe ei ole pelgalt deterministlik vaid viitab vahendamisele.

Seitsmes põhimõte ütleb, et kriitiline diskursuseanalüüs on tõlgendav ja selgitav. Kriitiline diskursuseanalüüs läheb tekstianalüüsist kaugemale. See ei ole eesmärgilt pelgalt tõlgendav vaid ka selgitav. Need tõlgendused ja selgitused on dünaamilised ja avatud, neid võivad mõjutada uued lugemised ja uus kontekstiline tähendus.

Kaheksanda põhimõtte kohaselt on diskursus kriitilise diskursuseanalüüsi vaatenurgast sotsiaalse tegevuse vorm. Peamine eesmärk on paljastada läbipaistmatust ja võimusuhteid. Kriitiline diskursuseanalüüs püüab tuua muutust kommunikatiivsetesse ja sotsiaal-poliitilistesse praktikatesse.¹⁷¹

Kriitiline diskursuseanalüüs ei ole homogeenne meetod ega koolkond või paradigma. Tegemist on jagatud perspektiiviga, mille abil analüüsida sotsiaalsete protsesside ja

¹⁷¹ Fairclough & Wodak; 1997, lk 271-80

probleemide keelelisi ja semiootilisi aspekte.¹⁷² Võim on kriitilise diskursuseanalüüsi keskseks mõisteks, seega kasutatakse kriitilist perspektiivi just poliitilise sisuga diskursuste analüüsimiseks. Diskursuse analüüsi tegemisel on oluline meeles pidada ka seda, et eduka analüüsi läbiviimiseks on vajalik teha teatavad valikud ja võtta vaatluse alla need tekstistruktuurid, mis on uuritavate tekstide analüüsi seisukohalt olulised. Vastasel juhul kuluks analüüsi tegemiseks liialt kaua aega. Ametlike tekstide puhul pakub kriitiline diskursuse analüüs võimalust analüüsida poliitilist diskursust läbi keelekasutuse uurimise.

Poliitilise diskursuseanalüüsi mõiste kõige tavapärasema interpretatsiooni järgi on tegu poliitilise diskursuse analüüsimisele keskendumisega. See eeldab aga selgitamist, milline on poliitiline diskursus ja milline mitte. Poliitiline diskursuseanalüüs hõlmab endas nii poliitilist diskursust kui ka kriitilist haru. See tähendab, et kriitiline poliitiline diskursuseanalüüs tegeleb peamiselt poliitilise võimu, võimu kuritarvitamise või domineerimisega tegelemise läbi poliitilise diskursuse. Valdav osa poliitilise diskursuse uuringuid keskendub poliitikute kõnele ja kirjale. Selle vaatenurga kohaselt ei erista poliitilist diskursust eriti miski meditsiini, hariduse või õiguse diskursusest, mis keskenduvad oma valdkonna juhtide kõnele või kirjale. Keerulisemaks muudab asja see, et ehkki poliitikateaduses ja poliitilises diskursuseanalüüsis on olulisteks poliitilise diskursuse autoriteks ja tegutsejateks poliitikud, siis nad ei ole siiski ainsad osalejad poliitikavaldkonnas. Diskursuseanalüüsi interaktsiooni vaatenurgast tuleb lisada ka erinevad vastuvõtjad. Ehk kui poliitika ja selle diskursus avalikus sfääris paika panna, siis tekib veel mitmeid osalisi poliitilises kommunikatsioonis. See sama kehtib ka teiste diskursuste kohta, näiteks meediadiskursuse puhul tuleb samuti keskenduda auditooriumile.¹⁷³

Teine võimalus piiritleda uurimisobjekti tähendab keskendumist saavutatud tegevuste või praktikate tekstilisele või sõnalisele osale, mitte ainult osalejatele. Teisisõnu on poliitikute tekstil ja kõnel poliitilised funktsioonid ja ilmingud.¹⁷⁴ Et siiski vältida poliitika ja poliitilise diskursuse laienemist valdkonda, mis on nii suur, et see langeb

¹⁷² van Dijk; 1993, lk 131

¹⁷³ van Dijk; 1997; lk 11-13

¹⁷⁴ van Dijk, 1997; lk 13-14

kokku kogu avaliku diskursuse uurimisega, siis ei tohiks kohelda diskursuse vorme, millel on võimalik poliitiline mõju siiski veel poliitilise diskursusena.¹⁷⁵

Fairclough eristab kolme kriitilise diskursuseanalüüsi astet: esiteks kirjeldamine, mis tegeleb teksti formaalsete omadustega; teiseks interpretatsioon, mis tegeleb teksti ja interaktsiooni vaheliste suhetega; kolmandaks seletamine, mis tegeleb interaktsiooni ja sotsiaalse konteksti vaheliste suhetega.¹⁷⁶ Seega hõlmab Fairclough verbaalse diskursuse kriitilise analüüs esmalt tekstilist tasandit ehk tekstianalüüsi sisu ja formaalsete omaduste põhjal; teiseks diskursiivse praktika tasandit, kus uuritakse teksti ja sotsiaalse praktika vahelisi seoseid; kolmandaks sotsiaalse praktika tasandit, mis seob diskursuse sotsiaalse organisatsiooni erinevate tasanditega.¹⁷⁷

3.1.2 Semiootiline visuaalanalüüs

Võrdlemisi laia kriitilise diskursuseanalüüsi voolu sees on tekkinud integratsiooni motiivist ajendatuna ka semiootiline kõrvalliin, mis pöörab tähelepanu visuaalsele, mitteverbaalsele diskursuse dimensioonile. Diskursiiv-semiootiline versioon kriitilisest diskursuseanalüüsist on mitmete kaasaegsete meediatekstide tõlgendamisel, sealhulgas poliitiliste karikatuuride, oluliseks abivahendiks. Meediatekstide puhul tuleb sageli mängu erinevate tähenduste sümboliline sisu, kriitiline vaade aitab selle sisu kinni püüda. Poliitiline karikatuur on hea näide kommunikatsiooni, semiootika ja kriitilise diskursuseanalüüsi kokkusulandumisest. Traditsiooniline lingvistiline analüüs ei suuda kinni püüda karikatuuride mitte-keelelist tähendust ning nende kahe omavahelist interaktsiooni. Kriitilise diskursuseanalüüsi semiootilis-lingvistiline versioon aga küll.¹⁷⁸

Tekstide vaatamine semiootilise külje pealt on muutnud traditsioonilist teksti mõistet. Semiootika tegeleb märkide ja nende süsteemidega. Ka karikatuurid omavad mingit tähendust kindlas kontekstis, kindla koodiga. Seega on karikatuure mõistlik uurida semiootilise analüüsi ja kriitilise diskursuseanalüüsi koostoimes.

Kuigi sotsiaalsemiootika tunneb huvi teksti dekonstrueerimise vastu, et tuvastada elemendid, mis teksti struktuuri moodustavad, siis põhiline eesmärk läheb sellest

¹⁷⁵ van Dijk; 1997, lk 14-15

¹⁷⁶ Fairclough; 1989, lk 26, 109

¹⁷⁷ Fairclough; 1993, lk 136-138

¹⁷⁸ Mazid; 2008, lk 434-435

kaugemale ehk soovib vaadata süstemaatilisel, kuidas tekstilised strateegiad on juurutatud väljendama kindlaid tähendusi. Visuaalse teksti dekonstrueerimine süstemaatilisel viisil tähendab allutada tähendus kriitilisele analüüsile.¹⁷⁹ Viisil, kuidas semiootilised ressursid on tekstis mobiliseeritud, loob tähenduste potentsiaalide välja ehk võimalikud tähendused, mida on vaja aktiveerida nii piltide loojate kui ka vaatajate poolt.¹⁸⁰

Theo Van Leeuwen ja Carey Jewitt toovad välja, et kui mõned interpreteerivad reeglite järgi, siis teised ei lase end reeglitel piirata ja kasutavad ükskõik milliseid intertekstuaalseid kontakte ja interpreteerimise ressursse, et luua iseenda tõlgendusi ja seoseid.¹⁸¹ Sotsiaalsemiootiline visuaalanalüüs on üks uurimismeetod, mis rõhutab tõlgendusvõimaluste mitmekesisust, võttes samal ajal arvesse tõlgendatava konteksti ja intertekstuaalsust. Suur roll jääb siiski interpreteerijale, kellel on õigus kasutada oma kujutlusvõimet maksimaalselt. Sotsiaalsemiootiline lähenemine sisaldab kujutiste semiootilist kirjeldust.

Lähtun karikatuuride analüüsil ka Roland Barthes'i visuaalsemiootika meetodist, mille alusepanijateks on Edgar Wind, Erwin Panofski ja Meyer Schapiro. Visuaalsemiootika keskmeks on see, mida ja kuidas kujutised representeerivad ning milliseid peidetud mõtteid ja väärtusi pildil kujutatud endas kannab. Barthes'i visuaalsemiootika kesksel kohal on tähenduse mitmekihilisus.¹⁸² Esimese kihi fookuses on, keda või mida pildil kujutatakse ehk denotatsioon ning teise kihi fookuses see, mida kujutatud ja kujutusviisiga väljendatakse ehk konnotatsioon.¹⁸³

Denotatiivsed tähendused on lihtsalt äratuntavad, tegemist on märkide üldtuntud ning selgete tähendustega. Näiteks foto tänavast denoteerib seda tänavat ning sõna „tänav“ denoteerib linnateed, mida ääristavad majad.¹⁸⁴ Denotatsioon on märgi defineeriv või kõigile ilmselge tähendus. Denotatiivne tähendus on võrreldav sellega, mida sõnaraamatud püüavad edasi anda. Erwin Panofsky sõnul on visuaalse pildi

¹⁷⁹ Iedema; 2001
¹⁸⁰ Jewitt ja Oyama; 2001, lk 135
¹⁸¹ van Leeuwen ja Jewitt; 2001
¹⁸² van Leeuwen; 2000, lk 92
¹⁸³ van Leeuwen; 2000, lk 94
¹⁸⁴ Fiske; 1996, lk 86

denotatsioon midagi, mida vaatajad olenemata kultuurist ja ajahetkest ühtmoodi mõistaksid.¹⁸⁵

Konnotatsiooni abil saab aga selgitada, kuidas märgid toimivad. Konnotatsioon eeldab denotatiivse tähenduse mõistmist. Olles ära tundnud kujutatava, tekib äratuntavale teine tähenduse kiht ehk arusaam sellest, kuidas midagi on kujutatud. Konnotatiivse tähenduse kujundajatena toob Barthes välja näiteks žestid, poosid, ilmed, värvid, efektid, millel on kindlad tähendused konkreetsetes ühiskonnas.¹⁸⁶ Konnotatsioon viitab märgi sotsiaal-kultuurilistele ja isiklikele seostele. Need on seotud interpreteerija klassi, vanuse, soo, etnilise kuuluvuse või teiste sarnaste tunnustega.

Samas ei pruugi konnotatsiooni alati ära tunda. Teise võimalusena, lisaks konnotatsioonile, töötavad Barthesi sõnul märgid tähenduste teises kihis ka läbi müütide. Müütides esitatakse väärtusi loomulikena, läbi müüdi saab selgitada või mõtestada reaalsuse teatud aspekte. Barthesi jaoks on müüdid ajastu domineerivad ideoloogiad.¹⁸⁷ Kolmas viis teises astmes tähenduste loomiseks on sümbolite kaudu. Sümboliks saab miski siis, kui ta omandab läbi kokkulepete ning kasutuse tähenduse, mis võimaldab sellel väljendada midagi muud.¹⁸⁸

3.1.3 Intertekstuaalsus

Julia Kristeva poolt kasutusele võetud intertekstuaalsuse mõiste tähendab, et ehkki kunagi ei eksisteeri kahte täiesti ühesugust teksti, viitavad kõik tekstid/pildid otseselt või kaudselt varasemale tekstile/pildile. Teksti tähendus ei ole seega kunagi ainult edasi antav selle konkreetse tekstiga vaid on seotud ka teiste tekstide ja nende interpretatsiooniga.¹⁸⁹ Seega sõltub välispoliitiliste tekstide mõistmine intertekstuaalselt paljudest teistest allikatest. „Iga tekst on konstrueeritud kui tsitaatide mosaiik; iga tekst on teise teksti allaneelamine ja muutmine.“¹⁹⁰ See viitab sellele, et ükski tekst ei ole kirjutatud ilma jälgedeta mõnele varasemale allikale. Piltide puhul rõhutatakse intertekstuaalsust eriti, näiteks David Campbell väidab, et pilte tulebki

¹⁸⁵ Panofsky; 1970, lk 51-53

¹⁸⁶ Barthes; 1977, lk 21

¹⁸⁷ Fiske; 1996

¹⁸⁸ Barthes; 1977

¹⁸⁹ Kristeva; 1980, lk 64-91

¹⁹⁰ Kristeva; 1980, lk 66

ainult intertekstuaalselt, koos sinna juurde kuuluva pealkirja, seletuse ja tekstiga vaadata. Pilte tuleb lugeda ajaloolises, poliitilises ja sotsiaalses kontekstis.¹⁹¹

Lene Hansen pakub välispoliitilise diskursiivse analüüsi jaoks kolmesammulise intertekstuaalsuse lugemise protsessi. Selle kohaselt tuleb analüüsida esiteks, kuidas välispoliitilist diskursust on väljendatud originaaltekstis; teiseks, kuidas originaaltekstis väljendatud diskursus on kujutatud hilisemates tõlgendustes; ja kolmandaks, milline vahe on diskursuse kujutlemisel originaaltekstis võrdluses tõlgendusega.¹⁹² Analüüsi läbiviimiseks välispoliitilistes tekstides pakub Lene Hansen välja kolm erinevat uurimismudelit: 1. Ametlik diskursus; 2. Laiem välispoliitika debatt; 3a. Kultuurilised representatsioonid; 3b. Marginaalsed poliitilised diskursused. Kirjeldan järgnevalt lühidalt neist kahte esimest, kuna neile rajaneb ka minu edasine empiiriline analüüs.

Mudel 1 – Ametlik diskursus

Ametliku diskursuse analüütiline fookus on poliitilistel liidritel (riigijuhid, sõjaväelised juhid, rahvusvaheliste organisatsioonide juhid jt), kellel on ametlik autoriteet kiita heaks poliitikaid ja/või neid täide viia. Analüüsiobjektiks on selle mudeli puhul ametlikud tekstid, mis on nende tegutsejate poolt loodud. Analüüsi eesmärgiks on ametliku diskursuse stabiliseerimine läbi intertekstuaalsete seoste.

Mudel 2 – Laiem välispoliitiline debatt

Laiema välispoliitilise debati analüütilise fookuse ulatus laieneb ametlikult diskursuselt ja selle intertekstuaalsetelt seostelt laiemale areenile ehk ulatuslikuma välispoliitilise debati tasandile, kuhu kuuluvad poliitiline opositsioon, meedia, korporatiivinstitutionid. Analüüsiobjektiks on selle mudeli puhul poliitilised tekstid, meediatekstid, avalikud kampaaniad. Analüüsi eesmärgiks on anda hinnang ametliku diskursuse hegemooniale ja selle võimalikule muundumisele.¹⁹³

3.2 Valimi moodustamise põhimõtted ja kirjeldus

Julgeolekuohu ja -riski diskursuse muutuse tajumiseks kümne aasta jooksul pärast 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakuid otsustasin analüüsida selle perioodi jooksul

¹⁹¹ Campbell; 2004, lk 62-63

¹⁹² Hansen; 2006, lk 59

¹⁹³ Hansen; 2006, lk 60-62

ilmunud kolme Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegiat:¹⁹⁴ 2002. aasta septembris ilmunud George W. Bushi administratsiooni esimest ja 2006. aasta märtsis ilmunud George W. Bushi administratsiooni teist julgeolekustrateegiat ning 2010. aasta mais ilmunud Barack Obama administratsiooni esimest riiklikku julgeolekustrateegiat.

Julgeolekustrateegiate analüüsi kasuks otsustasin käesolevas töös seetõttu, et need dokumendid annavad minu hinnangul sobiva võimaluse uurida just seda, kas ja kuidas on muutunud üldised trendid USA terrorismivastase võitluse diskursuses. Vaatluse alt on teadlikult välja jäetud ametliku diskursuse oluliseks osaks olevad riigijuhtide julgeolekupoliitilised kõned. Seda põhjusel, et tekst oleks tervikuna lihtsamini haaratavam ja ka võrreldavam. Samuti on julgeolekustrateegiate keelekasutus kõnedest kaalutletum ning annab ka tõetruuma pildi sellest, millised on riigi käitumissuunised. Kõnede puhul tuleks eraldi silmas pidada kõnepidamise aega, kohta ning kõneleja spetsiifilisi motiive ja retoorikat.

Riiklik julgeolekustrateegia on Ameerika Ühendriikides dokument, mille annab välja president, kuid dokumendi valmimine puudutab valitsust tervikuna. Presidendi kohustus kongressile iga-aastane terviklik riiklik julgeolekustrateegia raport esitada tuleneb 1947. aasta riiklikust julgeolekuaktist, mida muutis Goldwater-Nicholsi Kaitseorganiseerimise Osakonna Akt 1986. aastast. Seadusandlus nõuab, et strateegia raport esitataks Kongressile iga-aastaselt samal ajal, kui president esitab eelarve järgnevas finantsaastaks. Praktikas pole pärast Goldwater-Nicholsi akti siiski administratsioonid riiklikku julgeolekustrateegiat nii regulaarselt esitanud.¹⁹⁵

Dokumendis on toodud välja põhilised riiklikud julgeolekumured ning viisid, kuidas administratsioon plaanib neid lahendada. Oma sisult on dokument pigem üldine, mistõttu tuleb teemadesse sügavuti minemiseks kõrvale lugeda ka teisi toetavaid dokumente, mis tegelevad erinevate käsitletavate teemadega süvitsi. Kuivõrd käesoleva magistritöö eesmärgiks on vaadata kõige üldisemaid trende, siis sobivad riiklikud julgeolekustrateegiad selleks hästi.

¹⁹⁴ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2002 (http://nssarchive.us/?page_id=32); Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2006 (http://nssarchive.us/?page_id=29); Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2010 (http://nssarchive.us/?page_id=8)

¹⁹⁵ Dale; 2008, lk 2-3

Vastavalt seadusele peab Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia raport sisaldama viite punkti:

1. Ameerika Ühendriikide ülemaailmseid huve ja eesmärke, mis on riigi julgeolekule eluliselt olulised;
2. Ameerika Ühendriikide välispoliitika ülemaailmseid kohustusi ja riiklikku kaitsevõimekust, mis on vajalik agressiooni heidutamiseks ja riikliku julgeolekustrateegia rakendamiseks;
3. Ettepanekuid Ameerika Ühendriikide poliitilise, majandusliku, sõjalise ja teiste riikliku võimu elementide lühi- ja pikaajaliseks kasutamiseks, et kaitsta või edendada oma huve ja saavutada seatud eesmärgid;
4. Hinnangut Ameerika Ühendriikide võimekusele täita riiklikku julgeolekustrateegiat, sealhulgas hinnangut kõikide riikliku võimu elementide võimekuse tasakaalule;
5. Muud informatsiooni, mis on Kongressile vajalik seoses riikliku julgeolekuga.¹⁹⁶

Riiklike julgeolekustrateegiate sisu on diskursiivse analüüsi kontekstis tundlik, kuna sisult on need tekstid suunatud tulevikus toimuvatele sündmustele ehk defineerivad riigi julgeolekupoliitilist kurssi järgnevatel aastatel. Need on konstruktsioonid, mis kujutavad julgeolekupoliitilist tegelikkust tulevikus.

Kuivõrd riiklike julgeolekustrateegiate põhjal võib järeldusi teha ametliku diskursuse kohta, aga magistritöö eesmärgiks on võrrelda ametlikku diskursust laiemal välispoliitilise debatiga, siis on valmisse lisatud ka välispoliitilise debati kujutamiseks ja analüüsimiseks ajalehekarikatuurid. Täpsemalt ajalehe *International Herald Tribune* 2002., 2006. ja 2010. aasta numbrites ilmunud terrorismivastast sõda ja/või terrorismi kujutavad karikatuurid.

Ajalehes IHT ilmunud karikatuuride analüüsimise kasuks otsustasin seetõttu, et tegemist on USA väljaandega, kuid sellel on ka suur rahvusvaheline levik. Kuna IHT on *New York Times*'i rahvusvaheline väljaanne, kasutab leht sisu loomisel lisaks oma korrespondentidele ka *New York Times*'i töötajate panust. IHT eelkäija hakkas ilmuma juba 1887. aastalt ning tänaseks on see inglisekeelne väljaanne kättesaadav 130

¹⁹⁶

Dale; 2008, lk 3

maailma riigis ning seda loevad miljonid inimesed.¹⁹⁷ Sellises väljaandes ilmunud karikatuurid annavad võimaluse uurida USA siseriikliku terrorismivastase võitluse diskursust laiemas rahvusvahelises kontekstis.

Karikatuuride leidmisel töötasin ükshaaval läbi kolme aasta kõik ajalehed, mille tulemusel jäi töö valimisse vastavalt 29, 42 ja 29 ehk kokku täpselt 100 karikatuuri. Minu hinnangul on see piisav hulk, et teha käesoleva töö uurimisküsimustest lähtuvalt üldistavaid järeldusi.

Metodoloogia peatüki lõpetuseks sooviksin veel välja tuua selle, et käesolevas töös kasutatav metodoloogiline lähenemine on uudne võrreldes tavapäraste rahvusvaheliste suhete temaatika uurimiseks kasutatavate meetoditega. Terrorismi kui nähtuse muutumise analüüsimiseks ei ole riigiteaduste instituudis seni lähtunud kriitilise tekstianalüüsi, semiootilise visuaalanalüüsi ja intertekstuaalsuse kombineerimisest. Leian, et just interdistsiplinaarse lähenemise kasutamine aitab käesoleval tööel eristuda ning annab võimaluse uurida kõnealust temaatikat tavapärasest erinevast vaatepunktist. Ameerika Ühendriikide riiklike julgeolekustrateegiate ja ajalehekarikatuuride ehk siis ametliku diskursuse ja laiemas välispoliitilise debati ning nende omavahelise intertekstuaalsuse analüüs pakub minu hinnangul huvitavaid võimalusi uurimaks ning tõlgendamaks seda, kuidas terrorismiga seotud julgeolekuohu ja -riski diskursus on muutunud pärast 2001. aasta 11. septembri sündmusi.

¹⁹⁷

International Herald Tribune (<http://www.ihinfo.com/about/history/>)

III PEATÜKK: analüüsi tulemused ja järeldused

Selles peatükis annan ülevaate 2002., 2006. ja 2010. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikus julgeolekustrateegias ning ajalehe *International Herald Tribune* karikatuuridel kujutatud terrorismist ja terrorismivastase võitluse strateegiatest. Järelduste osas võtan tulemused kokku lähtuvalt püstitatud uurimisküsimustest ning teen üldistusi ja vaatan, kuidas empiirilise uuringu tulemused suhestuvad teoreetilise raamistiku peatükis käsitletuga.

4. Uurimustulemuste esitamine

4.1 Riiklik julgeolekustrateegia 2002

Oluline osa Ameerika Ühendriikide 2002. aasta riiklikust julgeolekustrateegiast on pühendatud terrorismile ja sammudele, millega seda nähtust välja juurida. Käesolevas magistritöös keskendun põhjalikult kahele dokumendi teemakesksele peatükile: „*Liitude tugevdamine rahvusvahelise terrorismi alistamiseks ja töö hoidmaks ära rünnakuid meie ja meie sõprade vastu*”¹⁹⁸ ning „*Enda, meie liitlaste ja sõprade vaenlaste poolt massihävitusrelvadega ohustamise ärahoidmine*”¹⁹⁹

Esmalt on välja toodud nendes kahes peatükis terrorismile ja terroristidele omistatud tunnused. Teiseks on loetletud viisid ehk erinevad strateegiad, kuidas julgeolekustrateegiast lähtuvalt tuleks terrorismi vastu võidelda. Kolmandaks on dokumendis välja toodud retoorika põhjal antud lühidalt hinnang sellele, kas terrorismi kujutatakse pigem julgeolekuohu või riskina ning kas terrorismile tuleks vastu astuda pigem heidutusstrateegiast või ennetava rünnaku strateegiast lähtuvalt.

4.1.1 Terrorismi/terroristi representatsioon

Ameerika Ühendriikide riiklikus julgeolekustrateegias 2002 on terrorismile ja terroristidele omistatud erinevaid tunnuseid. Need on võetud välja eelnevalt mainitud kahe peatüki kogu tekstist. Eraldi terviklikku definitsiooni terrorismile dokumendis ei anta, üldise pildi need omadused aga siiski annavad.

¹⁹⁸ “*Strengthen Alliances to Defeat Global Terrorism and Work to Prevent Attacks Against Us and Our Friends*” Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2002; lk 5-9

¹⁹⁹ “*Prevent Our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction*” Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2002; lk 13-17

Terrorism on (juhuslikus järjekorras):

- globaalse ulatusega;
- ettekavatsetud tegevus;
- süütute vastu suunatud;
- poliitiliselt motiveeritud vägivald;
- pikaajaline nähtus;
- mitme rindega;
- kontsessiooni ja kokkuleppeid välistav;
- hirmu külvav;
- Ameerikat ohustav;
- võrreldav orjapidamise, piraatluse ja genotsiidiga.

Terroristid on (juhuslikus järjekorras):

- alistatavad;
- mitte üksikud poliitilised režiimid;
- mitte üksikisikud;
- mitte üksikud religioonid;
- mitte üksikud ideoloogiad;
- potentsiaalselt huvitatud massihävitusrelvadest;
- abistajad samaväärsed terroristidega;
- eriti raskesti tabatavad;
- poliitiliste eesmärkidega;
- Afganistan;

- Taliban;
- al-Qaida;
- paariiriik;
- ka Põhja-Ameerikas, Lõuna-Ameerikas, Euroopas, Aafrikas, Lähis-Idas ja Aasias.
- sihikindlad.

2002. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikust julgeolekustrateegiast terrorismile ja terroristidele omistatud tunnustest võib kokku panna pildi vastasest, kelle vastu sõda peetakse. Terroristid on hämarad ja globaalsed indiviidide võrgustikud, mis külvavad suurt kaost. Terroristidena käsitletakse ka riike, kes terroriste toetavad. Konkreetsete nimedena on välja toodud rõhutatult Afganistani, aga ka organisatsioonid nagu taliban ja al-Qaida. Mainitud on ka Iraaki, kes soovib hankida massihävitusraskeid ning Põhja-Koread, kes soovib hankida ballistilisi rakette. Terroristidel on oma juhtkond ning sõltuvus materiaalsest- ja finantsabist. Samas on öeldud, et terroristid ei ole üksikud poliitilised režiimid, isikud, religioonid või ideoloogiad. Terrorism on ettekavatsetud ja poliitiliselt motiveeritud vägivald, mis on suunatud süütute vastu. Tuhendeid terroriste leidub ka lääneriikides – Põhja-Ameerikas, Lõuna-Ameerikas, Euroopas, Aafrikas, Lähis-Idas ja Aasias. Terroristidel on tugev side paariiriikidega. Terroristide eesmärk on hävitada avatud ühiskondi ja kasutada kaasaegset tehnoloogiat nende ühiskondade vastu. Terroristid on huvitatud massihävitusraskeid omamisest, nad on nõus võtma riske ning otsivad surmast märterlust.

4.1.2 Terrorismivastase võitluse viisid

Ameerika Ühendriikide riiklikus julgeolekustrateegias 2002 on loetletud terve hulk viise ehk strateegiaid, kuidas terrorismi vastu võidelda. Neist olemuselt heidutusliku sisuga on seotud allolevad strateegiad.

1. Julgustada **regionaalsete partnerite koordineeritud tegevust** terrorismi isoleerimisel. Kui regionaalsel tasandil ilmneb oht kindlale riigile, aidata **kindlustada** riigis **sõjaväge, õiguskaitset, poliitilisi- ning finantsabivahendeid** ülesande lõpuleviimiseks.

2. Regionaalsete partneritega koostöös terroristide **finantseerimise häirimine**. Terrorismi rahastajate tuvastamine ja blokeerimine. Terroristide ja nende toetajate **varade külmutamine**. Terroristidele **juurdepääsu tõkestamine** rahvusvahelisele **finantssüsteemile**. Seaduslike heategevuskampaaniate kaitsmine terroristide kuritarvitamise eest. Terroristide varade liikumise takistamine alternatiivsete finantsvõrgustike kaudu.
3. Terroristlike organisatsioonide häirimine ja hävitamine läbi terroristide **sponsorluse, toetuse ja varjupaikade keelamise** riikide veenmise või sundimise kaudu aktsepteerima oma suveräänseid kohustusi.
4. Rahvusvahelise terrorismi võitmiseks tuleb **sõdida ka mõtte tasandil**. Sealhulgas kasutada ära kogu Ameerika Ühendriikide mõju ning teha liitlaste ja sõpradega tihedat **koostööd**, et kindlustada kõikide terrorismiaktide illegaalsus ning, et terrorismi vaadataks kui orjandust, piraatlust või genotsiidi: **käitumist, mida** ükski korralik valitsus **ei saa andestada või toetada** ja millele kõik peavad vastu seisma.
5. **Toetada** mõõdukaid ja kaasaegseid **valitsusi**, eriti moslemi-maailmas, kindlustamaks, et ideoloogiad ja tingimused, mis soodustavad terrorismi, ei leiaks viljakat pinnast üheski riigis.
6. Vähendada tingimusi, mis sünnitavad terrorismi, suunates **rahvusvahelist kogukonda** keskenduma oma pingutusi ja ressursse **panustama piirkondadele**, mis on suurima **riskiga**.
7. Kasutada efektiivset **avalikku diplomaatiat**, et edendada **vaba informatsiooni ja ideede levikut**, et sütitada vabadust, lootust ja püüdlusi ühiskondades, mida valitsevad globaalse terrorismi toetajad.
8. Afganistanis jätkata **koostööd rahvusvaheliste organisatsioonide** ja teiste riikidega, et pakkuda humanitaar, poliitilist, majanduslikku ja julgeolekualast abi, et **ehitada** Afganistan **üles** viisil, et seal enam kunagi inimesi riigi poolt ei kuritarvitataks, naaberriike ei ohustataks ning terroristidele pelgupaika ei pakutaks.

9. Parim kaitse on tugev rünnak, kuid hoolimata sellest tuleb **tugevdada** ka Ameerika **siseriiklikku julgeolekut**, et kaitsta end ja heidutada rünnakuid.

Ennetava rünnaku sisuga on olemuselt seotud järgmised strateegiad:

10. Häirida ja hävitada globaalse ulatusega terroristlike organisatsioone. **Rünnata** globaalse ulatusega terroristlike organisatsioonide **juhtkondi, juhtimist, kommunikatsiooni, materiaalsel toetust ja finantseeringuid**.
11. Terroristlike organisatsioonide häirimine ja hävitamine läbi otsese ja pideva tegevuse kasutades kõiki riiklike ja rahvusvahelisi võimu elemente. Vahtu **tähelepanu** suunatud **globaalse ulatusega** terroristlikele organisatsioonidele ja kõikidele terroristidele või riigi toetatavale terrorismile, mis üritab **saavutada** või **kasutada massihävitusrelvi** või nende eelkäijaid.
12. Terroristlike organisatsioonide häirimine ja hävitamine **läbi** Ameerika Ühendriikide ja Ameerika **inimeste**, nii kodus kui võõrsil, **huvide kaitsmise** tuvastades ja hävitades ohte enne kui nad jõuavad Ühendriikide riigipiirini. USA püüab pidevalt leida selles toetust ka rahvusvaheliselt kogukonnalt, samas kartmata tegutseda vajadusel enesekaitse eesmärkidel ennetavalt terroristide vastu, takistamaks neid tegemast kahju inimeste ja riigi vastu.

Lisaks on eraldi pikalt keskendatud massihävitusrelvadele ning paariariikidele, mis on tihedalt terrorismi ja terroristidega seotud.

4.1.3 Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel

Selgesõnaliselt on julgeolekustrateegias välja toodud, et julgeolekukeskkond on pärast külma sõja lõppu muutunud ja heidutust nähakse selles iganenud vahendina ning ennetavat rünnakut efektiivse alternatiivina sellele. „*Vana julgeolekukeskkonna asemel on esile kerkinud uued surmavad väljakutsed. Need kaasaegsed ohud ei oma kunagist Nõukogude Liidu poolt välja pandud hävitavat jõudu. Nendele uutele vastastele on omane olemus, motivatsioon ja pühendumus saada ühel hetkel hävitavaks jõuks, mis pole enam kättesaadav ainult suurriikidele ning tõenäosus, et*

nad võivad massihävitusrelvi kasutada. See muudab kaasaegse julgeolekukeskkonna veelgi keerukamaks ja ohtlikumaks.”²⁰⁰

Kaasaegset julgeolekukeskkonda iseloomustatakse võimetusega heidutada potentsiaalseid ründajaid, tänapäevaste ohtude viivitamatusega ning võimaliku kahju ulatuse muutumisega. „Külma sõja, eriti Kuuba raketikriisi, ajal valitses status quo: vaenlased olid riskikartlikud. Heidutus oli efektiivne kaitse. Kuid heidutus, mis põhineb ainult kättemaksu hirmule, ei tööta tõenäoliselt paariariikide juhtide vastu, kes on riskialtid, valmis mängima oma inimeste elude ning riigi heaoluga. Traditsiooniline heidutuse kontseptsioon ei tööta terroristist vastase suhtes, kelle taktikaks on hävitamine ja süütute sihtmärgiks seadmine, kelle sõdurid otsivad märterlust läbi surma ja kelle tugevaks kaitseks on riigitus.”²⁰¹

Ennetava rünnaku kontseptsioonile rõhutatakse dokumendis mitmel puhul kui heidutuse toimivale alternatiivile. Muuhulgas tuuakse ennetava rünnaku puhul välja toetumine rahvusvahelisele õigusele. „Vaenlastel ei saa lubada esimesena rünnata...Sajandeid on rahvusvaheline õigus tunnistanud, et riigid ei pea kannatama rünnaku all enne, kui nad võivad õiguspäraselt tegutseda, et end kaitsta ähvardavate rünnakujõudude eest. Õigusteadlased ja rahvusvahelised juristid on toonud tihti välja tingimusi legitiimseks ennetavaks rünnakuks ähvardava ohu korral. Enamasti on selleks olnud vägede mobiliseerimine. Ähvardava ohu kontseptsioon tuleb muuta kaasaegsetele ohtudele vastavaks. Paariariigid ja terroristid ei kasuta rünnakuks konventsionaalseid meetmeid – nad teavad, et sellised meetodid ebaõnnestuksid. Selle asemel toetuvad nad terroriaktidele ja potentsiaalselt massihävitusrelvade kasutamisele.”²⁰²

Seda silmas pidades on Ameerika Ühendriigid säilitanud võimaluse ennetavaks tegevuseks, et võidelda riikliku julgeolekut ähvardavate ohuolukordade vastu. „Mida suurem on oht, seda suurem on risk mitte tegutseda, isegi kui ebamäärasus vastase rünnaku aja ja koha suhtes jääb püsima. Et ennetada või vältida riigi vastu suunatud vägivalda, ründavad Ameerika Ühendriigid vajadusel ennetavalt. Ameerika

²⁰⁰ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2002; lk 13

²⁰¹ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2002; lk 15

²⁰² Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2002; lk 15

Ühendriigid ei kasuta siiski jõudu kõikidel juhtudel, et ennetada esilekerkivaid ohte, samuti ei tohi riigid kasutada ennetavat rünnakut ettekäändena agressiooniks.”²⁰³

Oma tegevusplaan on riiklikus julgeolekustrateegias ette nähtud ka ennetavat rünnakut toetavate tingimuste loomiseks. Selleks „*tuleb luua paremaid ja omavahel enam integreeritud luurevõimekusi, et saada õigeaegselt täpset informatsiooni, kas ohud võivad esile kerkida või mitte. Töötada koos liitlastega välja ühine hinnang kõige ohtlikumate ohtude kohta. Jätkata sõjaliste jõudude kaasajastamist, et tagada võimekus kiireteks ja täpseteks operatsioonideks ning saavutamaks otsustavaid tulemusi. Eesmärk on alati kõrvaldada kindel oht Ameerika Ühendriikidele, liitlastele või sõpradele.*”²⁰⁴

Ehkki retooriliselt on selgelt ja julgeolekudokumendi kohta isegi üllatavalt jõuliselt võetud lähenemine heidutuselt liikuda ennetavale rünnakule, ei jää see muutus nii tugevalt kõlama välja toodud terrorismivastase võitluse strateegiatest, millest eelnevas peatükis juttu oli. Nende seas on viiteid ennetavale rünnakule, näiteks *terroristlike organisatsioonide hävitamine; juhtkondade ja finantseerijate ründamine; ohtude tuvastamine ja hävitamine enne kui nad jõuavad Ameerika riigipiirini*. Samas on terve hulk ettenähtavaid tegevusi, mis on endiselt seotud heidutuse kontseptsiooniga, näiteks tõkestava heidutuse elemendid nagu *liitlaste sõjaväe, õiguskaitse, poliitiliste- ja finantsabivahendite kindlustamine* või delegitimeeriva heidutuse elemendid nagu *terrorismi näitamine võrdsena orjanduse, piraatluse ja genotsiidiga, samuti mõõdukate ja kaasaegsete valitsuste toetamine ning diplomaatia ja ideede levitamine eesmärgiga terrorismi tõkestada*.

Ka massihävitusrelvade võimaliku leviku tingimustes paariariikides on välja toodud proaktiivne vastutegevus, mille keskmes on heidutus ja enda ohu eest kaitsmine: „*Tagada, et põhilised võimekused: avastamine, aktiivne ja passiivne kaitse ning vastutegevus oleksid sissekirjutatud relvajõudude ümberkujundamise plaanidesse ning sisejulgeoleku süsteemidesse. Leviku tõkestamine peab olema integreeritud enda ja liitlaste doktriini, väljaõppesse ja varustusse, et kindlustada ülekaal ükskõik millise massihävitusrelvadega seotud vastasega tekkiva konflikti korral...Tugevdada leviku tõkestamist, et ennetada paariariikide ja terroristide massihävitusrelvade jaoks*

²⁰³ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2002; lk 16

²⁰⁴ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2002; lk 16

vajalike materjalide, tehnoloogia ja teadmiste hankimist. Tugevdada diplomaatiat, relvastuskontrolli, multilateraalset ekspordikontrolli ning pakkuda ohu vähendamiseks abi...Efektiivne tagajärgedega toimetulek võimaliku terroristide või vaenulike riikide poolse massihävitusrelvade kasutamise korral. Vähendada võimalikke massihävitusrelvade mõjusid aitab heidutada neid, kes omavad selliseid relvi ja veenda ümber neid, kes soovivad endale neid hankida, läbi selle, et soovivad eesmärgid on saavutamatud.”²⁰⁵

2002. aasta riiklikus julgeolekustrateegias esitatu võtab hästi kokku üks terrorismivastastest strateegiatest: *parim kaitse on tugev rünnak, kuid hoolimata sellest tuleb tugevdada ka Ameerika siseriiklikku julgeolekut, et kaitsta end ja heidutada rünnakuid*. Üks põhjus, miks heidutust kirjeldatakse kui ebaõnnestunud strateegiat, peitub tõenäoliselt selles, et ei eristata erinevaid heidutusliike vaid vaadatakse seda kui klassikalist, külma sõja aegset, karistavat heidutust.

Kui ühest küljest on välja toodud terrorismivastase võitluse viisid, mis tuginevad ohu-diskursusel ehk eeldavad teatud informatsiooni vastase kohta (*known-knowns*), mitte riski-diskursusel (*known-unknowns*), siis teisalt väidetakse, et heidutus enam ei toimi. Tegelikult on eduka heidutuse tingimused ohu-diskursuse korral täidetud. Seda, et terrorismi nähakse pigem ohu kui riskina, võib väita terrorismivastase võitluse strateegiate põhjal, näiteks on mitmel juhul nimetatud teadaolev vaenlane: *terroristlik organisatsioon*, samuti viitab *terroristide finantseerimise hävitamine, rahastajate blokeerimine ja varade külmutamine* sellele, et teatakse, kelle vastu sõditakse. Terroristidele omaseid tunnuseid teisalt dokumendis väga palju välja ei tule. Ka ennetava rünnaku pidev rõhutamine võitluses terrorismiga viitab riskidiskursusele ehk võõrastele riskidele, mida on vaja ilmtingimata ennetada enne kui nad reaalselt muutuvad.

Seega kokkuvõtlikult võib öelda, et sõnades nähakse julgeolekukeskkonda olevat muutunud: heidutus ei toimi ja selle asemel tuleb uut tüüpi ohtude korral tegutseda ennetavalt rünnates. Terrorismi ja terroristist vastast kirjeldatakse dokumendis aga läbivalt julgeolekuohu, mitte -riskina, seega lähtudes teoreetilises peatükis antud ülevaatest, pigem kui heidutatavat vastast. Hoolimata otse väljaöeldust, peitub

²⁰⁵

Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2002; lk 14

väljapakutud terrorismiga võitlemise viiside taga endiselt ka hulgaliselt heidutusele toetumist. Ennetava rünnaku aktiivne käsitlemine võib seega teenida pigem plaanitavate sammude õigustamise eesmärki ja heidutusstrateegiad olla agressiivsuse väljanäitamise kõrvalejuhtimiseks.

4.2 Karikatuurid aastal 2002

Selles peatükis on vaadatud 2002. aastal ajalehes *International Herald Tribune* ilmunud karikatuure, mis kujutavad või on seotud terrorismi ja terrorismivastase sõjaga. Karikatuuride puhul on sarnaselt riiklikule julgeolekustrateegiale vaadatud, milliseid strateegiaid võitluses terrorismi ja terroristidega on kujutatud, milliste omadustega on terrorismi ja terroriste kirjeldatud ning milline on visuaalne vahekord heidutuse-ennetava rünnaku teljel. Lõpetuseks on toodud 2002. aasta julgeolekustrateegias ja samal aastal ilmunud karikatuuridel kujutatu vaheline intertekstuaalsus. Karikatuuride analüüsimisel olen lähtunud Lene Hanseni poolt visuaalse julgeolekustamise puhul rõhutatud vajadusest suunata empiirilise analüüsi fookus pildi intertekstuaalsele ülesehitusel. Sellest tulenevalt on olulised neli komponenti: karikatuur ise; vahetu interteksti; domineeriv poliitiline diskursus, mille taustal karikatuuri nähakse; ning sõnaline tekst, mis omistab karikatuurile tähendust.²⁰⁶

4.2.1 Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel

2002. aastal ilmus ajalehes *International Herald Tribune* kokku 29 välispoliitilist karikatuuri, mis kujutasid Ameerika Ühendriikide terrorismivastast sõda ja/või terrorismi.

Kui vaadata, milliseid strateegiaid terrorismivastase sõja kontekstis karikatuuridel 2002. aastal kujutati, siis kaheksal juhul võis välja lugeda selgeid heidutuse ning kaheteistkümnelt korral ennetava rünnaku tunnuseid. Kuuel karikatuuril esines nii heidutuse kui ennetava rünnaku strateegia elemente ning kolmel puhul ei olnud strateegia omistatav. Seega domineeris küll ennetava rünnaku motiiv, kuid mitte palju vähem ei olnud ka heidutusliku strateegia tunnuseid.

Karikatuuridelt heidutuse ja ennetava rünnaku elementide tuvastamisel mängib erinevalt julgeolekustrateegiatest olulist rolli kohesuse element, mis muudab visuaali

²⁰⁶

Hansen; 2011, lk 55

tekstilisest kujutamisest erinevaks. Tegemist on mingi ümberlukkamatu mõjuga, mis avaldub esimesel silmapilgul karikatuuri vaadates, aga pole tekstide puhul saavutatav.²⁰⁷

4.2.1.1 Heidutus

Karistava heidutuse heaks näiteks on 27. märtsil (vt Lisa 1. aasta 2002) ilmunud karikatuur, kus on kujutatud ennustaja juures olevat Iraagi riigijuhti Saddam Hussein, kellele ennustaja soovib põgeneda. Tegemist on Saddam Hussein elu kujutamise ohusolevana. See on ähvardus vastaspoolele läbi millegi/kellegi (Saddam Hussein), mida väärtustatakse, näitamaks teda ohustatuna. Seda võib näha ka kui suunatud tapmise strateegiat, mis kuulub samuti karistava heidutuse viiside hulka.

Suunatud tapmise motiivi ehk karistavat heidutust on kujutatud ka näiteks 15. novembri (vt Lisa 1. aasta 2002) karikatuuril, kus on üles reastatud hulk plakateid kirjaga: „*Wanted: Osama bin Laden. Dead or alive*” (Tagaotsitav: Osama bin Laden. Surnult või elusalt).

Tõkestava heidutuse heaks näiteks võib tuua 17. jaanuaril ilmunud karikatuur (vt Lisa 1. aasta 2002) president George W. Bushist, keda on valmis iga ilmneva ohu eest kaitsma erinevad üksused. Jõudude valmisolek viitab sellele, et ei teata täpselt, milles oht seisneb, kuid sõnum on, et valmis ollakse kõigeks. Kiri seinal „*The Newest Challenge For Our Homeland Security Forces*” (uusim väljakutse meie sisejulgeoleku jõududele) viitab kodumaa ja strateegiliselt oluliste objektide kindlustamisele.

19. veebruari karikatuuril (vt Lisa 1. aasta 2002) toob president George W. Bush välja erinevaid tingimusi, mille täitmata jätmisel terroristid sõja võidavad, näiteks: „...*if we don't curtail individual freedoms, the terrorists win...without huge tax cuts, the terrorists win...*” (...kui me ei piira kodanike vabadusi, siis terroristid võidavad... ilma suuri maksukärpeid tegemata, terroristid võidavad...). Terroristide võiduga ähvardamine viitab ühest küljest tundlike sammude astumisel turvalise teema taha varjumisele, teisalt aga tõkestava heidutuse vajalikkusele ning terrorismi seotusele kõikide Ameerika kodanikega ning vajadusele astuda siseriiklikke samme turvalisuse tõstmiseks.

²⁰⁷ Mirzoeff; 2000, lk 15

Tõkestavale heidutusele viitab ka 27. novembri (vt Lisa 1. aasta 2002) karikatuur, millel president George W. Bush pöördub Ameerika kodanike poole: „*I hear your complaints about privacy abuses*” (Ma olen teadlik teie privaatsuse kuritarvitamise kaebustest) ning kõrvalt lisab John Ashcroft: „*All of them!*” (Neist kõigist). See viitab väga tugevale tõkestavale heidutusele, mille käigus kuulatakse informatsiooni kogumiseks pealt igäüht – astunud on äärmuslikke samme siseriikliku turvalisuse tagamiseks. Ashcrofti märkusest on tajutav omakorda ka viide mitte ainult siseriiklike vaid ka rahvusvaheliste kõnede pealtkuulamisele. Delegitimeeriva heidutuse ainukeseks selgeks näiteks on 9. aprillil ilmunud karikatuur (vt Lisa 1. aasta 2002), millel on kujutatud verevannis istuvat Iraagi juhti Saddam Hussein. Kiri ütleb: „*Saddam Hussein is allegedly paying families of suicide bombers \$ 10 000 to \$ 25 000*” (Saddam Hussein maksab väidetavalt enesetaputerroristide peredele 10 000 – 25 000 dollarit). Saddam Hussein ise ütleb selle peale: „*It`s my way of lending a helping hand...*” (see on minu viis laenata endale abikäsi). Karikatuur viitab terroristide valedale tegutsemispõhimõtetele ja ajenditele kandes delegitimeeriva heidutuse eesmärki – manipuleerida terroristide käitumise põhjuseid.

Nagu analüütiline pilk karikatuuridele tõestab, loob poliitiline diskursus, sealhulgas ka julgeolekudiskursus, kollektiivseid referentobjekte ehk julgeolekust räägitakse mingi laiema terviku kaitsmise või ründamise kontekstis. Karikatuuridel on sageli kujutatud ühte isikut või väikest indiviidide hulka, kelle puhul pole alati selgelt tajutav, millist kollektiivset identiteeti nad tähistavad.²⁰⁸ Näiteks Ameerika Ühendriikide presidendi ohustatuna kujutamist võib ilmselt võtta ka kui kogu riigi ohusolekut, samas kui Saddam Hussein kujutamine võib tähendada ainult tema sihikule võtmist, aga samas võib ta sümboliseerida ka Iraaki laiemalt.

4.2.1.2 Ennetav rünnak

Ennetava rünnaku motiivide ja strateegia kujutamist esines rohkem kui pooltel karikatuuridel. Kusjuures aasta teisest poolest (aasta teises pooles ilmus ka Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia 2002) muutus ennetava rünnaku kujutamine valdavaks.

Ennetava rünnaku heaks näiteks on 22. veebruari karikatuur (vt Lisa 1. aasta 2002), kus on kujutatud George W. Bushi hävituslennuki roolis, millel on pommid

²⁰⁸

Hansen; 2011, lk 58

adressaadiga Bagdadi, Phjongjangi ning põrgusse, taustal on liitlasvägede (Inglismaa, Saksamaa, Prantsusmaa) hävitajad, mille juhid on lennukitest välja heidetud. See viitab Ameerika unilateraalsele ja ennetavale tegutsemisele, milles ei arvestata liitlastega vaid ollakse valmis oma riigi kaitseks astuma välja ka üksi, kui vajadus seda nõuab.

Sarnast Ameerika presidendi George W. Bushi unilateraalset tegutsemist on kujutatud ka 26. märtsi (vt Lisa 1. aasta 2002) karikatuuril. President istub terrorismivastase sõja tanki roolis, mis on just üle sõitnud liitlaste tankist ning samal ajal on president ka kaubanduse sõja teerullil, mis on samuti liitlastest üle sõitnud.

Rünnakut Ameerikat ohustavale ohule on kujutatud veel ka näiteks 18. septembri (vt Lisa 1. aasta 2002) karikatuuril, kus Ameerika on suure haamriga ründamas Saddam Hussein juhitavat Iraaki. Ennetava rünnaku strateegia kasutamine jääb kõlma ka 12. novembri (vt Lisa 1. aasta 2002) karikatuurilt, kus omavahel vestlevad George W. Bush ja Vladimir Putin Venemaal toimunud terrorirünnaku üle, kus Vene üksused gaasitasid muuhulgas ka oma inimesi. Bush manitseb selles Putinit, mispeale viimane vastab: „*How would you have handled it? You better make up your mind – either you`re with us, or you`re against us!*” (Kuidas sina oleksid selles olukorras toiminud? Parem otsusta ära – kas sa oled meiega või meie vastu), viidates ründamisele.

4.2.2 Terrorismi/terroristi representatsioon

Seitsmel juhul on terrorismi otsese kehastusena (kasutatud karikatuuril vastavat nime) välja toodud Saddam Hussein, viiel korral Iraak, kahel korral al-Qaida, ühel korral Osama bin Laden, Afganistan, Jassir Arafat, Kandahar, Bagdad, Phjongjang ning paariiriigid üldiselt. Kõige sagedamini omistatakse karikatuuridel terrorismile omadusi nagu alistatav, hirmu külvav, tuumarelvadest huvituv, pikaajaline, laiaulatuslik, tsiviilelanike vastu suunatud, Ameerikat ohustav. Kõige sagedasemaks tegelaseks karikatuuridel on terrorismivastase võitluse lipulaevana kujutatav USA president George W. Bush, keda on kujutatud koguni 15. karikatuuril.

4.2.3 Intertekstuaalsus

Kui võtta ette Ameerika Ühendriikide 2002. aasta riiklikus julgeolekustrateegias välja toodud strateegiad võitluseks terrorismiga ja vaadata, milliseid neist ja kui palju esines sama aasta karikatuuridel, on pilt üsna huvitav.

Heidutusliku sisuga üheksast julgeolekudokumendis välja toodud strateegiast on karikatuuridel kujutatud vaid ühte „*Parim kaitse on tugev rünnak, kuid hoolimata sellest tuleb tugevdada ka Ameerika siseriiklikku julgeolekut, et kaitsta end ja heidutada rünnakuid*”. Seda strateegiat oli kujutatud kokku viiel karikatuuril.²⁰⁹

Kolm ennetava rünnaku sisuga strateegiat leidsid kujutamist aga kõik. Suures osas nende kolme strateegia sarnasustest lähtuvalt esines neid kõiki ka samadel karikatuuridel, kokku kuueteistkümmel neist.²¹⁰

Seega annavad karikatuurid selgelt edasi pildi ennetava rünnaku kesksest, agressiivsest, julgeolekukeskkonnast, kus heidutusel on üsna marginaalne roll. Samuti viitab riiklikus julgeolekustrateegias välja toodud heidutusliku iseloomuga strateegiate puudumine karikatuuridel, et avalikus debatis polnud need 2002. aastal relevantset. Seega ühest küljest ühtib karikatuuridel kujutatu agressiivse retoorikaga, mis julgeolekustrateegiast kõlama jäi, teisalt on karikatuuridelt pea täielikult kaduma läinud heidutusliku sisuga strateegiad, millel dokumendis päris sisukas roll on. Sellest võib järeldada, et dokumendis kirja pandu ja tegelik terrorismivastane sõda erinevad strateegiate poolest märkimisväärselt.

Ehkki julgeolekustrateegiast võis välja lugeda rohkem omadusi terrorismile ja terroristidele kui karikatuuridelt, siis tuvastatavad elemendid siiski suures osas kattusid. Mõlemal juhul jooksid läbi märksõnad: hirmu külvav, alistatavad, globaalse ulatusega, tsiviilelanike vastu suunatud, pikaajaline nähtus, Afganistan, al-Qaida ning Ameerikat ohustav. Huvitav on see, et karikatuuridelt käis läbi ka terve hulk konkreetseid isikuid, keda julgeolekustrateegias terrorismile viidates ei kasutatud: Saddam Hussein, Osama bin Laden, Jassir Arafat, Kandahar, Bagdad, Phjongjang ja riigina Iraak.

4.3 Riiklik julgeolekustrateegia 2006

Ameerika Ühendriikide 2006. aasta riiklik julgeolekustrateegia on võrreldes neli aastat varem ilmunud dokumendiga veel enam läbi imunud terrorismist ja terrorismivastaste strateegiate väljatoomisest. Sellele viitavad juba avasõnad: „*Ameerika on sõjas. See on*

²⁰⁹ 17.01; 19.02; 27.02; 19.03; 27.11

²¹⁰ 22.02; 05.03; 19.03; 26.03; 02.05; 03.05; 28.05; 09.08; 21.08; 03.09; 10.09; 18.09; 22.10; 12.11; 15.11; 11.12

sõjaaja riiklik julgeolekustrateegia, mille olemasolu vajaduse tingis tõsine väljakutse, millega me vastakuti seisame – terrorismi tõus, mida toidab viha ja tapmise agressiivne ideoloogia, mis avaldus Ameerika inimeste peal 11. septembril 2011. aastal.”²¹¹ Käesolevas magistritöös keskendutakse põhjalikult kahele dokumendi teemakesksele peatükile: „Liitude tugevdamine rahvusvahelise terrorismi alistamiseks ja töö hoidmaks ära rünnakuid meie ja meie sõprade vastu”²¹² ning „Enda, meie liitlaste ja sõprade vaenlaste poolt massihävituse relvadega ohustamise ärahoidmine”²¹³

4.3.1 Terrorismi/terroristi representatsioon

Ameerika Ühendriikide riiklikus julgeolekustrateegias 2006 on terrorismile ja terroristidele omistatud erinevaid tunnuseid. Need on võetud välja eelnevalt mainitud kahe peatüki kogu tekstist. Eraldi terviklikku definitsiooni terrorismile dokumendis ei anta.

Terrorism on (juhuslikus järjekorras):

- pikk võitlus;
- totalitaarne ideoloogia;
- religiooni rüvetamine;
- tolereerimatus;
- tapmine;
- orjastamine;
- repressioonid;
- alistatav;
- globaalse ulatusega;

²¹¹ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2006

²¹² “Strengthen Alliances to Defeat Global Terrorism and Work to Prevent Attacks Against Us and Our Friends” Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2006; lk 8-13

²¹³ “Prevent Our Enemies from Threatening Us, Our Allies, and Our Friends with Weapons of Mass Destruction” Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2002; lk 18-24

- võrgustunud;
- tahtlik tapmine;
- süütute vastu suunatud;
- hajutatud;
- vähem tsentraliseeritud;
- juhitud ideoloogiast;
- propagandistlik;
- ideoloogiakeskne;
- islami religiooni ära kasutav;
- poliitiline visioon;
- ei ole vaesuse kõrvalnähtus;
- ei ole vägivald USA Iraagi poliitika vastu;
- ei ole Israeli-Palestiina küsimuste tulem;
- ei ole vastuseis katsetele ennetada terrorirünnakuid;
- poliitiline võõrandumine;
- orjastamisel põhinev;
- näeb inimesi kui eksploateeritavaid objekte, keda valitseda ja rõhuda.

Terroristid on (juhuslikus järjekorras):

- kohanevad;
- Al-Qaida;
- Iraak;
- kindlaksmääratud;

- vähem sõltuvad kesksest juhtimisest;
- seotud võimalike massihävitusrelvadega;
- Süüria;
- Iraan;
- Osama bin Laden;
- Saddam Hussein;
- manipulatsiooniga haavatavad;
- kättemaksusooviga;
- valeinformatsioonist ja konspiratsiooniteooriatest lähtuvad;
- kehtestavad kitsa hulga uskumusi;
- kodumaised (nt London).

2006. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikust julgeolekustrateegiast terrorismile ja terroristidele omistatud tunnustest võib kokku panna pildi vastasest, kelle vastu sõda peetakse. Terroristid on võrgustunud, kuid vähem kui varasemalt, olles nüüd rohkem hajutatud ja sõltuvad väiksematest rakukestest, mida ühendab ühine ideoloogia.

Terrorism on süütute tapmisele suunatud agressiivne ideoloogia. Terroriste iseloomustab orjastamine, represseerimine, tapmine ja tolereerimatus. Islami regioon on rakendatud vägivaldsete poliitiliste eesmärkide teenimiseks, seega rüvetatakse usku. Eitatakse kõiki poliitilisi ja usulisi vabadusi. Terrorismi näol ei ole tegemist vaesuse kõrvalnähuga, paljud terroristid on kesk- või koguni kõrgklassist. Eraldi tuuakse terroristidena välja Talibani režiim, mis on al-Qaida võrgustiku kaitsja. Samuti Iraaki, eesotsas diktaator Saddam Husseiniga. Samuti leiab äramärkimist terroristlik organisatsioon Hamas, Afganistan, al-Qaida juht Khalid Shaykh Muhammad, Osama bin Laden, al-Qaida võrgustiku juhtinud Zarqawi. Riigid Süüria ja Iraan jätkavad terroristidele varjupaiga pakkumist ja toetavad terroristide tegevust välisriikides. Seega on need riigid võrreldavad terroristidega. Terroriste jätkub ka teistesse riikidesse, kus neid tabatud on, näiteks Afganistanis, Egiptuses, Indoneesias, Iraagis, Israelis,

Jordaania, Marokos, Pakistanis, Venemaal, Saudi-Araabias, Hispaanias ja Ühendkuningriikides. Uute terroristide värbamisel kasutatakse Lääne moraalse laostumise argumenti ning tugevat propagandat. Värbamisel valitakse terroristid isikute hulgast, kellel pole kohalikes valitsustes sõnaõigust ja kes ei näe seaduslikku viisi tuua kaasa poliitilist muutust oma kodumaal. Nad on haavatavad manipulatsiooniga, millega kasutatakse ära ka islami usu truusid uskujaid. Kättemaksu motivatsioonina rõhuvad terroristid minevikuhaavadele. Paljuski on terrorism seotud konspiratsiooniga ja valeinformatsiooniga. Värvatakse just sellistest kihtidest, kelle infoväli on lihtsasti kallutatav. Terroristid on paljuski sõltuvad indiviidide ja institutsioonide võrgustike kõrvalisest abist. Terroristide eesmärk on tõusev demokraatia kukutada, leida endale strateegilisi varjupaiku, destabiliseerida Lähis-Ida ning rünnata järjepidevalt Ameerika Ühendriike ja teisi vabu riike. Kuivõrd eesmärk on tekitada nii suurt kahju kui võimalik, huvitatakse massihävitusrelvade enda kasutusse saamisest. Sellisteks riikideks, kellel on kõige suurem huvi ja ka võimalik otsene seos tuumarelvadega on Iraan ja Põhja-Korea. Terroriste seostatakse ka üldiselt paariiriikidega. Terrorismi toetavate valitsustega riigid on Süüria ja Iraan. Afganistan ja Iraak on aga terrorismi rindejooneks.

4.3.2 Terrorismivastase võitluse viisid

Ameerika Ühendriikide 2006. aasta riiklik julgeolekustrateegia eristab erinevalt 2002. aasta dokumendist terrorismivastases võitluses kahte laadi eesmärke: pikaajalisi ja lühiajalisi. Neist pikaajalised on selgelt heidutusliku iseloomuga.

1. Peamiseks lahenduseks võitluses terrorismi vastu on pikas perspektiivis **demokraatia juurutamine**, nii et kõik kodanikud saaksid selle kasutegureid tunda. See hõlmab endas **õigusriigi võimaluste pakkumist, tülide rahumeelset lahendamist** ning **harjumuste juurutamist**, et oma huve tuleb saavutada läbi kompromisside. Samuti **sõnavabaduse** ja **vaba meedia** levikut ning propaganda ja valearusaamade ümberlukkamist. Olulisel kohal on ka inimväärikus ja **inimõiguste kaitse**.
2. Terroristide ideoloogiale omaste valede vastu seismise peamine strateegia nõuab keskendumist samadele inimestele, keda terroristid soovivad eksploateerida ehk **truudele islamijärgijatele**. Tuleb jätkata **poliitiliste**

reformide toetamist, et rahumeelsed moslemid saaksid oma usuga tegeleda. Islamiriikide juhid peavad tühistama ideoloogia, mis moonutab ja ekspluateerib islamit.

Selleks, et luua ruumi ja aega pikaajalistele lahendustele, tuleb julgeolekustrateegia kohaselt esmalt astuda ka neli olulist sammu lühikeses plaanis. Siin on lisaks heidutuselementidele tunda ka ennetava rünnaku sisu:

3. Esiteks, **ennetada** terroristlike **võrgustike rünnakuid** enne kui nad toimuvad. Terroristide tuumikut ei saa heidutada või reformida, nad tuleb **võtta maha, tappa** või **kinni püüda**. Nad tuleb ära lõigata indiviidide ja institutsioonide võrgustikust, kelle abist nad sõltuvad. Seda võrgustikku tuleb heidutada, häirida ja takistada kasutades erinevaid vahendeid.
4. Teiseks, takistada **massihävitusrelvade jõudmine** paariiriikide ja terroristide **kättesse**, kes kasutaksid neid ilma kahtluset. See nõuab uusi vahendeid ja uusi rahvusvahelisi lähenemisi, samuti **koostöös liitlastega turvalisuse täiustamist** üle maailma ning **riikide võimekuse tõhustamist** tuvastada, häirida ja vastata terroristide tegevustele, mis hõlmavad massihävitusrelvi.
5. Kolmandaks, **tõkestada** terroristide **toetamine** ja teha **võimatuks varjupaikade loomine** paariiriikides. Ei saa teha vahet terroristidel ja neil, kes terroriste mingilgi viisil toetavad, sest süütute inimeste tapmise eest vastutatakse ühiselt.
6. Neljandaks, **takistada** terroristide **kontrolli** ükskõik mis **riigi üle**, mida nad soovivad kasutada baasina terrorismi elluviimiseks.

Julgeolekustrateegia kohaselt on terrorismivastase sõja võitmiseks eluliselt oluline võita sõjad Afganistanis ja Iraagis. Kui Afganistanis on olukord 2006. aasta julgeolekustrateegia kohaselt juba rahuldav, siis Iraagi puhul on välja toodud strateegiad, mille abil aidata Iraagil terrorismi alistada (suures osas heidutusliku sisuga).

7. Selle järgi tuleb isoleerida vastase need elemendid, mis ei ole valmis aktsepteerima rahumeelseid poliitilisi protsesse; tegeleda nendega, kes **ei kuulu**

poliitilistesse protsessidesse, aga on valmis pöörama selga vägivaldale; **ehitada** stabiilseid ja edukaid **riiklikke institutsioone**, mis oleksid võimelised kaitsma kõiki iraaklasi; **puhastada alad**, mis on vaenlase kontrolli all läbi ründetegevuse, tappes ja vangistades vastaspoole võitlejaid; hoida vabastatud alu rahumeelse Iraagi valitsuse kontrolli all; **ehitada üles** Iraagi **julgeolekujõud** ja **kohalike institutsioonide võimekus** edendamaks kodanikuühiskonda, õigusriiki ning pakkuda vajalikke tugiteenuseid; **taastada** Iraagi **infrastruktuur**, et riik saaks majanduslikult areneda; **reformida** Iraagi **majandust** turupõhimõtetest lähtuvalt; ehitada üles Iraagi institutsioonide võimekus säilitada infrastruktuuri, liituda rahvusvahelise majanduskogukonnaga ja parandada üleüldist heaolu.

4.3.3 Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel

Ameerika Ühendriikide 2006. aasta riiklik julgeolekustrateegia jätkab retooriliselt sealt, kus 2002. aasta dokument pooleli jäi – terrorismi alistamine nõuab pikaajalist strateegiat ja vanadest käitumismustritest lahtiütlemist. Ennetava rünnaku kõrval on strateegiana siiski tajutav ka osaline tagasipöördumine heidutuse juurde. Seda ei nähta enam kui täiesti kasutat viisi võitluses terrorismiga.

Lühiajalise eesmärgina on toodud välja *vajadus ennetada terroristlike võrgustike rünnakuid enne kui nad toimuvad*. Sealjuures on rõhutatud, et terroristide tuumikut *ei saa heidutada või reformida, nad tuleb võtta maha, tappa või kinni püüda*. Samas on terroristide ära lõikamisel indiviidide ja institutsioonide võrgustikust, kelle abist nad sõltuvad, rõhutatud vajadust seda võrgustikku *heidutada, häirida ja takistada* kasutades erinevaid vahendeid. Seega võib tinglikult kokku võtta, et kui ka terroriste otseselt heidutada ei saa, siis terrorismi siiski saab mõjutada läbi oluliste vahelülide, mis on eluliselt vajalikud terrorismi toimimiseks.

2006. aasta julgeolekustrateegia väidab, et vaenlane (terrorist) on kindlaksmääratud. Samuti keskendub suur osa terrorismivastase võitluse strateegiast Iraagile, kujutades just seda riiki terrorismi väljajuurimisel võtmetegurina. Ka on terrorismile ja/või terroristidele omistatud võrreldes eelneva dokumendiga tunduvalt rohkem omadusi, mis näib viitavat nähtuse paremale mõistmisele. Samas tõdeb dokument, et

terroristlikud võrgustikud on täna rohkem hajutatud ja vähem tsentraliseeritud. „*Nad sõltuvad rohkem väikestest rakkudest, mida tiivustab ühine ideoloogia ning vähem suunatud keskse juhtimisstruktuuri poolt.*”²¹⁴

Heidutuse täieliku kõrvaleheitmise asemel naastakse strateegias leebema vaate juurde, mille kohaselt tuuakse välja, et algusest peale on terrorismivastane sõda olnud võitlus relvastuse kui ka ideede pärast – võitlus terroristide ja nende mõrvarliku ideoloogia vastu. Seda kirjeldades kasutatakse nii heidutusele iseloomulikke elemente kui ka ennetava rünnaku jooni ehk kombinatsiooni neist kahest. „*Lühikeses plaanis hõlmab võitlus sõjaliste vägede kasutamist ja teisi riikliku jõu instrumente tapmaks ja püüdmaks kinni terroriste, tegemaks kahjutuks nende varjupaiku või kontrollimaks riike; ennetada massihävitusrelvade sattumist nende kätte ning lõigata ära nende toetusallikad. Pikas plaanis tähendab terrorismivastase sõja võitmine ideede lahingu võitmist, näiteks hoida läbi selle ära pettunute muutumist süütuks ohvreid tapvateks.*”²¹⁵ Seega võib tinglikult väita, et lühikese perspektiivi strateegiad on pigem ennetavat rünnakut soosivad ja pikema perspektiivi strateegiad sisaldavad heidutusstrateegiaid.

Siiski viidatakse julgeolekukeskkonnast rääkides uuele strateegilisele keskkonnale, mis vajab uusi lähenemisi heidutusele ja kaitsele. „*Heidutusstrateegia ei keskendu enam ainult potentsiaalsele vaenlasele laastavate kahjustuste tekitamisel. Riikide ja mitteriiklike vaenlaste heidutamiseks on vajalik nii rünnak kui ka kaitse: vajadusel nende eesmärkide saavutamise tõkestamine kui ka suurte jõududega vastamine.*”²¹⁶

Julgeolekustrateegia kohaselt tugevdatakse heidutust läbi uue triaadi koostamise, kuhu kuuluvad nii tuuma- kui konventsionaalse relvastuse võimekusega rünnakusüsteemid; aktiivne ja passiivne kaitse; ning tundlik infrastruktuur, mille abil on parem heidutada uusi ohte, millega vastakuti seistakse. Potentsiaalsete vaenlaste heidutamine on aga siiski vaid üks osa laiemast lähenemisest. „*Terrorismi ja massihävitusrelvade tõkestamine nõuab ka aktiivset rahvusvahelist tegutsemist – ja rahvusvaheline*

²¹⁴ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2006; lk 9

²¹⁵ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2006; lk 9

²¹⁶ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2006; lk 22

*kogukond on kõige enam nõus sellise tegevusega kaasa tulema, kui USA on juhtpositsioonil.*²¹⁷

Selle aktiivse tegutsemise all ei peeta silmas mitte ainult sõjalist jõudu vaid ka pehmemat jõudu näiteks diplomaatiat. Samas on eraldi, ehkki vähem rõhutatult kui 2002. aasta julgeolekustrateegias, välja toodud võimalus lähtuvalt enesekaitse põhimõtetest vajadusel kasutada jõudu ka enne rünnakute toimumist, isegi kui vaenlase rünnaku aja ja koha osas puudub kindlus. Võib aga väita, et ennetava rünnaku roll ja olulisus julgeolekustrateegias on oluliselt teisenenud ega jää enam nii aktiivselt kõlrama. „*Kui massihävitusrelvade potentsiaalse rünnaku tagajärjed on nii laiaulatuslikud, ei saa oodata ohu realiseerumist. See on ennetava rünnaku loogika ja põhimõte. Ennetava rünnaku roll julgeolekustrateegias jääb samaks kui varem.*”²¹⁸

Seega kokkuvõtlikult võib öelda, et 2006. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikus julgeolekustrateegias nähakse julgeolekukeskkonna võrdväärselt oluliste strateegiatena nii heidutust kui ka ennetavat rünnakut. Lähtutakse pigem ohu, kui riskidiskursusest ehk kujutatakse terrorismina üsna kindlaid nähtusi ja vastaseid, kelle tegevust on võimalik suures osas ette näha ja kelle pahatahtlike sammude vastu midagi ette võtta – neid heidutada või ennetada. Terroristidele omaseid tunnuseid ilmneb võrreldes eelmise julgeolekustrateegiaga oluliselt rohkem.

4.4 Karikatuurid aastal 2006

Selles peatükis on vaadatud 2006. aastal ajalehes *International Herald Tribune* ilmunud karikatuure, mis kujutavad või on seotud terrorismi ja terrorismivastase sõjaga. Karikatuuride puhul on sarnaselt riiklikule julgeolekustrateegiale vaadatud, milliseid strateegiaid võitluses terrorismi ja terroristidega on kujutatud, milliste omadustega on terrorismi ja terroriste kirjeldatud ning milline on visuaalne vahekord heidutuse-ennetava rünnaku teljel. Lõpetuseks on toodud välja 2006. aasta julgeolekustrateegias ja samal aastal ilmunud karikatuuridel kujutatav vaheline intertekstuaalsus.

²¹⁷

Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2006; lk 22

²¹⁸

Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2006; lk 23

4.4.1 Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel

2006. aastal ilmus ajalehes *International Herald Tribune* kokku 42 välispoliitilist karikatuuri, mis kujutasid Ameerika Ühendriikide terrorismivastast sõda ja/või terrorismi.

Kui vaadata, milliseid strateegiaid terrorismivastase sõja kontekstis karikatuuridel 2006. aastal kujutati, siis kümnel korral võis välja lugeda selgeid heidutuse tunnuseid ning kuueteistkümnel korral ennetava rünnaku tunnuseid. Kahel karikatuuril esines nii heidutuse kui ennetava rünnaku strateegia elemente ning neljateistkümnel puhul ei olnud strateegia omistatav. Seega domineeris küll ennetava rünnaku motiiv, kuid mitte palju vähem ei olnud ka heidutusliku strateegia tunnuseid. Väga suur strateegiaid mittepuudutavate karikatuuride hulk viitab teemale, mis üsna palju karikatuuridelt läbi jooksis – erinevalt 2002. aastale iseloomulikust rünnakuinitsiatiivist iseloomustab 2006. aasta karikatuure pigem sõjatüdimus ja rünnaku motiiv on asendunud läbiva väljumise ja tagasitõmbumise sooviga.

4.4.1.1 Heidutus

Heaks karistava heidutuse näiteks on 10.-11. juunil (vt Lisa 2. aasta 2006) ilmunud karikatuuri, millel on kujutatud USA presidenti George W. Bushi tagaotsitava Al-Zarkawit kujutava plakatiga. Plakatil on kirjas: „*Wanted! Dead or Alive*” (Tagaotsitav! Surnult või elusalt) „elusalt maha kriipsutatud”, mis viitab õnnestunud nõiajahile ehk suunatud tapmisele, mis peaks terroriste heidutama. Bush küsib: „*Who`s gonna pay me the reward?*” (Kes mulle vaevatasu maksab?), viidates, et tagaotsitava terroristi tapmine on efektiivse terrorismivastase võitluse tulemus.

Tõkestava heidutuse põhilisteks näideteks on lennujaamades ja lennukites turvakontrolli tõhustamist või tavaliste ameeriklaste igapäevategemiste järel nuhkimist või nende salaja pealtkuulamist kujutavad karikatuurid. Näide nõuete karmistamisest lennunduses on 24. augustil (vt Lisa 2. aasta 2006) ilmunud karikatuur, kus reisijad küsivad stjuuardilt klaasi vett ja ajakirja, viidates, et neil ei lubatud midagi pardale kaasa võtta, mille peale viimane käsib neil korduvalt wait jääda. Kodanike pealtkuulamise näiteks on 20.-21. mail (vt Lisa 2. aasta 2006) ilmunud karikatuur, millel NSA, FBI ja CIA erinevate üksuste kõrgendatud tähelepanu on suunatud tavalises Ameerika majas toimuvale vestlusele: „*What was it again that the terrorists*

hate? Oh, yeah, our freedom.” (Mida need terroristid vihkasidki? Õigus, meie vabadust). See on terav näide sellest, kuidas ühest küljest vabas Ameerikas on sihikule võetud kõik, isegi terrorismist kõnelejad, kes võivad potentsiaalselt ohtu kujutada ja teisalt kuidas vaba Ameerika, mida terroristid justkui vihkavad, ei olegi nii vaba läbi selle pideva jälgimise.

Delegitimeeriva heidutuse näiteks võib lugeda 2. veebruari (vt Lisa 2. aasta 2006) artiklit, mis on küll Ameerika kriitiline, kuid näitab siiski võetud suunda. Iraani, Iraagi ja Hamasi teemadel kõnet pidaja küsib: „*But why do they keep electing lunatics?*” (Miks nad jätkuvalt hulle valivad?) ning talle vastatakse: „*You`ve been telling them to follow the U.S. example.*” (Te olete neil palunud jälgida Ameerika eeskujut). Kaudselt viitab see strateegiale läbi valimiste tuua nendesse ühiskondadesse pööret, strateegiale võidelda terrorismi vastu pehmete vahenditega režiimide sees, mis muudaks inimeste mõttemaailma seestpoolt.

4.4.1.2 Ennetav rünnak

Ennetav rünnak on sarnaselt 2002. aastaga ka 2006. aasta karikatuuridel levinum motiiv kui heidutus. Ennetava rünnaku strateegia kujutamise heaks näiteks võib tuua 20. jaanuaril (vt Lisa 2. aasta 2006) ilmunud karikatuuri, millel Ameerika õhujõudude töötaja räägib Nevada droonijuhtimise keskuses basseini ääres grillides muretult: „*Today I bombed Iraq...or was it Pakistan*” (Täna pommitasin Iraaki... või oli see Pakistan). See viitab otseselt Ameerika Ühendriikide ründavale strateegiale, milles kasutatakse ka ründedroone ning ühtlasi pilatakse George W. Bushi, kes oma presidentuuri algusaastatel nii mõnelgi korral riiginimed omavahel segamini ajas.

21. aprilli (vt Lisa 2. aasta 2006) karikatuuril on kujutatud president George W. Bushi jutul olevat poliitikanõunikku ja kahte sõjaväelast, kelle poolt kõlab mõte: „*A debacle in Iran could divert public attention from our debacle in Iraq!*” (Fiasko Iraanis võiks avalikku tähelepanu fiaskolt Iraagis kõrvale juhtida!). Ühest küljest viitab see selgelt Iraagi sõja ebaõnnestumisele, teisalt president Bushi näoilme järgi viitab see ka otsesele ennetava rünnaku strateegia kasutamise võimalusele sarnaselt Iraagiga ka Iraani kontekstis.

Kõige otsesem näide ennetava rünnaku kujutamisest karikatuuril on 20. märtsil (vt Lisa 2. aasta 2006) ilmunud pilt, kus kasutatakse väljendit „*pre-emptive war*” (ennetav

sõda). Karikatuuril on näidatud valminud uut ennetava sõja poliitikat, mida kujutatakse küll täpselt samana kui eelmist, kuid sellesse ka samasuguse järjekindlusega uskudes.

4.4.2 Terrorismi/terroristi representatsioon

Viieteistkümnel juhul on terrorismi kehastusena kõige otsesema vihjena (kasutades nime) välja toodud Iraak, kuuel korral Iraan, kahel korral al-Qaida ning Osama bin Laden ning ühe korra al-Zarkawi, Hamas, Põhja-Korea, Pakistan, Islami fašism, Jihad ja demokraadid. Kõige sagedamini omistatakse karikatuuridel terrorismile omadusi nagu pikaajaline, tuumarelvadest huvituv, hirmu külvav, tsiviilelanike vastu suunatud, Ameerikat ohustav, laiaulatuslik, ettearvamatu, vabadust vihkav, kulukas ja raskesti võideldav. Kõige huvitavam muutus ongi see, et kui 2002. aastal oli üheks terrorismi läbivaks omaduseks alistatav, siis 2006. aastal raskesti võideldav. Kõige sagedasemaks tegelaseks karikatuuridel on jätkuvalt USA president George Walker Bush, keda on kujutatud koguni 11. karikatuuril.

4.4.3 Intertekstuaalsus

Kui võrrelda Ameerika Ühendriikide 2006. aasta riiklikus julgeolekustrateegias välja toodud strateegiad sama aasta karikatuuridel kujutatud terrorismivastase võitluse strateegiatega, on seis analoogne 2002. aastaga.

Üldistatult võetuna kolmest heidutusliku sisuga välja toodud strateegiast on karikatuuridel kujutatud vaid ühte ja sedagi vaid korra (02.02). See strateegia viitab demokraatia juurutamisele pehmel viisil. Kuivõrd heidutusliku sisuga on dokumendis esitatud pikema perspektiiviga strateegiad, põhjendab see kohati ka asjaolu, miks ennetava rünnaku strateegiad, mis puudutavad kohe tegutsemist ja on hetkel aktuaalsemad, rohkem ka karikatuuridel esinevad.

Neljast ennetava rünnaku sisuga strateegiat leidis kujutamist kõige enam esimene, mis ütles, et *terroristide tuumik tuleb võtta maha, tappa või kinni püüda*. Kokku kujutati seda strateegiat neljateistkümnel karikatuuril,²¹⁹ osaliselt esines nendel samadel karikatuuridel ka teiste ennetava rünnakuga seotud strateegiate elemente, kuid seda siiski selgelt vähem.

²¹⁹ 03.01; 20.01; 20.03; 21.03; 05.04; 21.04; 10.-11.06; 21.06; 22.-23-07; 02.08; 29.08; 01.09; 29.09; 05.10

Seega on ka 2006. aastal riiklikus julgeolekustrateegias ja ajalehekarikatuuridel kujutatute vahel üsna nõrk intertekstuaalne side. Dokumendis kirja pandu ja tegelik terrorismivastane sõda erinevad strateegiate poolest märkimisväärselt. Seda ennekõike otsesid strateegiaid võrreldes, mida on terrorismivastaseks võitluseks välja pakutud. Küll aga on tugev sarnasus üldiste trendide vahel, kui hinnata heidutuse ja ennetava rünnaku elemente terviklikult, lähtumata dokumendis esitatud strateegiatest vaid üldisest retoorikast. Kui 2002. aasta dokumenti võib vaadata kui väga ründava retoorikaga avaldust, siis 2006. aasta dokumendis on selgelt pöördutud tagasi ka heidutuse ja selle olulisuse juurde. Kui 2002. aasta dokument ja karikatuurid läksid selles üldises plaanis erinevates suundades (dokumendi retoorika rõhus ennekõike heidutusele, aga karikatuuridel esines oluline hulk ka heidutusmotive), siis 2006. aastal on olukord selles osas tasakaalus. Nii nagu dokumendis on välja toodud heidutuse kui ka ennetava rünnaku olulisus, nii on ka karikatuuridel kujutatute vahel suhteline tasakaal.

Ehkki julgeolekustrateegiast võis välja lugeda rohkem omadusi terrorismile ja terroristidele kui karikatuuridelt, siis tuvastatavad elemendid suures osas kattusid. Pilt terrorismist ja terroristidest on täpsemaks läinud ka võrreldes 2002. aastaga. Paljusi on märksõnad nelja aasta võrdluses aga siiski samad. Oluline erinevus, mis aga välja tuleb on see, et kui nii 2002. aasta dokument, karikatuurid kui ka 2006. aasta dokument rõhutavad terrorismi alistatavusele, siis 2006. aasta karikatuuridelt jääb ühe olulise omadusena vastupidiselt kõlama raskesti alistatav või võidetamatu.

4.5 Riiklik julgeolekustrateegia 2010

Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia 2010 keskendub terrorismile ja sellevastasele võitlusele põhjalikult peatükis „*Huvide edendamine*”²²⁰ ning selle „*Julgeoleku*” alapeatükis. Järgnevalt on välja toodud vaadeldud peatükis terrorismile ja terroristidele omistatud tunnused. Teiseks on loetletud viisid, kuidas julgeolekustrateegiast lähtuvalt tuleks terrorismi vastu võidelda ning kolmandaks antud dokumendis kasutatud retoorika põhjal lühidalt hinnang, kas terrorismi kujutatakse pigem julgeolekuohu või riskina ning kas terrorismile tuleks vastu astuda pigem heidutusstrateegiast või ennetava rünnaku strateegiast lähtuvalt.

²²⁰

Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2010; lk 17-27

4.5.1 Terrorismi/terroristi representatsioon

Ameerika Ühendriikide riiklikus julgeolekustrateegias 2010 on terrorismile ja terroristidele omistatud erinevad tunnused.

Terrorism on (juhuslikus järjekorras):

- kaugeleulatuv võrgustik;
- süütute tapmine;
- oht;
- seotud tuumarelvade võimaliku levikuga;
- lõhede tekitamine liitlasvägede vahel;
- vägivald;
- inimeste, vahendite ja info ohtlikkus;
- viha;
- kõige ohtlikumad relvad ja materjalid;
- asümmeetriline;
- ei ole taktika;
- ei ole islam;
- hirmu külvamine;
- alistatav.

Terroristid on (juhuslikus järjekorras):

- ekstremistid;
- Iraak;
- Afganistan;

- al-Qaida;
- Pakistan;
- kohanemisvõimelised;
- võrgustunud;
- väljastpoolt rahastatavad;
- ei ole religioossed liidrid.

2010. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikust julgeolekustrateegiast terrorismile ja terroristidele omistatud tunnustest võib kokku panna pildi vastasest, kelle vastu sõda peetakse. Terrorism on kaugeleulatuv asümmeetriline vägivalda ja viha võrgustik, samas ka ekstremistid ja riigid, mis ei pea kinni rahvusvahelistest normidest ning seisavad tihti silmitsi sisemise kokkukukkumisega. Terroristid on kindlad vastased ehk ennekõike al-Qaida ja selle allüksused, mis toetavad püüdlusi rünnata Ameerika Ühendriike ja nende liitlasi. Afganistan ühes al-Qaidaga ongi põhitähelepanu all, sinna kõrvale kindlasti veel Pakistan, mida peetakse suure võrgustiku kõige ohtlikumaks osaks. Terroristide eesmärgiks on hirmu levitamine ning süütute inimeste ründamine. Al-Qaida kasutab islami religiooni ära, kuna ükski religioon ei luba tegelikult süütuid tappa. Al-Qaidal on turvalised varjupaigad Jeemenis, Somaalias, Maghrebis, Sahelis ning neid kohti otsitakse veelgi. Paljuski sõltutakse oma tegevuses kõrvalisest finants- ja inimressursist ning planeerimise abist. Terrorismiga seostatakse ka veel Iraaki, Pakistani, Talibani režiimi. Al-Qaida üks põhilisi sihtmärke on lennundussüsteem. Terroristid huvituvad ka massihävitusrelvadest, eriti Iraan ja Põhja-Korea. Ohuks on ka kodumaal radikaliseeruvad inimesed, kes võivad terrorismile kalduda.

4.5.2 Terrorismivastase võitluse viisid

Ameerika Ühendriikide 2010. aasta riiklik julgeolekustrateegia jaotab terrorismivastase võitluse laias laastus kaheks erinevaks strateegiaks: esimene hõlmab seda, mida tehakse kodus oma inimeste kaitseks ja teine, mida tehakse lähtuvalt maailma juhtiva riigi kohustustest väljaspool oma riigipiire.

Kodus tuleb kasutada strateegiat, millega ollakse valmis vastu seisma väga erinevatele ohtudele, nende hulgas terrorismile. Samas tõdetakse, et kui tehtaks kõik võimalik, et selliseid ohte ennetada, tuleb siiski tunnistada, et kõiki ohte pole võimalik heidutada ja ennetada. Seepärast tuleb suurendada ka vastupanuvõimet – võimet kohanduda muutuvate tingimustega ning valmistuda taluma ja taastuma häiretest (tegelikult samuti üks heidutusviisidest). Kodune strateegia on sisult heidutuslik.

1. Kodune turvalisus toetub ühistele rünnakute ja ohtude ennetusele ja heidutusele läbi nende **ohtude tuvastamise ja keelamise** ning **kriitilise infrastruktuuri ja võtmeressursside kaitsmise**. Selleks tuleb kaitsta ja vähendada kriitilise infrastruktuuri haavatavust nii sadamates, piiridel, lennujaamades ning tõsta üleüldist julgeolekutaset.
2. Olulisel kohal on efektiivne hädaolukordadega toimetulek. Siia alla käib **õnnetuste võimalike pikaajaliste mõjude vähendamine või kõrvaldamine** inimestele ja nende varale. Oluliseks märksõnaks on **võimekus kiiresti taastuda**. Julgustatakse siseriiklikku regionaalset planeerimist ja integreeritud valmisolekuprogramme. Valmisoleku tagamiseks tuleb **viia läbi õppusi**, mis oleksid olemuselt ja tagajärgedelt võimalikult reaalsed.
3. Kohalike **kogukondade õiguste ja võimaluste suurendamine** astumaks vastu radikaliseerumisele.
4. **Avaliku ja erasektori koostöö tugevdamine**, et kriitilistel hetkedel tagada vajalike operatsioonide ja funktsioonide toimimine. See tähendab ka **kiiret** tavapärase elu juurde **naasmist, toimumust õppimist** ja vajalike **muudatuste tegemist süsteemis**.
5. Kogukondade ja **kodanikega** tegelemine ja neile **info jagamine** võimalike ohtude ja riskide ilmnemise korral tegutsemiseks.

Rahvusvahelisel tasemel peab USA globaalset kampaaniat al-Qaida ja tema terroristlike liitlaste vastu. Et selles edu saavutada on vaja laiahaardelist, püsivat ja integreeritud lähenemist, mis kasutaks kõiki võimalikke vahendeid, mis on Ameerika käsutuses – nii sõjalisi kui ka tsiviilvaldkonna. Kõik rahvusvahelisel tasemel

rakendatavad terrorismivastased strateegiad on seotud heidutuse ja kui, siis väga minimaalsel määral ka ennetava rünnakuga:

6. Selleks, et ennetada terrorirünnakuid Ameerika pinnal, tuleb kasutada kogu teadmistepagasit, võimu ja sisejulgeoleku võimekust. Otsida **seoseid siseriikliku ja riikidevahelise julgeoleku vahel, teha koostööd** liitlastega bilateraalselt, regionaalselt, institutsioonide tasemel ja igal muul võimalikul viisil.
7. **Tugevdada lennuturvalisust** läbi info kogumise ja jagamise, reisijate tõhusama kontrolli ja turvameetmete karmistamise.
8. **Muuta turvaliseks** kõik haavatavad või halbadel eesmärkidel kasutatavad **tuumamaterjalid** ja **ennetada tuumarelvade levikut** pahatahtlikesse kättesse.
9. **Tõkestada** terroristidel **pelgupaikade loomist** ning **tugevdada riskis olevaid riike**. Selle saavutamiseks on oluline infovahetus, õiguskaitse alane koostöö ning uute praktikate loomine tekkivate vastastega võitluses.
10. Terroristide kiireks vahistamiseks, ülekuulamiseks ja süüdimõistmiseks on vajalik **vastupidav juriidiline süsteem**.
11. **Seista vastu hirmu külvamisele ja ülereageerimisele**, et mitte näidata end liialt haavatavana.
12. Erinevatest regioonidest ja uskudest **inimeste vahel sildade ehitamine**.
13. Vägivaldse ekstremismi epitsenter Afganistani ja Pakistani näol tuleb maha suruda **partnerite julgeolekuvõimekuse kasvatamise abil**.

Heidutuse ja ennetava rünnaku motiividega strateegia.

14. Al-Qaidal ja tema liitlastel ei tohi lubada saavutada või säilitada võimekust planeerida või viia ellu rahvusvahelisi terrorirünnakuid. **Al-Qaida tuumik Pakistanis** on kogu laia võrgustiku kõige ohtlikumaks komponendiks, kuid **peatada** tuleb ka väiksemad liitlased, kes asuvad üle kogu maailma.

Afganistani ja Pakistani, kui kahte terrorismivastases võitluses prioriteetset riiki silmas pidades toob julgeolekustrateegia välja kolmeosalise strateegia (heidutuslikud eesmärgid).

15. Esiteks, võetakse mässulised sihikule läbi **võtmepopulatsioonide turvaliseks muutmise** ning Afganistani **julgeolekujõudude treenimise** ja neile vajaliku toe osutamise. Need tingimused on eelduseks anda vastutus riigis Afganistani jõududele üle.
16. Teiseks, jätkatakse koostööd vastutustundliku ja efektiivse **Afganistani valitsuse loomiseks**. Samuti suunatakse **abi** valdkondadesse, mis **parandavad afgaanide** igapäevast **olukorda** – näiteks põllumajandus või inimõigused.
17. Kolmandaks, soodustatakse suhteid Pakistaniga vastavalt ühishuvidele. Tugevdatakse Pakistani võimekust võidelda vägivaldsete ekstremistidega, pakkudes julgeolekualast tuge. Eesmärk on **tugevdada Pakistani demokraatiat ja arengut läbi strateegilise partnerluse**.

Pikemalt on huvide elluviimise peatükis keskendatud ka Iraagile ning vastutustundliku ülemineku läbiviimisele pärast sõja lõpetamist Iraagis. Eesmärgiks on riik, mis oleks suveräänne, stabiilne ja iseseisev. Selleks antakse esmalt kohalikele üle vastutus julgeolekuvallas, seejärel poliitika, diplomaatia ja tsiviilvallas ning kolmandaks kasutatakse Iraaki ära regionaalse arengueeskujuna teistele riikidele.

4.5.3 Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel

2010. aasta riiklik julgeolekustrateegia, nagu ka kaks eelnevat dokumenti, rõhutab, et ohud on viimase 20 aastaga muutunud – ühe tuumariigist vastase asemel on USA nüüd ohustatud ekstremistide kättesse potentsiaalsete tuumarelvade sattumise tõttu, keda ei pruugi saada heidutada neid relvi kasutamast. „*Selle asemel, et sõdida vastastega traditsioonilisel lahinguväljal, peab USA olema nüüd valmis asümmeetrilisteks ohtudeks.*”²²¹

²²¹

Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2010; lk 17

Julgeolekustrateegia toob välja, et eesmärkide täitmiseks kasutatakse kõiki võimalikke vahendeid, et ennetada konflikte. Eraldi rõhutatult on välja toodud ka jõu kasutamise põhimõtted – erimeelsuste lahendamiseks, konfliktide ennetamiseks ja rahu säilitamiseks lähtutakse rahvusvahelistest normidest, institutsioonidest ja diplomaatiast. Teisisõnu lähtub USA kaitsmisele pühendumine heidutuse kohandatud lähenemisest. „*Ehkki jõu kasutamine on teatud olukordades vajalik, kasutame me enne sõda kõiki teisi valikuid, mis võimalik, samuti kaalume põhjalikult tegutsemise riske ja hinda tegutsemata jätmise riskide ja hinnaga... USA-l peab olema lubatud tegutseda ka vajadusel unilateraalselt, et kaitsta oma riiki ja huve. Ka sellel juhul püüame kinni pidada jõu kasutamise standarditest.*”²²²

Erinevalt 2002. ja 2006. aasta riiklikest julgeolekustrateegiatest ei mainita 2010. aasta dokumendis kordagi ennetavat rünnakut. Ennetava rünnaku mõiste kõrvale jätmine ja liikumine ainult heidutuse juurde ilmneb ka terrorismivastase võitluse strateegiatest, kus puudub agressiivne ennetava ründamise-tapmise-hävitamise retoorika.

Seega kokkuvõtlikult võib öelda, et 2010. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikus julgeolekustrateegias nähakse julgeolekukeskkonda olevat liikunud täielikult heidutuse juurde tagasi, jättes ennetava rünnaku kontseptsiooni kõrvale. Dokument lähtub selgelt ohudiskursusest ja näeb terrorismi kui julgeolekuohtu.

4.6 Karikatuurid aastal 2010

4.6.1 Terrorismivastase võitluse kujutamine heidutuse-ennetava rünnaku teljel

2010. aastal ilmus ajalehes *International Herald Tribune* kokku 29 välispoliitilist karikatuuri, mis kujutasid või on seotud Ameerika Ühendriikide terrorismivastast sõja ja/või terrorismiga. Kui vaadata, milliseid strateegiaid terrorismivastase sõja kontekstis karikatuuridel 2010. aastal kujutati, siis selgeid heidutuse tunnuseid esines üheteistkümmel ja selgeid ennetava rünnaku tunnuseid seitsmel karikatuuril. Viiel juhul andis karikatuur edasi nii ennetava rünnaku kui ka heidutuse strateegiat. Kuuel juhul jäi hinnang kujutatavale strateegiale määratlemata. Seega on võrreldes kahe eelmise

²²²

Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia aastal 2010; lk 22

riikliku julgeolekupoliitika dokumendiga toimunud muutus – ennetava rünnaku strateegiatest enam on kujutatud heidutuse strateegiaid.

4.6.1.1 Heidutus

Tõkestava heidutuse näited 2010. aastal on valdavalt lennujaama turvakontrolli valdkonnast, näiteks 4. jaanuari (vt lisa 3. aasta 2010) karikatuur, kus on kujutatud läbilõige erinevatest inimestest (ärimees, vanem naisterahvas, börsimaakler, iluravija ja laps), kes on lennujaamas kinni peetud ja kelle pagas on läbi otsitud, samal ajal vaimuhaige isik, kes on pesu sisse keemiarelva peitnud on turvakontrollist läbi pääsenud. Lennujaama turvakontrollile kui tõkestavale heidutusele viitab ka 4. augusti (vt lisa 3. aasta 2010) karikatuur, mis kujutab väga aeglase kiirusega liikuvat turvakontrolli pikka järjekorda.

Delegitimeeriva heidutuse näitena võib välja tuua 10.-11. aprilli karikatuuri (vt lisa 3. aasta 2010), kus on kujutatud Afganistani president Hamid Karzaid, kes seisab kahe tule vahel, öeldes Ameerika poolele: „*If you don't stop criticizing me, I'll switch sides and join the Taliban*” (Kui te ei lõpeta minu kritiseerimist, siis ma vahetan pooli ja liitun Talibaniga). Ameeriklane vastab selle peale: „*You forgot that our strategy was to get the Taliban to switch sides*” (Sa unustad, et meie strateegia oli panna Taliban poolt vahetama). See vestlus viitab otseselt strateegiale, mille eesmärgiks on muuta Talibani mõttemaailma ja lähenemist ning seeläbi terroriste heidutada.

4.6.1.2 Ennetav rünnak

Ennetava rünnaku tunnustega karikatuurid on suures osas seotud ennetava rünnaku ebaõnnestumise või üldise kurnatusega, mis on tingitud ennetavast rünnakust. Mitmel juhul on kujutatud paariariigi ründamist ning siis sellele järgnevat väljumise soovi. Üks selliseid karikatuure on näiteks 18. augustist (vt lisa 3. aasta 2010), mis kujutab ühel poolel Ameerika sõdureid ründamas ja vastaseid taganemas ning teisel poolel ameeriklasi lahkumas ja vastaseid ründamas.

11. juuni karikatuuril (vt lisa 3. aasta 2010) on kujutatud USA president Barack Obamat näitamas Iraani sanktsioonide paberit ning ütlemas: „*I tried diplomacy. It didn't work.*” (Ma katsetasin diplomaatiat. See ei toiminud) ning taustal endist presidenti George W. Bushi lisamas: „*...I tried sanctions. It didn't work.*” (Ma

katsetasin sanktsioone. Need ei toiminud). See on vihje heidutuse mittetoimimisele Iraani puhul ning võimalikule ennetava rünnaku proovimisele järgmise sammuna. Väga hästi võtab 2010. aasta ilmunud karikatuurid kokku 9.-10. jaanuaril ilmunud (vt lisa 3. aasta 2010) „*Puzzle time – connect the dots in the national security picture*” (Mõistatuse aeg – ühenda punktid riikliku julgeoleku pildil) pealkirjaga karikatuur. All seisab ka vastus: „*Pretty much any picture you want to see.*” (Sisuliselt ükskõik milline pilt, mida sa soovid näha).

4.6.2 Terrorismi/terroristi representatsioon

Üheksal korral on terrorismi kehasusena kõige otsesema vihjena (kasutades nime) välja toodud Iraak, seitsmel korral Afganistan, kolmel korral al-Qaida, kahel korral Jeemen ja Iraan ning ühe korra Saddam Hussein, Osama bin Laden, Lähis-Ida, Pakistan ning Taliban. Kõige sagedamini omistatakse karikatuuridel terrorismile omadusi nagu pikaajalisus, tuumarelvadest huvituv, kulukas, raskesti alistatav või võitmatu. Kui kahe eelmise riikliku julgeolekustrateegia ehk George W. Bushi administratsioonide ajal oli valitsevat presidenti kujutatud karikatuuridel sagedasti, siis Barack Obamat 2010. aastal vaid neljal korral.

4.6.3 Intertekstuaalsus

Ameerika Ühendriikide 2010. aasta riiklik julgeolekustrateegia tõi ühe erandiga välja vaid heidutusliku sisuga strateegiaid võitluseks terrorismiga. Dokument ei eristanud sarnaselt 2006. aastaga enam mitte lühiajalisi ja pikaajalisi strateegiaid vaid koduseid ja välisriikides rakendatavaid strateegiaid.

Kõik viis kodust strateegiat olid heidutusel põhinevad. Nende sisu kajastus kokku viiel karikatuuril²²³, kuid oli seotud vaid kriitilise infrastruktuuri ja võtmeressursside kaitsmisega. Ülejäänud neli strateegiat karikatuuridel kajastust ei leidnud.

Rahvusvahelise mõõtmega strateegiad, millest üheksa on üldised ning kolm konkreetselt Afganistanile ja Pakistanile suunatud, keskenduvad samuti heidutusele. Vaid strateegiat, mis käsitleb al-Qaida ja tema liitlaste takistamist viia ellu rahvusvahelisi terrorirünnakuid, viitab ka ennetavale rünnakule. Rahvusvahelisi

²²³ 04.01; 12.01; 04.08; 26.08; 30.11

heidutusega seotud strateegiaid on kujutatud kokku üheteistkümnelt karikatuuril.²²⁴ Põhiliselt on esindatud aga kahte liiki elemente rahvusvahelistest strateegiatest: sarnaselt siseriiklike strateegiatega lennuohutust tugevdav strateegia ja vastutuse üleandmise, valimiste korraldamise ja vägede treenimise ja toetamise strateegia. Eelnevalt mainitud ühele ennetava rünnakuga seotud strateegiale viitavad kolm karikatuuri.²²⁵

Kuivõrd dokumendis esitatud strateegiad olid ühe erandiga kõik heidutusel põhinevad, siis ei ole üllatav, et ka karikatuuridel kujutatud strateegiad, mis on seotud dokumendis mainituga, on kaldu heidutuse poole. Aga ka üldine julgeolekukeskkond on kõikide karikatuuride (julgeolekudokumendis kirjeldatud strateegiate väliselt) pigem kaldu heidutuse suunas. Mitmel karikatuuril on kujutatud selget kurnatust ennetava rünnaku tagajärjel kestma jäänud sõjast ning soovi väed koju tuua.

Terrorismile ja terroristidele omistatud omaduste vahel seisneb ainuke suurem erinevus selles, et kui dokumendis on nähtust kujutatud kui midagi alistatavat, siis karikatuuridelt jääb domineerima pigem vastupidine seisukoht. Võrreldes kahe eelmise riikliku julgeolekustrateegiaga on 2010. aasta dokumendis omistatud terrorismile ja terroristidele oluliselt vähem omadusi ehk nähtusest on terviklikult ka vähem räägitud.

²²⁴ 04.01; 12.01; 02.02; 05.03; 17.03; 10.-11.04; 04.08; 23.08; 27.08; 01.09; 30.11
²²⁵ 23.-24.01; 10.-11.04; 16.07

5. Järeldused

5.1 Kuidas erineb terrorismi ja terroristide representatsioon Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitika ametlikus diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis?

Kõigis kolmes, pärast 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakuid ilmunud Ameerika Ühendriikide riiklikus julgeolekustrateegias on terroristidena välja toodud terve hulk kindlaid riike, organisatsioone ja/või isikuid. 2002. aastal riikidest Afganistan, Iraak ja Põhja-Korea ning organisatsioonidest taliban ja al-Qaida. Konkreetseid üksikisikuid riiklikus julgeolekustrateegias 2002 ei mainita. 2006. aastal on terroristlike riikidena ära mainitud Afganistan, Iraak, Süüria, Iraan ja Põhja-Korea; organisatsioonidest taliban, al-Qaida, Hamas ning isikutest Saddam Hussein, Khalid Shaykh Muhammad, Osama bin Laden ja Abu Musab al-Zarqawi. 2010. aastal on eraldi välja toodud riigid Afganistan, Pakistan, Iraak, Iraan ja Põhja-Korea ning rühmitused al-Qaida ja taliban. Üksikisikuid nimeliselt 2010. aasta julgeolekustrateegias ei mainita.

Seega kõik esimesel aastal nimetatud terroristlikud riigid ja organisatsioonid olid terrorismi kehastusena representeeritud ka kahes järgnevas julgeolekustrateegias, kuid neile lisandus veel erinevaid terroristlike subjekte. Hoolimata sellest, et kõigis kolmes julgeolekustrateegias on välja toodud teatud hulk konkreetseid riike ja organisatsioone ning 2006. aastal ka isikuid, keda nimetatakse terroristlikeks/terroristideks, ei saa siiski ennatlikult väita nagu oleks seetõttu tegemist kindlaksmääratud vastase ja ohuga.

Samas on tajutav, et ohu ja riski vahekord kolme julgeolekustrateegia võrdluses terrorismi kujutamise põhjal on päris erinev: tinglikult võib väita, et kõige riskilähedasemalt on terrorismi kujutatud 2002. aastal, riski-ohu vahepealne on 2010. aasta ning selgelt kõige rohkem ohudiskursuse poole suunatud on 2006. aasta julgeolekustrateegia. Seda väidet toetab julgeolekustrateegiatest kogutud info hulk terrorismi ja terroristide kohta.

2002. aastal on see kirjeldus kõige napim ning öeldud on ka, et terroristid ei ole üksikud poliitilised režiimid, isikud, religioonid või ideoloogiad. Ka ei ole 2002. aastal mainitud julgeolekustrateegias ühtegi konkreetset terroristi nimeliselt. Terroristide napp käsitlus võibki olla põhjendatud vähesest teadmistepagasist ehk viidata teadmatusse raamistamisele ja kontseptualiseerimisele läbi riski.

2006. aasta julgeolekustrateegia terrorismikirjeldus on kolmest võrreldavast dokumendist kõige põhjalikum ja detailsem, seega võiks arvata, et ka kõige selgemini ohudiskursuse poole kaldu. Ehkki esitatud on mitmeid tunnuseid, ei anna need lõpuni siiski täielikku vastust, kes täpselt on vaenlane ehk terrorist. Näiteks viidatakse sellele, et terroristid kasutavad uute liikmete värbamisel ära inimesi, kelle infoväli on lihtsasti manipuleeritav või neid, kes on soovinud tuua kodumaal poliitilisse sfääri sisse mingit muutust, aga on jäänud kohalikus valitsuses sõnaõigusetu. Teisisõnu on konkreetsete isikute kõrval, kelle terroristlik olemus on täpselt selge, esitatud laiemad inimkategoriad, mis jätavad õhku teadmatuse kategoriad. Mitte kõikide manipuleeritavate isikute ega kaugeltki mitte ka kõikide afgaanide või iraaklaste eesmärk ei ole „moraalselt laostunud vabu riike” hävitada. Seega pole sellest kirjeldusest selles mõttes palju abi, et konkreetsete terroristideni see ei juhata. Selles valguses võib terrorismi näha kui võimalikku stsenaariumit, ilma igasuguse reaalse võimekuseta. Arvestades, et oht eeldab kindlat teadmist (*known knowns*) ja riskiteadmist, mida me ei tea (*known unknowns*), viitab eelnev kirjeldus pigem siiski riskidiskursusele.

Võrreldes 2006. aasta julgeolekustrateegiaga, sarnaneb 2010. aasta dokument terrorismi ja terroristide representatsiooni poolest pigem 2002. aasta strateegiale – omistades terrorismile üsna vähe konkreetseid omadusi. Samas on just 2010. aasta riiklikus julgeolekustrateegias kõige selgesõnalisemalt öeldud välja, et terroristid on kindlad vastased, ennekõike al-Qaida ja selle allüksused ning suure võrgustiku kõige ohtlikum osa on Pakistan. Aga seegi on piisavalt üldine, nii et kindlast ohust rääkida ei saa.

Vaadates terrorismi ja terroristide representatsiooni julgeolekustrateegiates töö teoreetilises osas kirjeldatu valguses, ei saa Ameerika Ühendriikide ametliku diskursuse põhjal rääkida 2001. aasta 11. septembri järel toimunud märkimisväärsest muutusest strateegilises lähenemises ohu-riski skaalal. Pigem on asjakohane väita, et ametlikus diskursuses on terroriste püsivalt kujutatud julgeolekuriskina.

Sellele viitab lisaks riigi/organisatsiooni/isiku nimepõhise mainimise kõrval hoopis informatiivsem teave ehk see, kui täpselt erinevatel aastatel terroriste on kirjeldatavate omadustega iseloomustatud – kas pigem antakse üldiste omaduste põhjal abstraktne kujutelm vastasest või tuuakse välja väga konkreetsete nimed, asukohad ja tunnused,

mille põhjal on võimalik „minna terroristi uksele koputama”. Arvestades, et riski üheks olulisemaks tunnusjooneks võrreldes ohuga on kindla vaenlase kui ohustaja puudumine, kuna risk depersonaliseerib ohu, siis võib väita, et kõik kolm julgeolekustrateegiat käsitlevad terrorismi pigem julgeolekuriski kui -ohuna.

Risk, erinevalt ohust ei ole mõõdetav, kuna suur osa teadmisesest on ebamäärane. Globaalse riskiühiskonna teooria kohaselt on riskide ilmumine mõjutatud globaalsete katastroofide prognoosimisest, seega võib riiklikes julgeolekustrateegiates kirjutatud tinglikult pidada katseks ennustada, kust järgmine potentsiaalne kõige suurem terrorirünnak tulla võib. Teadmine vastase võimekusest kujuteldav risk teoks teha, aga puudub. Ohu korral oleks võimekus oht realiseerida vähemal või rohkemal määral selge. Vaadates julgeolekustrateegias antud terroristide kirjeldust, kehtivad nende puhul ka Ulrich Becki mainitud kolm omadust, mille kaudu ta riskide tajumist kirjeldanud on: terrorismi põhjused ja tagajärjed ei ole seotud ühe kindla asukohaga; terrorismi tagajärjed on loendamatud; ning püüd prognoosida ja ennetada, mitte kompenseerida terrorismi tagajärgi.²²⁶ Ka terrorismi ja terroristide lai regionaalne ja tunnusepõhine kaetus viitab pigem riskile kui ohule. Seda seetõttu, et kuna riskid ei ole reaalsed, siis tulebki nendega tegeleda väga laia spektri ulatuses, et välistada nende reaalseks muutumist. Ohu korral oleks fookus kindel, kelle või millega tuleb tegeleda, samuti nagu oleks kindel ohustaja kavatsus ja võimekus. Risk eeldab aga neist kolmest ühe või enama elemendi puudumist. Näiteks kui tegijaks on al-Qaida, kavatsuseks rünnata ameerikalikke vabu ühiskondi, aga pole päris kindel, milline on võimekus seda teha, on tegemist riski, mitte ohuga. Samamoodi ka näiteks siis, kui Iraanil tegijana oleks tuumarelva näol võimekus terrorismiakti läbiviimiseks, aga puudub kavatsus seda teha. Nagu Olaf Corry²²⁷ riskistamise teooriat selgitades viitab, ei pea riskide puhul osutama kindlale ohule vaid võimalikkuse tingimustele. Olulised on taustafaktorid, mis muudavad teatud sündmusteahelad võimalikuks (terroristide sponsoreerimine, turvaliste varjupaikade pakkumine jms), just nii nagu 2002., 2006. ja 2010. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikes julgeolekustrateegiad neid välja on toonud.

Laiemas välispoliitilises debatis ehk ajalehekarikatuuridel esines selgelt väljaloetavaid terrorismile omistatavaid tunnuseid vähem, kui ametlikus diskursuses. Samuti on

²²⁶ Beck; 2006

²²⁷ Corry; 2012

tunduvalt keerulisem visuaalse materjali põhjal anda hinnanguid terrorismi ja terroristide võimekuse ning kavatsuste kohta. Kõige selgemini on mõistetav, keda või mida terrorismina nähakse.

2002. aastal ilmunud 29 teemakeskses välispoliitilises karikatuuris kujutati terroristi või terroristlikuna kõige sagedamini Saddam Husseini (seitse korda), Iraaki (viis korda) ning al-Qaidat (kaks korda). 2006. aastal ilmunud 42 karikatuuril Iraaki (15 korda), Iraani (kuus korda), al-Qaidat (kaks korda) ning Osama bin Ladenit (kaks korda). 2010. aastal ilmunud 29 karikatuuril Iraaki (üheksa korda), Afganistani (seitse korda), al-Qaidat (kolm korda), Jeemenit (kaks korda) ning Iraani (kaks korda). Seega on väga paljudel juhtudel terrorism samastatud kindla riigi, organisatsiooni või isikuga. Nagu ka ametliku diskursuse puhul välja tuli, ei saa selle põhjal teha lõplikke järeldusi terrorismi kujutamisel julgeolekuohu või julgeolekuriskina. Järelduste tegemiseks pakub karikatuuride puhul ainek kolme erineva aastakäigu lõikes visuaalselt tajutav muutus: 2002. aasta karikatuuridel kujutati terroristide/terrorismi sagedasti kui midagi „alistatavat”, 2006. aastal „raskesti alistatavat” ning 2010. aastal juba „raskesti alistatavat või võitmatut”. See viitab selgele strateegilise vaate muutusele ohult riskile, kuna ohte on erinevalt riskidest võimalik alistada ning riske ainult juhtida.

Seega intertekstuaalsuse mõttes on ametliku diskursuse ja laiema välispoliitilise debati vahel selge side selles osas, mis riike, organisatsioone või isikuid terroristlikena kujutatakse. Ametliku diskursuse läbiv lähenemine terrorismi kujutamisele julgeolekuriskina on laiemasse välispoliitilisse debatti üle kandunud vähemal määral 2006. ja suuremal määral 2010. aasta karikatuuride põhjal. 2002. aasta laiemas välispoliitilises debatis kujutati karikatuuride põhjal terrorismi ja terroriste pigem kui julgeolekuohu, mida on võimalik kõrvaldada. Selle intertekstuaalse erinevuse mõistmiseks tasub edasi vaadata samade dokumentide ja karikatuuride strateegilist vaadet heidutusele ja ennetavale rünnakule, mis peaks andma selgituse intertekstuaalsele erinevusele terrorismi representatsioonil.

5.2 Kuidas on muutunud strateegiline vaade heidutusele ja ennetavale rünnakule Ameerika Ühendriikide ametlikus julgeolekupoliitilises diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis?

Rahvusvahelise õiguse ja jõu kasutamise seisukohalt on Ameerika Ühendriikide 2002. aasta riikliku julgeolekustrateegia kesksel kohal ennetav rünnak enesekaitse kontekstis.

Seda dokumenti võib pidada enesekaitse eesmärkidel sooritatava ennetava rünnaku põhimõttelise vaate muutumise näiteks. Dokumendis seisab: „*Meil tuleb kohandada ähvardava ohu kontseptsioon tänapäevaste vaenlaste võimekuse ja eesmärkidega*”.²²⁸ Sealjuures viitab julgeolekustrateegia ka rahvusvahelisele õigusele, mis tunnustab riikide õigust mitte kannatada rünnaku all enne, kui nad tohivad seaduslikult enesekaitseks jõudu rakendada. Küsitavusi tekitab dokumendis kirjutatu selles osas, et puudub selgus, mis tingib õiguse ennetavaks rünnakuks enesekaitse kontekstis ja kellele see õigus laieneb. Just *vajalikkuse* ja *proportsionaalsuse* sisu lahtimõtestamata jätmine on 2002. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikule julgeolekustrateegiale iseloomulik. Seega ehkki tonaalsuse poolest on 2002. aasta julgeolekustrateegia ülimalt ennetava rünnaku keskne, on dokumendis siiski välja toodud ka terve hulk heidutusliku sisuga strateegiaid, mille rakendamisega terrorismi vastu võidelda tuleks. President George W. Bushi andministratsiooni teine, 2006. aastal avaldatud, Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia jääb ennetava rünnaku staatuse osas 2002. aastaga võrreldes samale seisukohale. Jõu kasutamist on selgitatud sama napisõnaliselt kui neli aastat varasemas dokumendis, rahvusvahelisele õigusele puudub koguni igasugune viide. 2006. aasta strateegia kordab 2002. aasta dokumendi mõtet, et terrorismiga võitluses ei saa toetuda heidutusele, vaid tuleb ise ennetavaid samme astuda.

Nii 2002. kui ka 2006. aasta riiklikud julgeolekustrateegiad näevad ette, et tuleb ennetada vaenlaste poolt massihävitusrelvadega ohustatuks saamist. Selleks on valitsus kohustatud võitlema ohtudega kasutades kõiki riiklikke võimu elemente enne, kui ohud aktiveeruda saavad. Mõlemale dokumendile on omane seisukoht, et mida suurem on oht, seda suurem on risk mitte tegutseda. Enda kaitseks astutavad sammud on lubatud, isegi kui vastase rünnaku aeg ja koht ei ole selged. Erinevalt 2002. aastast rõhutab 2006. aasta dokument vastase vägivaldsete sammude ennetamisel vajadusel toetumist riikide *sünnipärasele/omasele õigusele enesekaitseks*. Selle seisukoha järgi on ennetava rünnaku olemus seotud enesekaitsega, viidates kaudselt ÜRO põhikirja artiklile 51²²⁹. Ennetava rünnaku kontekstis on 2006. aasta dokumendis uus

²²⁸ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia 2002, lk 15

²²⁹ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri, artikkel 51: “Relvastatud kallaletungi puhul organisatsiooni liikmele ei piira käesolev põhikiri mingil määral võõrandamatut õigust individuaalsele või kollektiivsele enesekaitsele, kuni Julgeolekunõukogu ei võta rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks vajalikke meetmeid. Meetmetest, mis organisatsiooni liikmed on võtnud enesekaitseõiguse

lähenemine ka see, et „*tegutsemise põhjus peab olema selge, jõud mõõdetud, ja alus õiglane*“²³⁰. Sisuliselt ei selgitata siiski paremini jõu kasutamise ulatust ja seda, mis ennetava rünnaku käivitab. Erinevalt 2002. aasta strateegiast puudub ÜRO julgeolekunõukogu rolli tunnustamine rahvusvahelise rahu ja turvalisuse tagamisel.

Kuivõrd 2002. ja 2006. aasta riiklikud julgeolekustrateegiad ei anna selgust, kas ennetavat rünnakut enesekaitse kontekstis kujutatakse kui olemasolevat juriidilist õigust või kui ettepanekut liikuda seadusloomes selles suunas, võib ennetava enesekaitse retoorika jõulist kasutamist näha ka kui olemuselt heidutusliku sisuga eesmärki panna vastaspool surve alla. Selle mõtte kohaselt peitub põhjus, miks paljud paariiriigid on toetust terrorismile vähendanud mitte niivõrd selles, et nad oleks muutnud oma vaateid vaid selles, et heidutus toimib ja tuntakse hirmu rünnakuähvarduste ees, mis on kirja pandud kõige kõrgemal tasemel, riigi ametlikus diskursuses.

Ehkki 2006. aasta julgeolekustrateegias ei anna George W. Bush ennetavale rünnakule uut tähendust, on kriitikute vaigistamiseks rohkem rõhku pööratud ka liitlastega koostööle ja diplomaatiale kui efektiivsele lähenemisele võitluses massihävitussrelvade ohuga. Teisisõnu on varjust välja toodud ka heidutusstrateegiad. Heidutusliku sisuga on esitletud strateegiaid, mida rakendatakse pikas perspektiivis ideede lahingu võitmiseks. Lühiajalised eesmärgid viitavad ennetava rünnaku strateegiale. Seda võib pidada ka taktikaliseks lähenemiseks, tänu millele on võimalus viidata heidutusele kui tuleviku strateegiale vägivaldse hetkeretoorika taustal.

Vähemalt sõnaliselt heidutuse juurde naasmisel on positiivne tagajärg, sest 2002. aasta tõestas, et ainult ennetava rünnaku poliitilisse doktriini lisamine võib kaasa tuua soovimatuid tagajärgi. Näiteks näitab see Ameerika Ühendriike kui liialt kiiresti ja väljaspool rahvusvahelise õiguse piire sõjalist jõudu kasutavat riiki. See võib raskemaks muuta rahvusvahelise toetuse saavutamise jõukasutamisele ja pikas perspektiivis võivad teised riigid üha enam Ameerika Ühendriikide välispoliitilistele eesmärkidele, sealhulgas terrorismivastases võitluses, vastu seista. Samuti võib doktriini tasemel „kiidetud” ennetav rünnak saada administratsioonile harjumuseks ja

rakendamiseks, tuleb viivitamatult teatada Julgeolekunõukogule ja need ei tohi mingil viisil riivata Julgeolekunõukogule käesolevas põhikirjas ettenähtud volitusi ja vastutust igal ajal selliste aktsioonide ettevõtmiseks, mida ta peab vajalikuks rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks või taastamiseks.“ (<https://www.riigiteataja.ee/akt/555597>).

²³⁰

Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia 2006, lk 23

heaks võimaluseks lahendada kiirelt sõjalise jõuga olukordi, kus ka teistel strateegiatel on hea võimalus õnnestuda. Seega võib proportsionaalselt suures mahus ennetavale rünnakule keskendumist näha kui selget heidutuse alahindamist, olukordades kus heidutus tegelikult pikas perspektiivis võiks paremaid tulemusi anda.

Ehkki Barack Obama loobus oma administratsiooni 2010. aasta riiklikus julgeolekustrateegias „*globaalse terrorismivastase sõja*” retoorikast, siis ei tähenda see siiski, et USA ei oleks enam sõjas „*kaugemale ulatuva vägivalda ja terrorismi võrgustikuga*”. Retoorikas rõhutab 2010. aasta strateegia ka suuremat koostöövajadust teiste riikidega, Ameerika juhtrolli uuendamist ning pühendumust seaduste järgi tegutsemisele. 2010. aasta julgeolekustrateegia ütleb: „*Aastate jooksul on mõned rakendatud meetodid julgeoleku tagamiseks seadnud ohtu truuduse väärtustele, mida me edendame*”.²³¹ See on otsene kriitika ennetava rünnaku strateegiale.

Kui 2006. aasta strateegia pööras suurt tähelepanu demokraatlike liikumiste ja institutsioonide otsimisele ja toetamisele kõikjal, selleks et lõpetada maailmas türannia, siis 2010. aasta strateegia viitab universaalsete väärtuste levitamisele läbi nende järgi juhendumise kodus, mitte nende *pealesurumise läbi jõu võõrsil*. 2010. aasta strateegia fookus on rahvusvaheliste suhete kontekstis kaasamisel ja diplomaatial. Seda võib järeldada näiteks erinevalt kahest eelmisest dokumendist ÜROle viitamisest. Dokument ütleb, et tulevikus teeb USA järjepidevalt koostööd ÜROga, kui minevikus on see koostöö olnud põhiliselt *ad hoc* lahendustel põhinev.²³² 2010. aasta strateegia keelekasutus ei ole nii äärmuslik ja provokatiivne. Samas on 2010. aasta dokumendis peatükk: „*Häirida, lõhkuda ja alistada al-Qaida ja vägivaldsed ekstremistlikud allüksused Afganistanis, Pakistanis ja üle kogu maailma*”,²³³ mis viitab teise nimega paljuskki George W. Bushi globaalse terrorismivastase sõja retoorikale.

2010. aasta strateegias ei ole märkigi George W. Bushi poolt kahes eelmises dokumendis juurutatud ennetava rünnaku käsitlest. Jõu kasutamise peatükis puudub igasugune viide enesekaitsele, mis on kahes eelnevas julgeolekustrateegias läbivalt sees olnud. See võib tähendada, et Obama on selle doktriini hüljanud või seda, et lähenemine on jäänud samaks, mis president Bushi ajal. Võimalus on ka, et seisukoht on teadlikult lahtiseks jäetud suhete tõttu Iraaniga. Julgeolekustrateegia jätab õhku

²³¹ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia 2010, lk 10

²³² Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia 2010, lk 13

²³³ Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia 2010, lk 19

küsimuse, kas enesekaitseõigus laieneb ka jõu kasutamisele mitteriiklike tegutsejate vastu ehk al-Qaida liikemete ja nende toetajate vastu. Eraldi on välja toodud jõu kasutamise peatükk, kuid see ei viita rahvusvahelisele õigusele vaid rahvusvahelistele standarditele, seega tegelikkuses on jõu kasutamisest seal üsna vähe konkreetset kirjas, jättes kesksetele küsimustele vastamata.

Seega on Ameerika Ühendriikide ametlikus diskursuses aastatel 2002-2010 toimunud muutuse puhul oluline märkida kahte nüanssi: esiteks on kohane väita, et pärast 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakuid valitses ennetaval rünnakul põhinev strateegiline vaade ning teiseks, 2010. aasta riikliku julgeolekustrateegia valguses muutus vaade pigem heidutuskeskseks. Ajalehekarikatuuridel kujutati terrorismivastase sõja kontekstis 2002. ja 2006. aastal enam ennetusstrateegiaid, 2010. aastal aga heidutusstrateegiaid. Seega on sarnaselt ametlikule diskursusele toimunud ka laiemas välispoliitilises debatis strateegilise vaate muutus ennetuselt heidutusele.

5.3 Milline vahe on heidutuse ja ennetava rünnaku diskursuse kujutamisel Ameerika Ühendriikide julgeolekupoliitika ametlikus diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis?

Ameerika Ühendriikide ametliku diskursuse ja laiema avaliku debati vahel esineb heidutuse ja ennetava rünnaku kujutamise osas üldine intertekstuaalne side (vaata Tabel 3.), küll aga ei ole seda seost võimalik täielikult kinnitada konkreetsete terrorismivastase võitluse strateegiate kujutamise pinnalt.

2002. ja 2006. aasta ametliku diskursuse ennetuskesksus on kandunud üle ka vastavate aastate avalikku debatti, samuti on 2010. aasta julgeolekustrateegia heidutuskesksus tajutav sama aasta ajalehekarikatuuridelt. See intertekstuaalne side on aga printsiibi, mitte konkreetsete terrorismi vastu võitlemiseks välja pakutud strateegiate keskne. Kui vaadata julgeolekudokumentides terrorismi vastu võitlemiseks antud strateegilisi suuniseid, siis nende kajastumise kattuvus karikatuuridel kujutatavaga on iseenesest kõnekas ning tekitab koheselt küsimuse, miks teatud strateegiaid ei kasutata (eeldusel, et avalikus debatis puudumine seda tähendab).

2002. aastal on heidutusliku sisuga üheksast julgeolekudokumendis välja toodud strateegiast karikatuuridel kujutatud vaid ühte, samal ajal kui kolm ennetava rünnaku

sisuga strateegiat on karikatuuridel koha leidnud kõik. Seega on strateegiate osas intertekstuaalne side ennetuse, aga mitte heidutuse osas.

2006. aastal on heidutusliku sisuga kolmest julgeolekudokumendis välja toodud strateegiast karikatuuridel kujutatud ühte ja sedagi vaid korra. Neli ennetava rünnaku sisuga strateegiat jõudsid aga kõik selgelt karikatuuridele. Seega on ka 2006. aastal intertekstuaalne side selgelt olemas ennetava rünnaku strateegiate vahel, mitte aga heidutuslike strateegiate vahel.

2010. aasta ametlik diskursus on väga heidutusstrateegiate keskne ning see tonaalsus on kandunud ka laiemasse avalikku debatti, küll mitte võrdväärselt erinevate strateegiate lõikes. Riiklik julgeolekustrateegia toob välja viis heidutusel põhinevat strateegiat, mis on Ameerika Ühendriikide kesksed. Karikatuuridele jõudis neist vaid üks. Rahvusvahelisel tasandil terrorismiga võitluseks toodud erinevad heidutusstrateegiad jõudsid karikatuuridele aga juba esinduslikumalt. Seega on 2010. aastal intertekstuaalne side heidutuse üldise vaate osas olemas, erinevate konkreetsete strateegiate lõikes aga pigem kaootiline.

Päris üks-ühele järeldusi ametliku diskursuse ja laiema välispoliitilise debati vahel intertekstuaalse sideme osas käesoleva magistritöö põhjal siiski kolmel vaatluse all olnud aasta riiklikku julgeolekustrateegiat ja samal aastal ilmunud karikatuure võrreldes teha ei saa. Seda põhjusel, et julgeolekustrateegiad ilmusid alles vastavate aastate teises pooles ning ametlikus diskursuses kujutatav vajab laiemasse välispoliitilisse debatti jõudmiseks teatud puhveraega. Selles mõttes oleks parem omavahelist seost olnud otsida julgeolekustrateegia ja selle ilmumisele järgnenud aasta karikatuuridest. Samas võib mõelda ka vastupidiselt, et ühiskondlikus debatis toimuv ja sealne hoiak peaksid olema ametliku diskursuse loomise aluseks ehk see, mida ja kuidas kujutatakse karikatuuridel peaks sarnanema riiklikus julgeolekustrateegias kujutatuga. Asjaolu, et see nii ei ole, on juba iseenesest huvitav. Põhjus, miks 2002. ja 2006. aasta riiklikes julgeolekustrateegiates esitatud heidutusliku sisuga strateegiad avalikus debatis ei esinenud võib olla oletuslikult võetuna selles, et administratsioonid lisasid need strateegiad dokumentidesse vaid tasakaalu mõttes, ilma reaalse plaanita neid edasises poliitikate elluviimises rakendada.

Aasta	Terrorism/terrorist		Heidutus/ennetav rünnak	
	Ametlik diskursus	Laiem välispoliitiline debatt	Ametlik diskursus	Laiem välispoliitiline debatt
2002	RISK	OHT	ENNETUS	ENNETUS
2006	RISK	OHT / RISK	ENNETUS (HEIDUTUS*)	ENNETUS
2010	RISK	RISK	HEIDUTUS (ENNETUS*)	HEIDUTUS

* domineeriva diskursuse kõrval selgelt tajutav teine diskursus

Tabel 3. Strateegilise vaate muutus terrorismile / terroristidele ning heidutusele /ennetavale rünnakule Ameerika Ühendriikide ametlikus diskursuses ja laiemas välispoliitilises debatis aastatel 2002, 2006 ja 2010.

Arvestades üldist põhimõtet, et ühiskonnas, kus valitsevad julgeolekuohud, toimib heidutusstrateegia ning riskiühiskonnas ennetatav rünnak, annab Tabel 3 huvitavaid seoseid, mis vajavad eraldi analüüsimist.

Aasta 2002

Ametlik diskursus näeb terrorismi ja terroriste julgeolekuriskina ning peamise strateegiana selle vastu võitlemiseks ennetavat rünnakut. Laiemas avalikus debatis on aga terroriste ja terrorismi kujutatud julgeolekuohuna, aga strateegiana nende vastu võitlemisel sarnaselt ametliku diskursusega kujutatud ennetavat rünnakut. Seega võib püstitada väite, et 2002. aasta ajalehekarikatuuride põhjal nähti a) ekslikult terrorismi julgeolekuohuna või b) kasutati vaenlase vastu võitlemisel vale strateegiat.

Aasta 2006

Ametlik diskursus näeb terrorismi ja terroriste julgeolekuriskina ning peamise strateegiana selle vastu võitlemisel ennetavat rünnakut. Laiemas avalikus debatis esineb 2002. aastaga sarnane vastuolu, küll aga väiksemas määras, kuna terrorismi ja terroriste on hakatud ohu kõrval üha enam nägema ka julgeolekuriskina.

Aasta 2010

2010. aasta ametlikus diskursuses ja laiemas avalikus debatis esineb aga eelnevalt vaatluse all olnud aastatega võrreldes oluline vastuolu. Nii julgeolekustrateegias kui ka ajalehekarikatuuridel on vastast kujutatud julgeolekuriskina, aga strateegiana vaenlase vastu võitlemisel kujutatud ja kasutatud heidutust. Seega kui aastate 2002-2010 lõikes on vaenlase kujutus püsinud või muutunud üha tugevamalt riski-põhiseks, siis strateegiana astumaks sellele riskile vastu on ennetava rünnaku asemel üha rohkem pildile tõusnud heidutusstrateegia.

Sellest tulenevalt võib väita, et ametliku diskursuse ja laiema välispoliitilise debati põhjal oli president George W. Bushi strateegia terrorismile vastu hakkamiseks 2002. ja 2006. aastal kohati põhjendamatult agressiivne. Sellele viitab just laiem välispoliitiline debatt, kus terrorismi on kujutatud pigem selge ohu kui riskina. Võitluses terroriohu vastu on kasutatud aga ennetavat rünnakut, samas kui ohuga proportsionaalsem võinuks olla heidutus, mille oletatav efektiivsus oleks olnud võrreldav ennetava rünnakuga. Selge julgeolekuohu korral ennetava rünnaku kasutamine annab aga ründaja seisukohast soovitud tulemuse – neutraliseerib ohu. Kriitiline on see aga rahvusvahelise õiguse seisukohast, eriti olukorras kus oht on tasemega, mida oleks võimalik heidutada.

Vastupidine olukord on aga president Barack Obama 2010. aasta julgeolekustrateegias ja sama aasta karikatuuridel kujutatud julgeolekuriskile vastu astumisega. Mõlemal juhul on terroriste ja terrorismi kujutatud kui mitte kindlalt määratletavat vastast, kuid sellest hoolimata soovitud kasutada ja karikatuuride põhjal ka kasutatakse võitluses heidutusstrateegiat. Samas võib see heidutuslembus olla petlik, eriti arvestades Obama välispoliitikale omistatud kriitikat ning reaalsust, kus teda on paljuski tembeldatud veel verisema poliitikaga presidendiks kui George W. Bushi. Selle valguses võib oletada, et

2010. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikust julgeolekustrateegiast kadunud ennetava rünnaku strateegia ei tähenda midagi enam, kui Obama sõja-retoorika lõpetamise ühte petlikku näidet. Retooriline muutus ei ole tähendanud aga tegelikku strateegilist muutust. Võib järeldada, et julgeolekustrateegia ja karikatuuride vahel olevast intertekstuaalsest seosest lähtuvalt ei ole lihtsalt tegelikud plaanitavad strateegiad nii suuremahuliselt pilti pääsenud, kuna neid ei ole riiklikus julgeolekustrateegias lihtsalt esitletud. Teisalt, ei saa eitada ka uuel kujul heidutuse teatavat renessanssi, mis võib teatud juhtudel ka julgeolekuriskide tingimustes tulemust anda. Sellele viitab ka Olaf Corry²³⁴ riskistamise kontekstis, kus riskiühiskonnas on hädaolukorra ja äärmuslikud vahendid asendunud kestvusele ja pikaajalisusele suunatud poliitikatega. See osutab pikaajalisusele, mis ei ole saavutatav ainult ennetava rünnakuga, vaid nõuab ka hilisemat heidutusliku sisuga strateegiat. Just selles valguses võib ennetavat rünnakut kutsuda pikaks sõjaks, millele on sisse kodeeritud mitte kunagi lõppemine.

Kui lõpetuseks arutleda veel põgusalt antud teema edasise uurimise võimaluste üle, siis leiab, et lähtuvalt antud magistritöö empiirilistest tulemustest võiks vaadata, kas seostel, mis ilmnesid ametliku diskursuse ja laiema välispoliitilise debati vahel, on puutepunkt ka reaalses elus toimunud heidutuse ning ennetava rünnaku juhtumitega. Selle põhjal saaks teha järeldusi mõlema strateegia efektiivsuse kohta. Samuti võiks tulevaste uuringute seisukohalt mõelda uurimismaterjali mitmekesistamise peale. Näiteks võiks lisaks julgeolekustrateegiatele võtta vaatluse alla riigi liidrite poole esitatud kõned ja sõnavõttud. Huvitavat uurimismaterjali pakuksid kindlasti ka temaatilised ajaleheartiklid.

²³⁴

Corry; 2012

Kokkuvõte

Antud magistritööd ajendas kirjutama huvi nähtuse vastu, millest viimase kümne aasta jooksul on julgeolekupoliitika kontekstis räägitud ilmselt rohkem kui mistahes teisel teemal. Selleks nähtuseks on rahvusvaheline terrorism, mis lennutas end püsivalt julgeolekupoliitilise agenda etteotsa 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakutega Ameerika Ühendriikides. Terrorismi kui nähtuse juured ulatuvad küll palju kaugemale, meie ajaarvamise algusaega, kuid varasemalt ei olnud ükski riik kuulutanud terrorismi alistamiseks välja nii suurejoonelist kampaaniat, kui Ameerika Ühendriigid seda septembrirünnakute vastureaktsioonina tegi. Tegemist ei ole kaugeltki traditsioonilise sõjaga, kuivõrd vaenlast, kelle vastu sõditakse, ei ole lihtne kindlaks teha. Üheks probleemiks ongi see, et terroristid on raskesti tabatavad, aga veel olulisem asjaolu on see, et tegelikkuses puudub ka rahvusvaheline konsensus, kes on üldse terrorist ja mis on terrorism. Seega tundus töö alustuseks piisava väljakutsena uurida, milliste strateegiatega on Ameerika Ühendriigid terrorismi vastu seniste aastate jooksul sõjas olnud ning kuidas on see lähenemine viimase kümnendi jooksul muutunud.

Töö esimeseks ülesandepüstituseks sai leida piisavalt objektiivne definitsioon terrorismile. Nagu selgus, on terrorismile antud erinevaid tunnusoone rohkem, kui oleks paslik ühe magistritöö raames üles loetleda. Probleem on nimelt selles, et erinevad seletused lähtuvad defineerija taustast ja kavatsustest ning defineerijaid, kes on pidanud vajalikuks oma nägemus välja käia on märkimisväärne hulk. Töö edasist käiku arvestades näis kõige kohasem olevat võtta Alex Peter Schmidi poolt ligi sajalt valdkonna eksperdilt kogutud informatsiooni põhjal koostatud akadeemiline konsensuslik terrorismi definitsioon. Definitsiooniks on seda küll palju pidada, sest konkreetsusest jääb see 12-punktiline määratlus siiski kaugemale. Ometi annab see piisava sisendi mõistmaks seda, mille või kelle vastu on Ameerika Ühendriikide sõjakirves 21. sajandil suunatud.

Vaadates strateegiaid, millega terrorismi vastu astutakse, jääb sõelale valdavalt kaks vastandlikku lähenemist – heidutus ning ennetav rünnak. Külma sõja aega iseloomustanud Ameerika Ühendriikide ja Nõukogude Liidu vaheliste pingeliste suhete ning võidurelvastumise lõpp panid julgeoleku-uuringutes puhuma uued tuuled. Sõja ja rahu küsimustele ei ole sellest ajast enam valdavalt alust läheneda ohu, vaid riski-põhiselt. Ulrich Becki ja Anthoni Giddensi käsitluse järgi on maailm jõudnud

riskiühiskonda, mida iseloomustabki ebamääraste, mõõtmata ja kompenseerimatute julgeolekuriskidega toimetulemine. Need riskid ei ole olemuselt eksistentsiaalsed, vaid potentsiaalsed. Riskide puhul on olulised taustafaktorid ja struktuurid, mis muudavad teatud teguviisid või sündmused võimalikuks. Riskid on heaoluühiskonna progressi kõrvalmõju.

Nagu töö teoreetilises osas selgub, viitab akadeemiline kirjandus seoses diskursuse muutusega ohult riskile ka valdava viisi muutusele, kuidas riskile vastu astuda. Külma sõja päevilt tuttav ohupõhine heidutusstrateegia on valdavalt asendatud refleksiivse modernsusega ühtiva ennetusstrateegiaga. Heidutusstrateegiale üldiselt ning karistavale-, tõkestavale- ning delegitimeerivale heidutusele täpsemalt on töö teoorias osas pikemalt ka keskendatud, niisamuti ennetava rünnaku sisulisele erinevusele võrdluses heidutusega. Teooriapäätükid viitavad eelnevalt kirjeldatud loogika kehtimisele. Ometi sai Ameerika Ühendriikide strateegilise vaate muutus heidutusele terrorismivastase sõja kontekstis seatud magistritöö keskmesse ning nagu selgub ka õigustatult, sest pilt pole kaugeltki nii must-valge, kui esmapilgul tunduda võib.

Strateegilise vaate võimalikku muutust uuriti käesolevas töös Lene Hanseni poolt väljapakutud välispoliitilise diskursiivse analüüsi jaoks loodud kolmesammulise intertekstuaalsuse lugemise protsessiga. See tähendab, et esmalt analüüsiti, kuidas välispoliitilist diskursust kujutatakse originaaltekstis. Seejärel, kuidas originaaltekstis väljendatud diskursus on kujutatud hilisemates tõlgendustes ning viimaseks, milline vahe on diskursuse kujutamisel originaaltekstis ja hilisemates tõlgendustes. Analüüsi läbiviimiseks valiti lähenemine, mis sidus uurimisküsimustega nii tekstilise kui ka visuaalse analüüsi, mida varasemalt selles kontekstis kasutatud ei olnud.

Ametliku diskursuses puhul valiti originaaltekstideks 2002., 2006. ja 2010. aasta Ameerika Ühendriikide riiklikud julgeolekustrateegiad ning nende hilisemateks tõlgendusteks laiemast välispoliitilisest debatist samadel aastatel ajalehes *International Herald Tribune* ilmunud karikatuurid. Visuaalse poole sissetoomine on oluline, kuivõrd julgeoleku-uuringutes on seni teenimatult vähe teoreetilist ja empiirilist tähelepanu kõne ja kirja kõrval visuaalile pööratud. Hansen ise on kasutanud karikatuure uurimaks küll visuaalset julgeolekustamist Taanis ilmunud prohvet

Muhamedi karikatuuride näitel. Sellest tulenevalt rajanes käesolev töö seisukohal, et kui karikatuuride abil on võimalik mingit teemat julgeolekustada, siis peab olema võimalik neilt lugeda ka ohu ja riski elemente ja seda, kuidas neid kujutatud on.

Valimisse kuulusid kolme aasta riiklikud julgeolekustrateegiad ning samadel aastatel ajalehes ilmunud teemakohased karikatuurid, mida oli kokku sada.

Julgeolekudokumentide kriitilisest diskursuseanalüüsist ning ajalehekarikatuuride puhul lisaks veel kasutatud semantilisest analüüsist selgus üldine strateegiline vaade heidutuse muutusele nii ametlikus diskursuses kui ka laiemas välispoliitilises debatis. Kusjuures erinevused originaaltekstide ja nende tõlgenduste vahel pakuvad edasisteks uurimusteks küllalt ainet.

Vaadates terrorismi ja terroristide representatsiooni julgeolekustrateegiates töö teoreetilises osas kirjeldatu valguses, ei saa Ameerika Ühendriikide ametliku diskursuse põhjal küll rääkida 2001. aasta 11. septembri järgselt aset leidnud märkimisväärsest muutusest strateegilises lähenemises ohu-riski skaalal. Pigem võib väita, et ametlikus diskursuses on terroriste püsivalt julgeolekuriskina kujutatud. Laiemas välispoliitilises debatis ehk 2002. aasta karikatuuridel kujutati terroristide/terrorismi sagedasti kui midagi „alistatavat”, 2006. aastal „raskesti alistatavat” ning 2010. aastal juba „raskesti alistatavat või võitmatut”. See koos terroristidele omistatavate omadustega, mida küll karikatuuridelt võis vähem välja lugeda kui dokumentidest, viitab selgele strateegilise vaate muutusele ohult riskile.

Ameerika Ühendriikide ametlikus diskursuses aastatel 2002-2010 toimunud muutuse puhul on oluline märkida kahte kõnekat nüanssi: esiteks on kohane väita, et pärast 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakuid valitses ennetaval rünnakul põhinev strateegiline vaade ning teiseks, 2010. aasta riikliku julgeolekustrateegia valguses muutus vaade pigem heidutuskeskseks. Ajalehekarikatuuridel kujutati terrorismivastase sõja kontekstis 2002. ja 2006. aastal enam ennetusstrateegiaid, 2010. aastal aga heidutusstrateegiaid. Seega on sarnaselt ametlikule diskursusele toimunud ka laiemas välispoliitilises debatis strateegilise vaate muutus ennetuselt heidutusele.

Ameerika Ühendriikide ametliku diskursuse ja laiema avaliku debati vahel esineb heidutuse ja ennetava rünnaku kujutamise osas üldine intertekstuaalne side, küll aga ei ole seda seost võimalik täielikult kinnitada konkreetsete terrorismivastase võitluse

strateegiade kujutamise pinnalt. 2002. ja 2006. aasta ametliku diskursuse ennetuskesksus on kandunud üle ka vastavate aastate avalikku debatti, samuti on 2010. aasta julgeolekustrateegia heidutuskesksus tajutav sama aasta ajalehekarikatuuridelt. See intertekstuaalne side on aga printsiibi, mitte konkreetsete terrorismi vastu võitlemiseks välja pakutud strateegiade keskne. Kui vaadata julgeolekudokumentides terrorismi vastu võitlemiseks antud konkreetseid strateegilisi suuniseid, siis nende kajastumise kattuvus karikatuuridel on üsna valikuline, tekitades küsimusi, miks osa strateegiaid pole leidnud rakendatavust ja seeläbi kajastust laiemas välispoliitilises debatis.

Eelnevat kokku võttes oli ametliku diskursuse ja laiema välispoliitilise debati põhjal president George W. Bushi strateegia terrorismile vastu hakkamiseks 2002. ja 2006. aastal kohati põhjendamatult agressiivne. Sellele viitab just laiema välispoliitiline debatt, kus terrorismi on kujutatud pigem selge ohu kui riskina. Võitluses terroriohu vastu on kasutatud aga ennetavat rünnakut, samas kui ohuga proportsionaalsem võinuks olla heidutus. Vastupidine olukord on aga president Barack Obama 2010. aasta julgeolekustrateegias ja sama aasta karikatuuridel kujutatud julgeolekuriskile vastu astumisega. Mõlemal juhul on terroriste ja terrorismi kujutatud kui mitte kindlalt määratletavat vastast, kuid sellest hoolimata soovitatud kasutada ja karikatuuride põhjal ka kasutatakse võitluses heidutusstrateegiat.

Seega võib töö empiirilise uurimuse võtta kokku konkreetse järeldusega, et ehkki julgeolekukeskkond on muutunud riskikesksemaks, ei ole heidutusstrateegia kasutamine riskiühiskonna kontekstis võitluses terrorismiga kuhugi kadunud.

Summary

“The Change of the strategic view to deterrence in an official foreign policy discourse and wider foreign policy debate of United States of America in a context of war against international terrorism”

The main motivation behind writing this master thesis is author's interest in the phenomenon that has caught more attention in the security policy context over the last ten years than any other phenomenon or occurrence. This phenomenon is international terrorism that secured its dominant place in the security policy agenda after the 9/11 terrorist attacks in the United States of America. The origins of this phenomenon extend to the beginning of our era but never before has one state declared such a grand campaign in order to defeat terrorism as the United States did as a reaction against the September events. When thinking about terrorism we cannot talk about conventional war, on the contrary it is far from ordinary because it is very difficult to determine the enemy who has to be defeated. So first of all it is very hard to capture a terrorist. But what is even more important is the fact that in reality there is no international consensus on who is a terrorist and what terrorism is. Therefore it was a challenge to start this thesis with the analysis of the strategies that the US has used against terrorism and how these approaches have changed over the last decade.

The first task was to find a sufficiently objective definition of terrorism. But as it turned out there are so many different features that can be used when trying to characterize terrorism that it is not possible to list them all in a limited texts like this. The problem is that there is a considerable amount of different explanations that are based on the background and intentions of those who define them. Taking into account the further course of this paper it seemed the most appropriate to use a definition created by Alex Peter Schmid. He gathered information from 100 specialist and thereby developed an academic and also a consensus-based definition for terrorism. It is actually hard to see it as a perfect definition because it relays on 12 features and is therefore a bit too vague. But however Schmid's definition provides a sufficient understanding against what or against whom the United States has pointed its war axe in the 21st century.

When looking at the strategies that are used in the fight against terrorism we can highlight two contrasting approaches. One of them is deterrence and the other is

preemptive attack. When the Cold War period that was characterized by the strained relations and arms races between the United States and the Soviet Union ended, new winds started to blow in the field of security studies. The questions of war and peace were not approached on the basis on threats but on the basis of risks instead.

According to Ulrich Beck and Anthony Giddens we are living in the risk society where we have to face undefined, immense and unrequited security risks. These risks are not existential in their nature instead they are potential. Background factures and structures that make certain actions or events possible are important when talking about risks.

Risks are the side effects of the modern society.

As described in the theoretical chapters of this work academic literature indicates to the changes from threats to risks in the discourse and also to the changes in the predominant ways how to stand up against risks. The risk-based deterrence strategy from the Cold War period has been replaced with the preemption strategy that coincides with the reflective modernity. Deterrence strategy in general and deterrence by punishment, deterrence by denial and deterrence by delegitimization as well as the comparison between preemptive attacks and deterrence have been described in the theoretical framework of this paper. In light of these theoretical chapters, the previously described logic is valid. However the changes in the United State's strategic view about deterrence in the war against terrorism were brought in the main focus of this paper. And as it appeared during the course of this study it was a legitimate decision because the picture is not so black and white as it may seem at first sight.

Possible changes in the strategic view were analyzed according to Lene Hansen's three-step intertextuality reading process that has been created in order to conduct foreign policy discursive analysis. This means that firstly it is analysed how the foreign policy discourse was represented in the original text. Secondly it is studied how the discourse expressed in the original texts is depicted in later interpretations and finally what is the difference between the discourse that is represented in the original text and the discourse that is represented in interpretations. The approach that is chosen to conduct the analyses combined both textual and visual analysis to find answers to the research questions. This kind of approach has not been used before in a context like this.

Original texts used in this paper are the national security strategies of the United States from the years 2002, 2006 and 2010. The interpretations that represent the wider foreign policy debate are caricatures published in the International Herald Tribune in 2002, in 2006 and in 2010. Analysing the visual side is important because in the field of security studies visuals have got undeservedly little theoretical and empirical attention compared to speeches and written texts. Hansen has used caricatures to study visual securitization on the example of the Prophet Muhammad's caricatures published in Denmark. Based on the view that a topic can be securitized by caricatures, then it should also be possible to detect from the cartoons the elements of threats and risks and the way they are represented.

The sample of this paper consists of three different national security strategies that were published in 2002, in 2006 and in 2010 and also of 100 caricatures on topic that were published during the same years in International Herald Tribune. The critical discourse analysis of the security elements and the semantic analysis of the caricatures revealed an overall strategic view that characterizes the changes in deterrence both in the official discourse as well as in the broader foreign policy debate. The differences between original texts and their interpretations offer plenty of subjects for further studies.

When considering the theoretical framework of this paper and analysing the representations of terrorism and terrorist in the US national security strategies it cannot be indicated that considerable changes occurred in the strategic approach on the threat-risk scale after the 9/11 events. Instead it can be argued that terrorist have been permanently represented as security risks in the official discourse. When talking about the wider foreign policy debate or in other words about the caricatures then in 2002 terrorism/terrorists were often represented as something "defeatable" in 2006 as something "defeatable with difficulty" and in 2011 as something "difficulty defeatable or unbeatable". This change together with the features assigned to terrorists (less visible on the caricatures than in the strategic documents) indicates a clear shift from threat to risk in the strategic view.

It is important to highlight two eloquent points when talking about the changes in the official discourse of the United States over the years 2002–2010. First of all it is appropriate to argue that before the terrorist attacks in the 11th September 2001 the

strategic view based on preemptive attacks was dominant. Secondly according to the national security strategy published in 2010 the strategic view was more deterrence based. Caricatures which depicted the features of the war against terrorism focused more on preemptive strategies in 2002 and in 2006 and more on deterrence strategies in 2010. So like in the official discourse there has been a change from preemption to deterrence also in the wider foreign policy debate.

After analyzing how deterrence and preemptive attacks are represented in the official discourse of the United States and in the foreign policy debates it can be said that there is an intertextual connection. But this link cannot entirely be confirmed when taking into account the representation of specific strategies against terrorism.

The preemption based official discourse of the 2002 and 2006 has spread to the public debate as well. The deterrence based official discourse of the 2010 can be seen through the caricatures. But this intertextual link is based on the principle not on the concrete strategies that have been developed in order to fight terrorism. When to look at the specific strategic guidelines that are meant to be used in the fight against terrorism in different security documents then these specific guidelines cannot be seen one-on-one on the caricatures. This selective representation of the guidelines leads to the question why some of the strategies have not found their ways to the public debate.

In conclusion it can be said that on the basis of official discourse and wider foreign policy debate George W. Bush's strategies in the war against terrorism in 2002 and in 2006 was at some points too aggressive. This is more clearly indicated in the foreign policy debate where terrorism is represented as an obvious threat than as a risk. But preemptive attacks are used as a strategy when fighting terrorism when at the same time deterrence could have been a better choice when considering the proportion of the threat. The situation is reversed when looking at Barack Obama's national security strategy published in 2010 and the caricatures from the same year. In both cases, terrorists and terrorism have been represented as an incomprehensible enemy but the strategy to be used (and is also used on the caricatures) in order to defeat this enemy should be deterrence.

So this master thesis can be concluded with the following statement. Even though the security environment has become more risk-based the usage of deterrence strategy against the war of terrorism in the context of risk society has not disappeared.

Kasutatud kirjandus

- Aradau, Claudia & van Munster, Rens (2007), *Governing Terrorism Through Risk: Taking Precautions, (un)Knowing the Future*, European Journal of International Relations, vol. 13(1).
- Auerswald, David P. (2006), *Deterring Nonstate WMD Attacks*, Political Science Quarterly, vol. 121(4).
- Balzacq, T. (2011), *Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve*, Routledge, New York.
- Bar, Shmuel (2007), *Israeli Experience in Deterring Terrorist Organizations*, Institute for Policy and Strategy, Herzliya Conference, Israel, 2007, läbi Wilner, Alex S. (2011), *Deterring the Undeterrable. Coercion, Denial, and Delegitimization in Counterterrorism*, The Journal of Strategic Studies, vol. 34(1).
- Barnes, T. J. & Duncan, J. S. (1992), *Introduction: Writing Worlds.* – Teoses T. J. Barnes, J. S. Duncan (eds.), *Writing Worlds. Discourse, Text, Metaphor in the Representation of Landscape*. London: Routledge.
- Barthes, R. (1977), *Image Music Text*, Esseys Selected and Translated by Stephen Heath, London: Fontana Press.
- Bassiouni, Mahmoud Cherif (2002), *Legal Control of International Terrorism: A Policy-Oriented Assessment*, Harvard International Law Journal, vol. 43.
- Beck, Ulrich (1992), *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage.
- Beck, Ulrich (1999), *World Risk Society*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (2002), *The Terrorist Threat: World Risk Society Revisted*, Theory, Culture & Society, vol. 19(4).
- Beck, Ulrich (2005), *Riskiühiskond – teel uue modernsuse poole*, Tartu Ülikooli Kirjastus
- Beck, Ulrich (2006), *Living in the World Risk Society*, Economy and Society, vol. 35(3).
- Beckett, Margaret (2007), *The Case for Climate Security*, Lecture by the Foreign Secretary, the Rt. Hon. Margaret Beckett MP.
<http://www.rusi.org/events/past/ref:E464343E93D15A/info:event/> (15.01.2013).
- Bourdieu, P. (1991), *Language as Symbolic Power*, Cambridge: Polity Press.
- Buzan, Barry, Waever, Ole & de Wilde, Jaap (1998), *Security, A New Framework for Analysis*, London: Rienner.
- Buzan, Barry & Hansen, Lene (2009), *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, New York.
- Buzan, Barry & Waever, Ole (2009), *Macrosecuritization and Security Constellations: Reconsidering Scale in Securitization Theory*, Review of International Studies, vol. 35.
- Campbell, D (2004), *Horrific Blindness: Images of Death in Contemporary Media*, Journal for Cultural Research, vol. 8(1).

- Corry, Olaf (2012), *Securitisation and „Riskification“: Second-order Security and the Politics of Climate Change*, Millennium - Journal of International Studies, vol. 40(2).
- Daase, Christopher & Kessler, Oliver (2007), *Knowns and Unknowns in the „War on Terror“: Uncertainty and the Political Construction of Danger*; Security Dialogue, vol. 38.
- Dale, Catherine (2008), *National Security Strategy: Legislative Mandate, Execution to Date, and Considerations for Congress*; CRS Report for Congress; Congressional Research Service.
- Dodds, K. (2010), *Popular Geopolitics and Cartoons: Representing Power Relations, Repetition and Resistance*, Critical African Studies, vol. 2(4).
- Fairclough, Norman (1989), *Language and Power*, London, New York: Longman.
- Fairclough, Norman (1992), *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (1993), *Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities*, Discourse and Society, vol. 4.
- Fairclough, Norman (2001), *Language and Power* (2nd edition), London: Longman.
- Fairclough, N & Wodak, R. (1997), *Critical discourse analysis*, In: T. Van Dijk (Hg.): *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. London: Sage.
- Fiske, J. (1996), *Introduction to Communication Studies*, London etc: Routledge.
- Floyd, R. (2011), *Can Securitization Theory Be Used in Normative Analysis? Towards a Just Securitization Theory*, Security Dialogue, vol. 42(4-5).
- Freedman, Lawrence (2001), *The Third World War?*, Survival, vol. 43(4), läbi Wilner, Alex S. (2011), *Deterring the Undeterrable. Coercion, Denial, and Delegitimization in Counterterrorism*, The Journal of Strategic Studies, vol. 34(1).
- Freedman, Lawrence (2004), *Deterrence*, Cambridge: Polity Press.
- Frey, Bruno S. & Rohner, Dominic (2007), *Protecting Cultural Monuments Against Terrorism*, Defense and Peace Economics, vol. 18(3).
- Gearson, John (2012), *Deterring Conventional Terrorism: From Punishment to Denial and Resilience*, Contemporary Security Policy, vol. 33(1).
- Gee, J. P. (1999), *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*, London and New York: Routledge.
- Giarelli, Ellen & Tulman, Lorraine (2003), *Methodological Issues in the Use of Published Cartoons as Data*, Qualitative Health Research, vol. 13.
- Giddens, Anthony (1998), *Risk Society: the Context of British Politics* läbi Franklin, Jane (ed.) *The Politics of Risk Society*, Cambridge: Polity Press.
- Greenberg, Josh (2002), *Framing and Temporality in Political Cartoons: A Critical Analysis of Visual News Discourse*, Canadian Review of Sociology, vol. 39(2).
- Hansen, Lene (2006), *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*, Routledge.

- Hansen, Lene (2011), *Theorizing the Image for Security Studies: Visual Securitization and the Muhammed Cartoon Crisis*, *European Journal of International Relations*, vol. 17(1).
- Harrison, R. (1982), *How Cartoons Work: The Cartoon Code*, Centre for Media Literacy.
- Iedema, R. (2001), *Analysing Film and Television: a Social Semiotics Account of Hospital: An Unhealthy Business*, In T. van Leeuwen & C. Jewitt (Eds.), *Handbook of Visual Analysis*, London: Sage.
- Jewitt, C. & Oyama, R. (2001), *Visual Meaning: a Social Semiotic Approach*, In T. van Leeuwen & C. Jewitt (Eds.), *Handbook of Visual Analysis*. London: Sage.
- Kessler, Oliver & Daase, Christopher (2008), *From Insecurity to Uncertainty: Risk and the Paradox of Security Politics*, *Alternatives: Global, Local, Political*, vol. 33.
- Knopf, Jeffrey W. (2008), *Three Items in One: Deterrence as Concept, Research Program, and Political Issue*, paper prepared for the International Studies Association annual convention, San Francisco, CA.
- Knopf, Jeffrey W. (2010), *The Fourth Wave in Deterrence Research*, *Contemporary Security Policy*, vol.31(1).
- Knott, A. R. (2004), *Does 9/11 Mark The End Of Deterrence And The Birth Of „Detercion“?*, *Defence Studies*, vol. 4(1).
- Kristeva, J. (1980), *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*, Leon S. Roudiez (ed.), T. Gora et al (trans.). New York: Columbia University Press.
- Kroenig, Matthew & Pavel, Barry (2012), *How to Deter Terrorism*, *The Washington Quarterly*, vol. 35.
- Laqueur, Walter (1987), *The Age of Terrorism*, Boston: Little Brown.
- Lebow, Richard N & Stein, Janice G (1990), *When Does Deterrence Succeed and How Do We Know?*, Ottawa: MOM Printing.
- Livingstone, Neil C. (1984), *Proactive Responses to Terrorism: Reprisals, Preemption and Retribution*, läbi Kegley, Charles W. (ed.) (1990), *International Terrorism: Characteristics, Causes, Controls*, London: Mcmillan.
- Massumi, Brian (2007), *Potential Politics And The Primacy Of Preemption*, *Theory & Event*, vol. 10.
- Mazid, Bahaa-Eddin M. (2008), *Cowboy and Misanthrope: a Critical (discourse) Analysis of Bush and bin Laden Cartoons*, *Discourse & Communication*, vol. 2(4).
- Mirzoeff, N (2000), *An Introduction to Visual Culture*, London: Routledge.
- Mitchell, W. J. T. (1994), *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Montgomery, Evan Braden (2009), *Nuclear Terrorism: Assessing the Threat, Developing a Response*, Washington, DC: Center for Strategic and Budgetary Assessments, läbi Knopf, Jeffrey W. (2010), *The Fourth Wave in Deterrence Research*, *Contemporary Security Policy*, vol.31(1).

- Mändmaa, Kalev (2008), *Tavarelvahaidutus suurriikide julgeolekupoliitika instrumendina Külma sõja järel: USA, Venemaa ja Hiina näitel*, Tartu Ülikool, Sotsiaalteaduskond, Riigiteaduste instituut, magistritöö.
- Panofsky, Erwin (1970), *Meaning in the Visual Arts*, Harmondsworth: Penguin.
- Rapoport, David C (2006), *The Four Waves of Modern Terrorism*, UCLA, Burkle Center for International Relations.
- Rasmussen, Mikkel Vedby (2006), *The Risk Society at War: Terror, Technology and Strategy in the Twenty-First Century*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmid, Alex Peter (2004), *Terrorism: The Definitional Problem*, Case Western Reserve Journal of International Law, vol. 36.
- Schmid, Alex Peter (2011), *The Routledge handbook of terrorism research*, Routledge.
- Snyder, Glen (1961), *Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security*, Princeton UP.
- Stritzel, Holger (2007), *Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond*, European Journal of International Relations, vol. 13(3).
- Tonkiss, F. (1998), *Analysing Discourse*, in C. Seale (Ed.), *Researching Society and Culture*, SAGE, London. Meedia ja kommunikatsiooni uurimismeetodid, tekstianalüüsi kompendiumis.
- Trager, Robert F. & Zagorcheva, Dessislava P. (2005-2006), *Deterring Terrorism: It Can Be Done*, International Security, vol. 30(3).
- Travaglio, Greg & Altenburg, John (2002), *Terrorism, State Responsibility, and the Use of Military Force*, Chicago Journal of International Law, vol. 4.
- van Dijk, Teun (1993), *Editor's foreword*, Discourse and Society, vol. 4.
- van Dijk, Teun (1997), *The Study of Discourse*, teoses T.A. van Dijk (ed.), *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 1, London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- van Dijk, Teun A. (2003), in Schiffrin, Deborah, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton (eds). *The Handbook of Discourse Analysis*. Blackwell Publishing.
- van Dijk, Teun (2005), *Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus*, Tartu Ülikooli Kirjastus.
- van Leeuwen, T. (2000), *Semiotics and Iconography*, In: *The Handbook of Visual Analysis*, Ed T. van Leeuwen & C. Jewitt. London etc: Sage Publications, Inc.
- van Leeuwen, T. & Jewitt, C. (2001), *Handbook of Visual Analysis*, London: Sage.
- van Munster, Rens (2005), *Logics of Security: The Copenhagen School, Risk Management and the War on Terror*, Political Science Publications.
- Vuori, J.A. (2008), *Illocutionary Logic and Strands of Securitization: Applying the Theory of Securitization to the Study of Non-Democratic Political Orders*, European Journal of International Relations, vol 14(1).
- Waeber, Ole, Buzan, Barry, Kelstrup, Morten & Lemaitre, Pierre (1993), *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London: Pinter.

- Wæver, Ole (1995), *Securitization and Desecuritization*, New York: Columbia University Press, läbi Corry, Olaf (2012), *Securitisation and „Riskification“: Second-order Security and the Politics of Climate Change*, Millennium - Journal of International Studies, vol. 40(2).
- Williams, Michael C. (2003), *Words, images, enemies: Securitization and international politics*, International Studies Quarterly, vol. 47(4).
- Williams, M. J. (2008), *(In)Security Studies, Reflexive Modernization and the Risk Society*, Cooperation and Conflict, vol. 43(1).
- Wilner, Alex S. (2010), *Delegitimizing Terrorism: A Better Way To Counter Radicalization And Recruitment in the West*, Policy Position Paper for G8 Global Peace and Security Priorities.
- Wilner, Alex S. (2011), *Deterring the Undeterrable. Coercion, Denial, and Delegitimization in Counterterrorism*, The Journal of Strategic Studies, vol. 34(1).
- Wodak, R (1996), *Disorder of Discourse*, London: Longman.
- Wood, L. A. & Kroger, R. O. (2000), *Doing Discourse Analysis. Methods for Studying Action in Talk and Text*, Thousand Oaks, London, Delhi: SAGE Publications.
- Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism (1937), Genf, 16 LNOJ 23.
- Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia 2002, http://nssarchive.us/?page_id=32 (12.11.2012).
- Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia 2006, http://nssarchive.us/?page_id=29 (12.11.2012).
- Ameerika Ühendriikide riiklik julgeolekustrateegia 2010, http://nssarchive.us/?page_id=8 (12.11.2012).
- International Herald Tribune, <http://www.ihinfo.com/about/history/> (07.03.2013).
- Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Põhikiri <https://www.riigiteataja.ee/akt/555597> (08.05.2013).

26. veebruar 2002

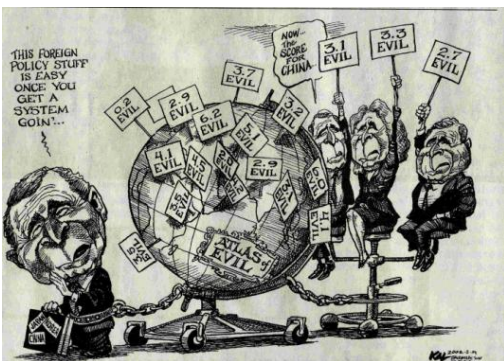
27. veebruar 2002 (heidutus)

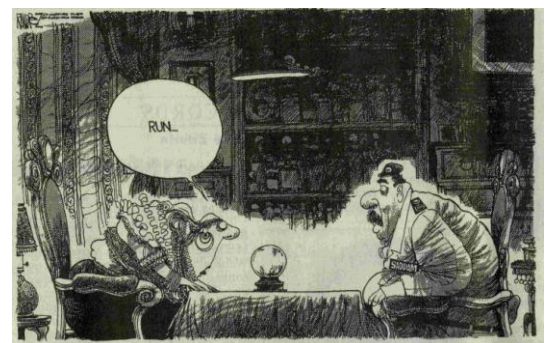
05. märts 2002 (heidutus+ennetus)

19. märts 2002 (heidutus+ennetus)

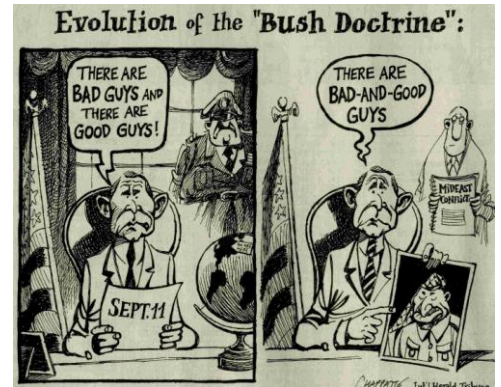
26. märts 2002 (ennetus)

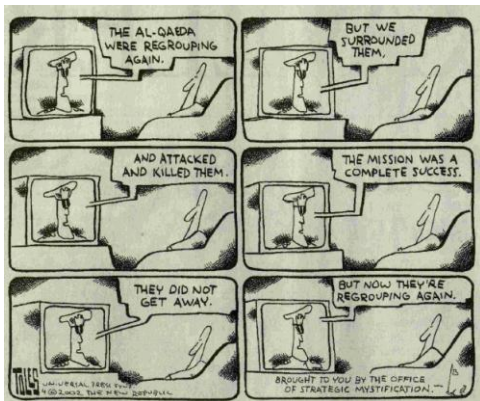
27. märts 2002 (heidutus)

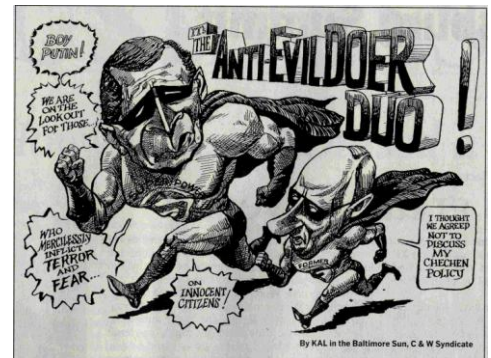
09. aprill 2002 (heidutus)

02. mai 2002 (heidutus/ennetus)

03. mai 2002 (ennetus)

28. mai 2002 (ennetus)

29. mai 2002 (ennetus)

05. juuni 2002

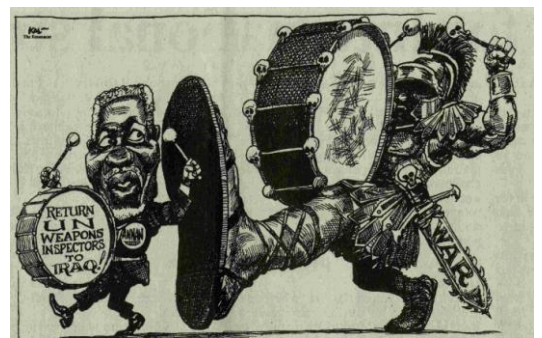
09. august 2002 (heidutus+ennetus)

21. august 2002 (ennetus)

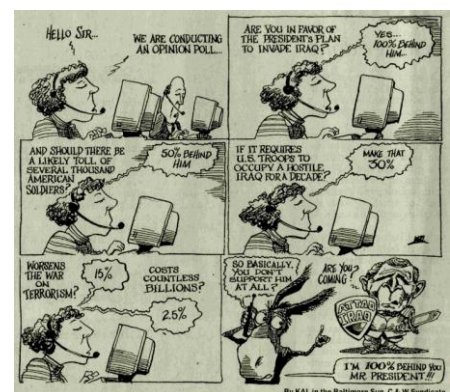
03. september 2002 (ennetus)

10. september 2002 (ennetus)

18. september 2002 (ennetus)

22. oktober 2002 (ennetus)

12. november 2002 (ennetus)

15. november 2002 (heidutus/ennetus)

27. november 2002 (heidutus)

10. detsember 2002 (heidutus+ennetus)

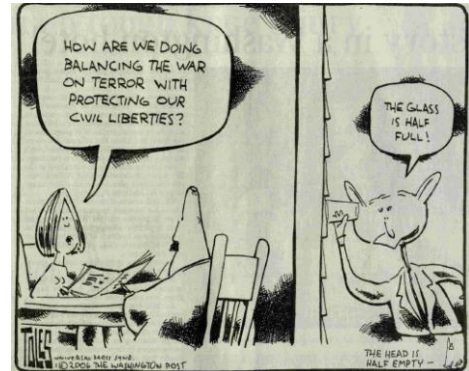

11. detsember 2002 (ennetus)

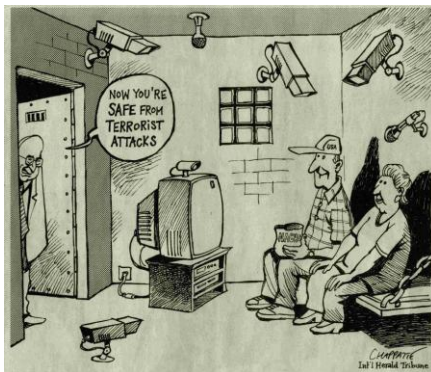
2. Aasta 2006

03. jaanuar 2006 (ennetus)

05. jaanuar 2006 (heidutus)

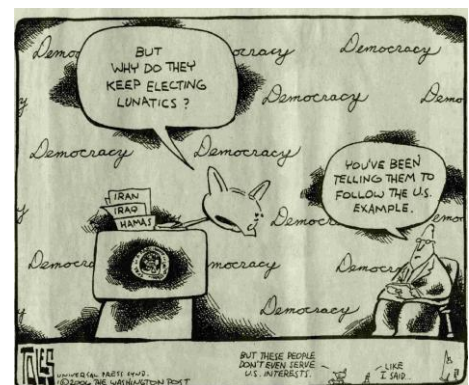
18. jaanuar 2006 (heidutus)

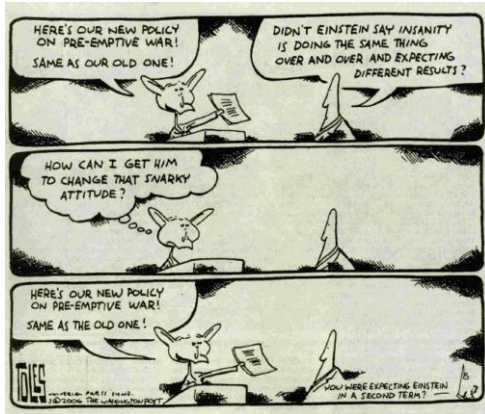
19. jaanuar 2006 (ennetus)

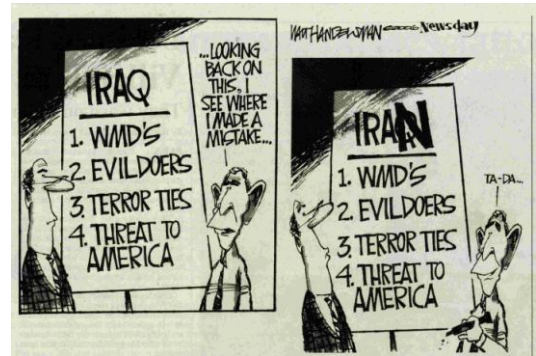
20. jaanuar 2006 (ennetus)

02. veebruar 2006 (heidutus)

20. märts 2006 (ennetus)

21. märts 2006 (ennetus)

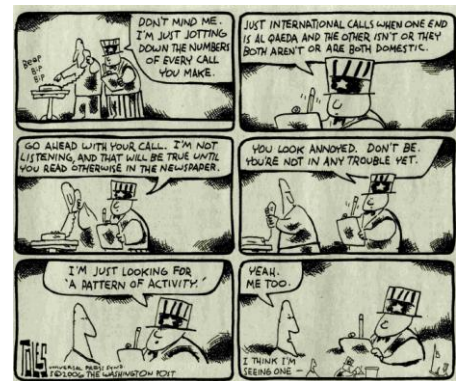
25.- 26. märts 2006

05. aprill 2006 (ennetus)

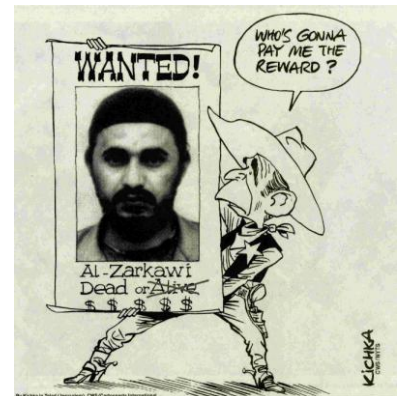
21. aprill 2006 (ennetus)

15. mai 2006 (heidutus)

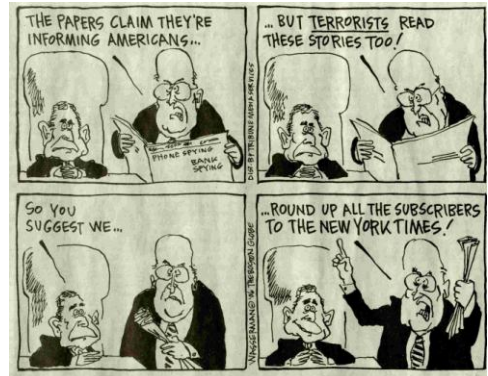
20.- 21. mai 2006 (heidutus)

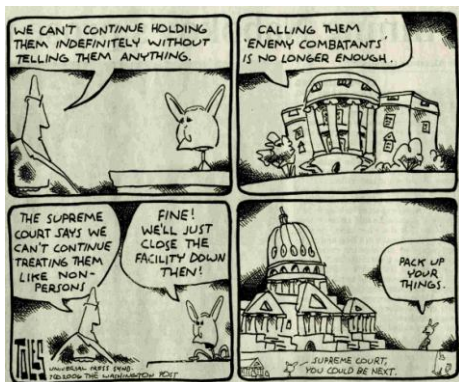
10.- 11. juuni 2006 (heidutus/ ennetus)

21. juuni 2006 (ennetus)

29. juuni 2006 (heidutus)

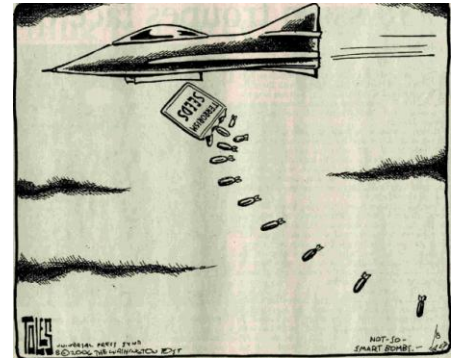
13. juuli 2006

22.- 23. juuli 2006 (ennetus)

27. juuli 2006 (heidutus)

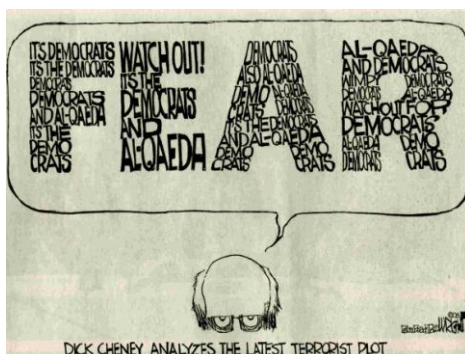
02. august 2006 (ennetus)

12.- 13. august 2006 (heidutus)

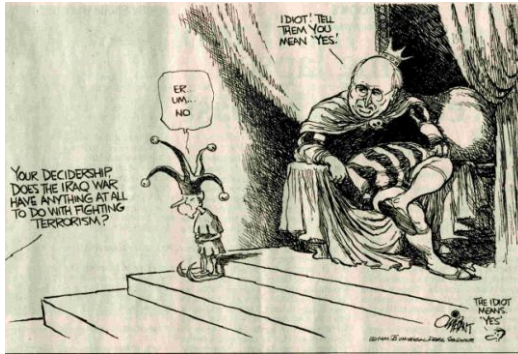
14. august 2006

17. august 2006

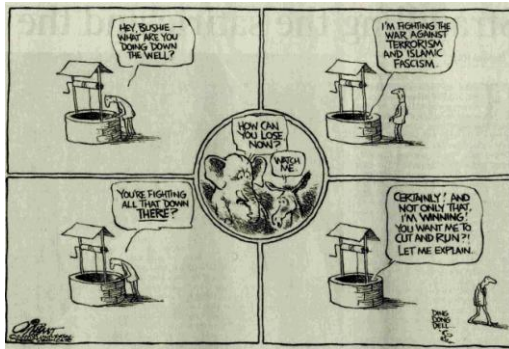
24. august 2006 (heidutus)

29. august 2006 (ennetus)

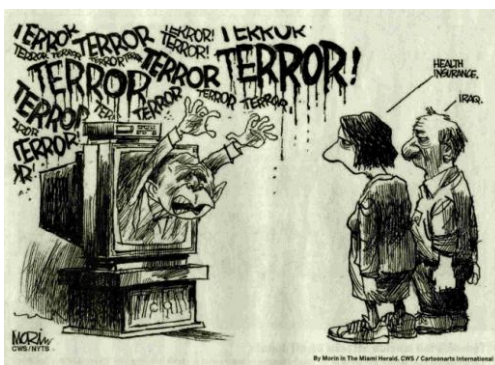
01. september 2006 (ennetus)

07. september 2006

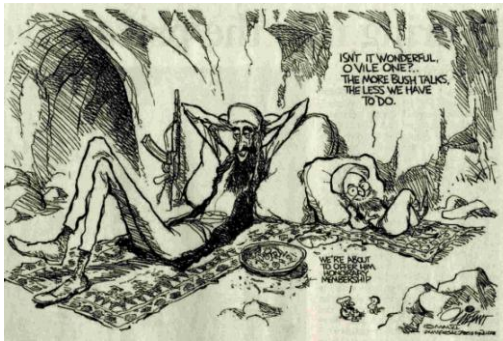
12. september 2006 (ennetus)

16.- 17. september 2006 (ennetus)

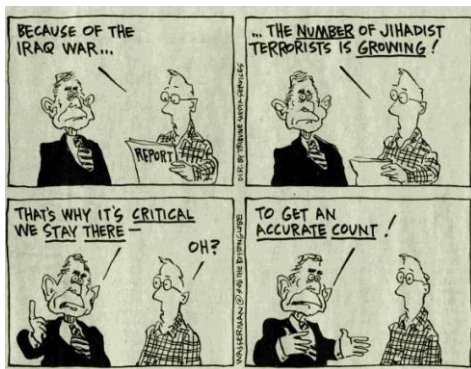
21. september 2006 (heidutus+ennetus)

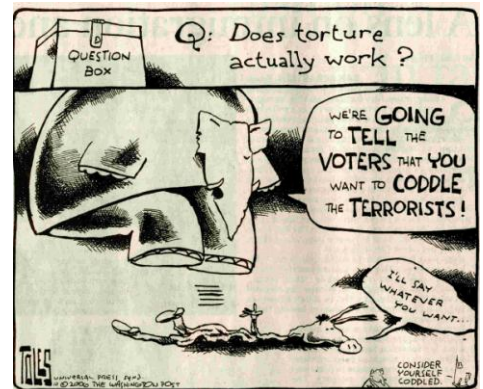
23.- 24. september 2006

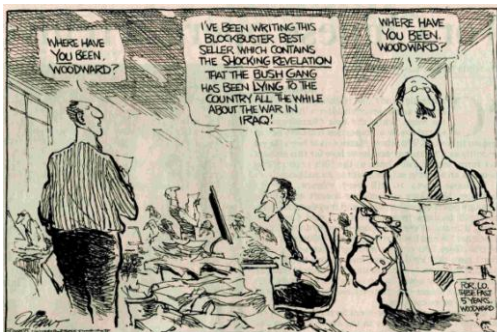
27. september 2006

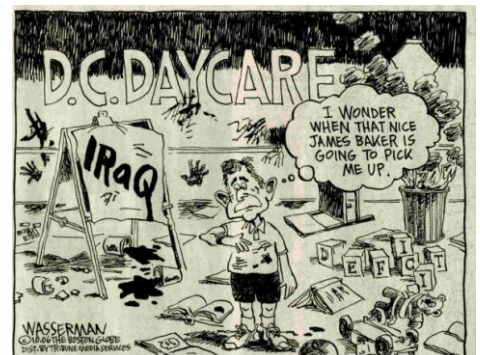
29. september 2006 (ennetus)

03. oktober 2006

05. oktober 2006 (ennetus)

21.- 22. oktober 2006

26. oktoober 2006

03. november 2006

15. november 2006

23. november 2006 (heidutus)

22. detsember 2006

29. detsember 2006

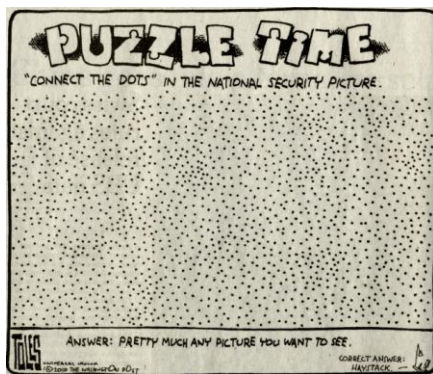
3. Aasta 2010

04. jaanuar 2010

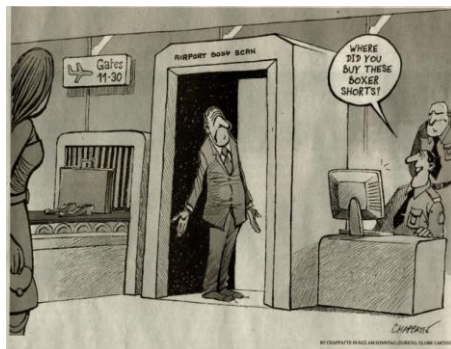
06. jaanuar 2010

09.- 10. jaanuar 2010

11. jaanuar 2010

2. jaanuar 2010

1

23.- 24. jaanuar 2010

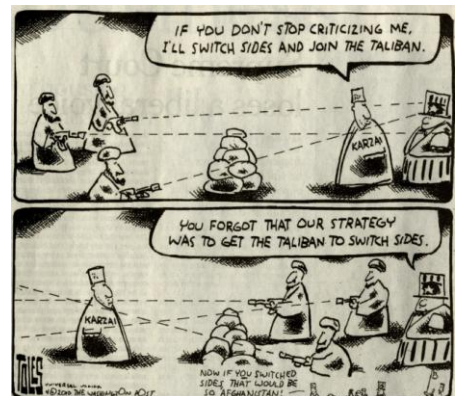
02. veebruar 2010

05. märts. 2010

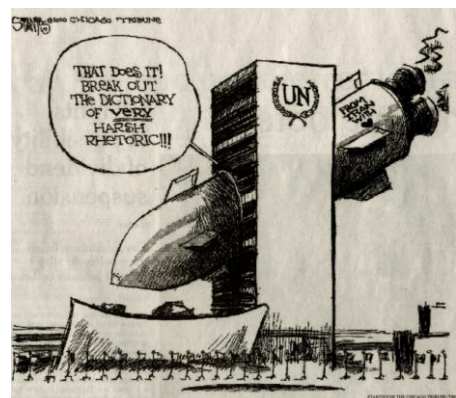
17. märts 2010

10.- 11. aprill 2010

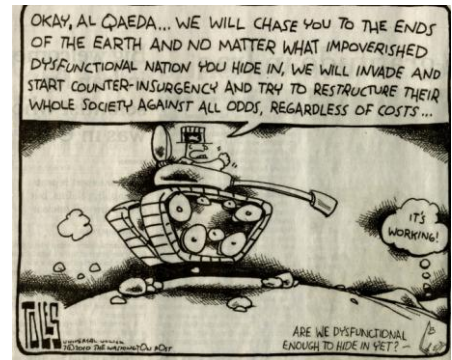
11. juuni 2010

12.- 13. juuni 2010

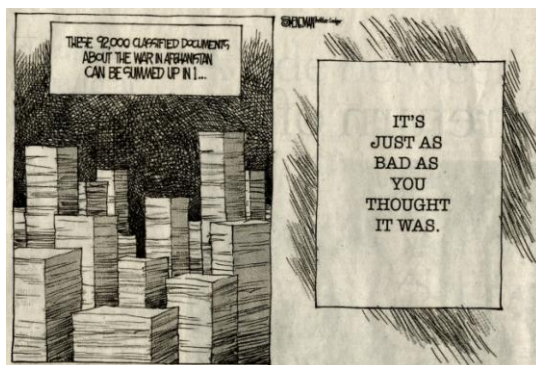
26.- 27. juuni 2010

16. juuli 2010

20. juuli 2010

30. juuli 2010

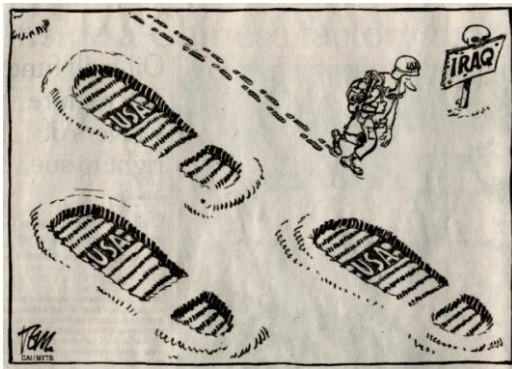
04. august 2010

17. august 2010

18. august 2010

21.- 22. august 2010

23. august 2010

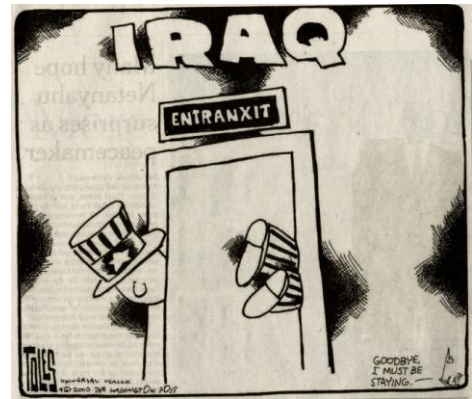
26. august 2010

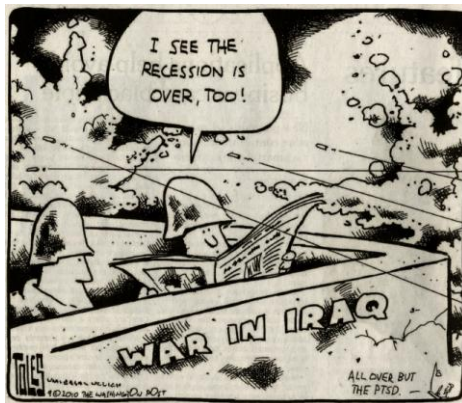
27. august 2010

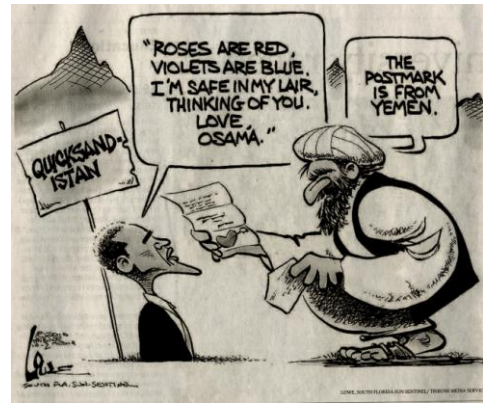
01. september 2010

02. september 2010

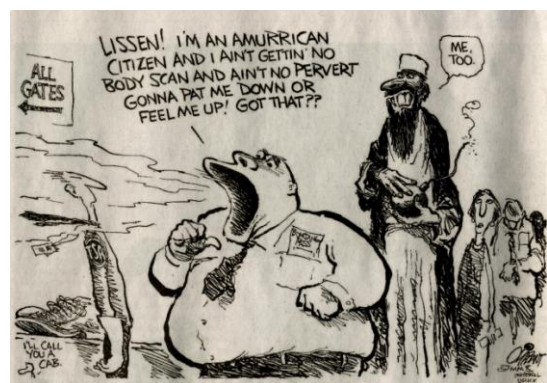
23. september 2010

04. oktober 2010

18. november 2010

30. november 2010